

Bosna i Hercegovina

Босна и Херцеговина

Sud Bosne i Hercegovine
Суд Босна и Херцеговина

Predmet br.: X-KRŽ-07/400

Datum: Donesena 11.04.2011. godine
Otpremljena 08.11.2011. godine

Pred sudskim vijećem u sastavu: sudija Dragomir Vukoje, presjednik vijeća
sudija Azra Miletić
sudija Phillip Weiner

PREDMET TUŽILAŠTVA BOSNE I HERCEGOVINE
protiv
KRSTA SAVIĆA

DRUGOSTEPENA PRESUDA

Tužilac Tužilaštva Bosne i Hercegovine:

Munib Halilović

Branilac optuženog:

Slaviša Prodanović

Sud Bosne i Hercegovine, Sarajevo, ul. Kraljice Jelene br. 88

Telefon: 033 707 100, 707 596; Fax: 033 707 225

PRESUDA	4
OBRAZLOŽENJE	13
I. TOK POSTUPKA	13
A. OPTUŽENJE	15
B. DOKAZNI POSTUPAK PRED VIJEĆEM APELACIONOG ODJELJENJA	16
1. Završne riječi	20
C. PRIHVATLJIVOST POJEDINIH DOKAZA	22
II. ELEMENTI KRIVIČNOG DJELA ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI	23
III. PRAVNI STANDARDI PRIMJENJIVI NA UTVRĐENO ČINJENIČNO STANJE	33
IV. DISKRIMINATORNA NAMJERA I PROGON	34
V. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST OPTUŽENOG	38
A. ANALIZA	40
1. Actus Reus	40
2. Mens rea	52
B. ISKLJUČENJE ISTOVREMENE KOEGZISTENTNOSTI UZP-A I SAIZVRŠILAŠTVA KAO VIDOVA ODGOVORNOSTI	55
VI. POJEDINAČNE INKRIMINACIJE	57
A. UOPŠTENOST ZA TAČKE 1, 2, I 3. OPTUŽENJA	57
B. TAČKA 1. – GACKO-ZATVARANJEM	61
C. TAČKA 2. – BILEĆA-ZATVARANJEM I DEPORTACIJOM	65
D. TAČKA 3. – KALINOVIK	68
1. Tačka 3a) (tačka 3b optužnice)-zatvaranjem	69
2. Tačka 3b) (tačka 3c optužnice)-zatvaranjem	71
3. Tačka 3c) (tačka 3d optužnice)-zatvaranjem	72
E. TAČKA 4. – NEVESINJE	75
1. Tačka a)-ubistvom i zatvaranjem	75
2. Tačka b)- ubistvom, zatvaranjem, drugim nečovječnim djelima slične prirode i prisilnim nestankom osoba	77
3. Tačka c)-zatvaranjem i drugim nečovječnim djelima slične prirode	82
4. Tačka d)- zatvaranjem i prisilnim nestankom osoba	85
5. Tačka e)- zatvaranjem	88

6. Tačka f)- drugim nečovječnim djelima slične prirode	90
7. Tačka g)- zatvaranjem	92
8. Tačka h) (tačka i) optužnice)- drugim teškim oduzimanjem fizičke slobode i mučenjem	95
9. Tačka i) (tačka j) optužnice)-zatvaranjem, prisilnim nestankom osobe i drugim nečovječnim djelima slične prirode	97
10. Tačka j) (tačka k) optužnice)- prisilnim preseljenjem stanovništva	100
F. PRAVNI ZAKLJUČAK	103
VII. PRIMJENLJIVI ZAKON	105
VIII. ODLUKA O KRIVIČNO-PRAVNOJ SANKCIJI.....	109
IX. ODLUKA O TROŠKOVIMA I IMOVINSKO-PRAVNOM ZAHTJEVU.....	111
X. OSLOBADAJUĆI DIO	112
A. TAČKE II.1. A, C I D	112
B. TAČKA II.1.B.....	114
C. TAČKA II.2.	116
D. PRAVNI ZAKLJUČAK.....	118
XI. PRILOG I I PRILOG II.....	119

U IME BOSNE I HERCEGOVINE!

Sud Bosne i Hercegovine, Odjel I za ratne zločine, u vijeću Apelacionog odjeljenja sastavljenom od sudije Dragomira Vukoja, kao predsjednika vijeća, te sudija Azre Miletić i Phillipa Weinerja, kao članova vijeća, uz sudjelovanje pravne savjetnice-asistentice Medine Džerahović, u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženog Krsta Savića, zbog krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama a), b), d), e), f), g), i) i k) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH) i u vezi sa članom 173. stav 1. tačke c), e) i f) KZ BiH, a sve u vezi sa članom 180. stav 1. i članom 29. KZ BiH, odlučujući po Drugoj izmjenjenoj optužnici Tužilaštva BiH broj: KT-RZ-97/06 od 28.02.2011. godine, nakon održanog pretresa, u prisustvu tužioca Tužilaštva BiH, Muniba Halilovića, optuženog lično, te njegovog branioca, advokata Slaviše Prodanovića, dana 11.04.2011. godine donio je i javno objavio slijedeću:

P R E S U D U

Optuženi:

KRSTO SAVIĆ zv. „Kićo“, sin Marka i majke Dušanke, rođene Ivaniš, rođen 10.10.1959. godine u selu Slato, opština Nevesinje, JMB ..., trenutno nastanjen ..., po nacionalnosti ..., državljanin ..., trenutno nezaposlen, pismen, završio VSS – fakultet političkih nauka, oženjen, otac jednog djeteta, vojni rok služio u Karlovcu u trajanju od četiri (4) mjeseca, srednjeg imovnog stanja, ranije osuđivan ..., ne vodi se drugi krivični postupak, nalazi se u pritvoru,

K r i v j e

Što je:

I

U periodu od polovine juna mjeseca 1992. godine do kraja 1992. godine, u vrijeme rata u BiH, u okviru širokog i sistematičnog napada vojske, policije i paravojnih jedinica Srpske Republike Bosne i Hercegovine, kasnije Republika Srpska, na civilno bošnjačko i hrvatsko stanovništvo opština Nevesinje, Kalinovik, Gacko i Bileća, znajući za taj napad, na

dužnosti načelnika Centra službi bezbjednosti Trebinje (CSB), istovremeno u funkciji ministra unutrašnjih dela Srpske Autonomne oblasti (SAO) Hercegovina do 13. jula 1992.godine, kada je prestala sa radom Vlada SAO Hercegovine, te kao član Štaba Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Srpske Republike Bosne i Hercegovine za rukovođenje i komandovanje ukupnim snagama MUP-a, kao učesnik udruženog zločinačkog poduhvata koji su činili Mićo Stanišić, ministar unutrašnjih poslova Srpske Republike Bosne i Hercegovine, Radovan Grubač, komandant Hercegovačkog korpusa, Novica Gušić komandant Nevesinjske brigade, načelnici Stanice javne bezbjednosti (SJB) Gacko Popović Vojin, SJB Nevesinje Stajić Gojko, SJB Kalinovik Govedarica Boško i SJB Bileća Vujović Goran i drugi istaknuti članovi opštinskih rukovodstava ovih opština, postupao sa diskriminatornom namjerom realizacije zajedničkog cilja da se provođenjem državne politike koja je planirana Strateškim ciljevima srpskog naroda usvojenim 12. maja 1992.godine na Skupštini Srpske R BiH izvrši progon bošnjačkog i hrvatskog stanovništva na nacionalnoj i vjerskoj osnovi, s obzirom da je prvi Strateški cilj „razdvajanje od druge dvije nacionalne zajednice – državno razdvajanje“ označavao i trajno uklanjanje većeg dijela nesrpskog stanovništva sa teritorije zamišljene države bosanskih Srba, pa je radi realizacije ovog cilja, planirao i naredio progon bošnjačkog i hrvatskog stanovništva opština Gacko, Bileća, Nevesinje i Kalinovik, tako što je preko njemu podređenih načelnika SJB organizovao nezakonito zatvaranje svih vojno sposobnih Bošnjaka i Hrvata ovih opština u zatočeničke objekte, o čemu je redovno izvještavan na sastancima sa načelnicima SJB, putem sedmičnih ili periodičnih izvještaja i informacije prosljeđivao Mići Stanišiću, a lično rukovodio napadima pripadnika SJB Nevesinje na civilno stanovništvo u kojima su pripadnici bošnjačkog i hrvatskog stanovništva u opštini Nevesinje ubijani, nezakonito zatvarani u zatočeničke objekte i u njima mučeni, ili odvođeni na nepoznata mjesta od kada se vode kao nestali, svojim naredbama civilno stanovništvo razdvajao i određivao mjesto zatočenja, koordinisao aktivnosti policijskih snaga sa vojnim snagama na području Nevesinja u kojima je cjelokupno civilno bošnjačko i hrvatsko stanovništvo opštine Nevesinje prisilno preseljeno van teritorije Srpske Republike BiH, i to:

- 1)** U toku druge polovine juna mjeseca 1992.godine pripadnici SJB Gacko, koja je funkcionisala u sastavu CSB Trebinje, preko njemu hijerarhijski podređenog načelnika Popović Vojina u cilju ostvarenja gore navedenog zajedničkog plana, izvršili progon bošnjačkog civilnog stanovništva opštine Gacko na način što su lišili

slobode sve vojno sposobne muškarce koje su zatočili i držali zatočene u logorima koje su formirali u prostorijama SJB Gacko, u prostorijama škole u Avtovcu, opština Gacko i podrumskim prostorijama „Samačkog hotela“ u Gacku, gdje su zatočili preko 150 (stotinu i pedeset) muškaraca i zatočene civile u ovim objektima držali do 29.06.1992.godine ili približno tog dana, kada su sa šleperima i u pratnji policajaca SJB Gacko prevezeni i zatočeni u logor koji se nalazio u kasarni Bileća;

2) U periodu od druge polovine juna do kraja 1992.godine pripadnici SJB Bileća, koja je funkcionisala u sastavu CSB Trebinje, preko njemu hijerarhijski podređenog načelnika Vujović Gorana , u cilju ostvarenja gore navedenog zajedničkog plana, izvršili progon bošnjačkog civilnog stanovništva opštine Bileća na način što su lišili slobode sve vojno sposobne muškarce koje su držali zatočene u logorima koje su formirali u prostorijama SJB Bileća i prostorijama zv. „Đački dom“ gdje je zatočeno oko 150 (stotinu i pedeset) Bošnjaka, da bi oko 05.10.1992.godine približno polovina zatočenika u pratnji policije, skupa sa članovima njihovih porodica, bila deportovana u Crnu Goru;

3) U periodu od druge polovine juna 1992.godine do kraja 1992.godine pripadnici SJB Kalinovik koja je funkcionisala u sastavu CSB Trebinje i preko njemu hijerarhijski podređenog načelnika Govedarica Boška, u cilju ostvarenja gore navedenog zajedničkog plana, izvršili progon bošnjačkog civilnog stanovništva opštine Kalinovik i dijelova civilnog stanovništva opština Gacko, Trnovo, Foča i Nevesinje tako što su:

a) Dana 25. juna 1992.godine i narednih dana pripadnici SJB Kalinovik, organizovali i sproveli hapšenje svih muškaraca Bošnjaka u Kalinoviku i okolnim selima Mjehovina, Jelašca i Vihovići, uhapšene civile zatvorili u fiskulturnu salu OŠ „Miladin Radojević“, gdje su ih obezbjeđivali policajci SJB Kalinovik i gdje su ostali do 07. jula 1992.godine ili približno do tog datuma, kada su organizovali prebacivanje zatočenih Bošnjaka iz OŠ „Miladin Radojević“ u logor „Barutni magacin“, vojni objekat koji se nalazio pod kontrolom vojske i koji je bio obezbjeđen bodljikavom žicom, miniran i pod vojnom stražom;

b) Početkom jula mjeseca 1992.godine, pripadnici policijskih snaga SJB Kalinovik

učestvovali u zarobljavanju oko 200 (dvije stotine) civila Bošnjaka, uglavnom žena i djece, te manji broj muškaraca sa područja opštine Gacko i Nevesinje, a koji su prolazili preko teritorije opštine Kalinovik bježeći od napada srpskih snaga u svojim opštinama, civile zatočili u školi u Ulogu gdje ih je sa vojskom obezbjeđivala policija SJB Kalinovik i sljedeći dan organizovali njihov transport i zatočenje u OŠ „Miladin Radojević“, gdje su smješteni u prizemlju zgrade, u fiskulturnu salu, zbornicu i još jednu učionicu, a objekat u koji su smješteni obezbjeđivali pripadnici SJB Kalinovik;

- c) Dana 1. avgusta 1992.godine pripadnici SJB Kalinovik učestvovali u napadu na civilno bošnjačko stanovništvo sela Jelašca, opština Kalinovik, u kojem su u to vrijeme boravile samo žene, djeca i manji broj staraca, policajci SJB Kalinovik opkolili selo i zarobili sve žene i djecu, a zarobljene civile zatočili u OŠ „Miladin Radojević“ u prostorije na spratu škole, da bi istu noć preostali civili, osim staraca koji nisu mogli preko brda pješaćiti, iz Vihovića, Mjehovine i drugih susjednih sela, bježeći od napada napustili opštinu Kalinovik;

4)

- a) Dana 16.06.1992.godine rukovodio grupom pripadnika SJB Nevesinje, sa kojima je oko 13,00 časova došao u dvorište kuće Trebović Redže, pa sve prisutne pozvao da izađu iz kuće, nakon čega su izašli Trebović Redžo i njegova supruga Bahrija, Mahinić Bajro i njegova supruga, te Trebović Fadil i njegova supruga, Savić Krsto poveo Redžu u pravcu garaže, a zatim iz vatrenog oružja zvanog „Hekler“ pucao u pravcu Redžinih donjih ekstremiteta, od čega je Redžo pao, a potom nije dozvolio duže vrijeme prisutnima da priđu i Redžu pruže pomoć, da bi potom Redžinom bratu Fadilu i Redžinoj supruzi Bahriji dozvolio da Redža sa vozilom odvezu do Doma zdravlja Nevesinje, gdje su Redžu konstatovali smrt, a tijelo Trebović Redža nikada nije pronađeno i do danas se vodi kao nestala osoba, a zatim istog dana pripadnici policije lišili slobode Bajru i Fadila, te ih zatočili u SJB Nevesinje;
- b) Dana 16. juna 1992.godine i narednih dana, rukovodio policijskim snagama SJB Nevesinje koje su preduzele napad na bošnjačko civilno stanovništvo opštine Nevesinje, pri čemu je nezakonito uhapšen veliki broj civila, ispred zgrade SJB civili koji su dovođeni od policijskih, vojnih i paravojnih formacija razdvajani i muškarci zatvarani u prostorije SJB, a žene zatvarane u prostorije fabrike alata zv. „Alatnica“,

zatvorene muškarce u SJB fizički zlostavljali udarajući ih raznim predmetima po svim dijelovima tijela, pri čemu su Ćupina Mujo, Ćatić Meho i Mrndžić Adem obilno krvarili u predjelu glave, Nafija Ramović pokušao pobjeći, pri čemu je ubijen u blizini SJB Nevesinje, tijela dva civila nepomično ležala u dvorištu SJB, a tijelo Nafije Ramovića kao i tijela Ćupina Muje, Ćatić Mehe i Mrndžić Adema, nikad nisu pronađena i do danas se vode kao nestale osobe, a ostali zatočeni muškarci, njih najmanje 20 (dvadeset) u narednim danima, u pratnji policajaca SJB Nevesinje transportovani i zatočeni u logor Bileća;

- c) Dana 16.06.1992.godine u kasnim poslijepodnevnim satima pripadnici SJB Nevesinje, preživjele mještane iz sela Čanje zarobili i po njegovoj naredbi razdvojili i zatočili u Nevesinju i to muškarce u kino-sali, gdje su fizički zlostavljani, a potom transportovani u logor Bileća, a žene i djecu u farbriku alata zv. „Alatnica“;
- d) U periodu od 19.06.1992.godine do 24.06.1992.godine u SJB Nevesinje su nezakonito zatočili civile Duraković Ismeta, Ćustović Mirzu i Toporan Rašida i nakon što je Krsto Savić naredio da Toporan Rašida vrate u podrum i tako spriječio da bude transportovan u logor Bileća radi razmjene, pripadnici SJB Nevesinje predali ga nepoznatim pripadnicima paravojnih formacija, nakon čega tijelo Toporan Rašida do danas nije pronađeno i vodi se kao nestala osoba;
- e) Dana 24.06.1992.godine ili približno tog datuma, u prostorije SJB Nevesinje, pritvoreni svi mještani zaseoka Šarica, MZ Zijemlje, koje su zarobili pripadnici paravojnih formacija, njih oko 30 (trideset), a među kojima je bilo muškaraca, žena i djece, pritvorene civile pripadnici SJB dva dana držali u neuslovnim podrumskim prostorijama, nakon čega su ih transportovali i predali u logor Bileća;
- f) Dana 19.06.1992.godine ili približno tog datuma u zgradi SJB Nevesinje ispitivao zatočenog civila Kljako Emira pri čemu je koristio bajonet i prijeteći zatočeniku bajonetom ga ubadao po tijelu, nanoseći mu psihičke patnje i izazivajući kod civila strah za sopstveni život;
- g) Krajem juna 1992.godine policajci SJB Nevesinje, civile Abaza Osmana, Jarak Jozu i civila „F“ zatočili u podrumске prostorije SJB Nevesinje, a nakon više dana zatočenja predali ih nepoznatim pripadnicima paravojnih formacija,

nakon čega su odvedeni na Boračko jezero opština Konjic;

- h) Krajem juna 1992.godine civila Čopelj Esada fizički zlostavljali pripadnici vojske i policije ispred SJB Nevesinje, pri čemu su mu odsjekli i jedno uho, nakon čega su ga predali nepoznatim pripadnicima paravojnih formacija koji su ga doveli na Boračko jezero, a njegovo tijelo pronađeno je i identifikovano u jami Borisavac;
- i) U toku juna 1992.godine učestvovao u formiranju logora u fabrici alata zv. „Alatnica“ u Nevesinju, tako što su po njegovom naređenju od zarobljenih civila odvajane i u „Alatnicu“, koja je bila pod kontrolom nepoznate paravojne formacije, zatočeni žene, djeca i bolesni, zatočene žene, djeca i bolesni držani u nehumanim uslovima, izloženi fizičkom i psihičkom zlostavljanju, zatočenim ženama Šarančić Zejni i Šarančić Sabiri se odatle gubi svaki trag i do danas se vode kao nestale osobe;
- j) U više navrata u dane 23. i 24. juna ili približno tih datuma, pripadnici SJB Nevesinje megafonom pozivali sve preostale Bošnjake iz Nevesinja da se okupe ispred zgrade stare opštine, pa kada su se isti okupili i to uglavnom žene, djeca i starije osobe, iste natovarili u autobuse i teretna vozila i u pratnji policajaca SJB Nevesinje, transportovali ih u pravcu Mostara u rejon Buska, na prostor između borbenih linija.

dakle, u okviru širokog i sistematičnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva na području opština Gacko, Bileća, Kalinovik i Nevesinje, znajući za takav napad i kao učesnik udruženog zločinačkog poduhvata poduzetog u cilju progona cjelokupnog bošnjačkog i hrvatskog stanovništva na, nacionalnoj i vjerskoj osnovi, izvršio progon i to:

radnjama opisanim u

tački 1) zatvaranjem;

tački 2) zatvaranjem i deportacijom;

tački 3a) zatvaranjem;

tački 3b) zatvaranjem;

tački 3c) zatvaranjem;

tački 4a) ubistvom i zatvaranjem;

tački 4b) ubistvom, zatvaranjem i drugim nečovječnim djelima slične prirode,

učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja i prisilnim nestankom osoba;

tački 4c) zatvaranjem i drugim nečovječnim djelima slične prirode učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja;

tački 4d) zatvaranjem i prisilnim nestankom osoba

tački 4e) zatvaranjem

tački 4f) drugim nečovječnim djelima slične prirode, učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja;

tački 4g) zatvaranjem

tački 4h) drugim teškim oduzimanjem fizičke slobode i mučenjem;

tački 4i) zatvaranjem, prisilnim nestankom osobe i drugim nečovječnim djelima slične prirode učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja;

tački 4j) prisilnim preseljenjem stanovništva

čime je počinio

krivično djelo **Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH)**, a sve u vezi sa **članom 180. stav 1. KZ BiH**;

pa ga vijeće Apelacionog odjeljenja Suda BiH, na osnovu navedene zakonske odredbe, te članova 39., 42. i 48. KZ BiH i člana 285. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (ZKP BiH)

OSUĐUJE

NA KAZNU ZATVORA U TRAJANJU OD 17 (SEDAMNAEST) GODINA

Na osnovu člana 56. KZ BiH optuženom se u izrečenu kaznu zatvora ima uračunati vrijeme provedeno u pritvoru, i to u periodu od 06.09.2007. godine pa do 23.01.2009. godine, te od 24.03.2009.godine pa do upućivanja optuženog na izdržavanje kazne zatvora.

Na osnovu člana 198. stav 2. ZKP BiH, porodica oštećenog Trebović Redža se sa imovinsko pravnim zahtjevom upućuje na parnicu.

Na osnovu člana 188. stav 4. ZKP BiH optuženi se oslobađa obaveze plaćanja troškova krivičnog postupka i isti padaju na teret budžetskih sredstava Suda.

II

Na osnovu člana 284. tačka c) ZKP BiH

Optuženi Krsto Savić

OSLOBAĐA SE OD OPTUŽBE

Da je:

1) U periodu od početka maja 1992.godine do kraja 1992.godine u okviru širokog i sistematičnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva na području opština Gacko, Bileća, Kalinovik i Nevesinje, znajući za takav napad i kao svjesni učesnik udruženog zločinačkog poduhvata poduzetog u cilju progona cjelokupnog bošnjačkog i hrvatskog stanovništva na političkoj, nacionalnoj i vjerskoj osnovi, preko njemu podređenog načelnika SJB Kalinovik Govedarica Boška, pripadnici SJB Kalinovik koja je funkcionisala u sastavu CSB Trebinje, učestvovali u progonu bošnjačkog civilnog stanovništva opštine Kalinovik i dijelova civilnog stanovništva opština Gacko, Trnovo, Foča i Nevesinje tako što su:

a) Početkom maja 1992.godine pripadnici policijske stanice Kalinovik, skupa sa pripadnicima vojnih formacija, opkolili i zarobili oko 280 (dvije stotine i osamdeset) civila iz MZ Jeleč, opština Foča, koji su bježeći od napada srpskih oružanih snaga pokušavali preći preko teritorije opštine Kalinovik, u rejonu naselja Jažići, opštine Kalinovik, nakon čega su muškarci prisilno razdvojeni od žena, djece i starijih osoba i zatočeni u OŠ „Miladin Radojević“ gdje su čuvani od strane policajaca SJB Kalinovik, a žene i djeca transportovani na teritoriju pod kontrolom Armije BiH, zatočeni muškarci, njih približno 50 (pedeset) odvođeni u logor Bileća, ponovo vraćeni u Kalinovik i nakon toga predati u KPD Foča gdje je većina ovih civila ubijena ili nestala;

b) U toku jula ili avgusta 1992.godine rukovodni kadar SJB Kalinovik, skupa sa pripadnicima ove policijske stanice, protivno odredbama članova 3 i 47 Ženevske Konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949.godine, učestvovao u paljenju bošnjačkih sela u opštini Kalinovik i to sela Sočani, Daganj, Bojići, Hotovlje, Luko, Kutine i dr., tako što su pripadnici policije izvršili paljenje sela Sočani, dok su vojnici zapalili druga navedena sela;

c) U periodu od maja 1992.godine do kraja 1992.godine u pritvorskim prostorijama SJB Kalinovik, bez ikakvog pravnog osnova držali zatočene civile Panjeta Tahira, Bojičić Kasima i druge, među kojima i hodžu Jašara Vuka, neke od zatočenih civila koristili kao vozače za otkrivanje mina, tako što su sa teretnim vozilom išli ispred vojnih konvoja najčešće putem od Kalinovika do Miljevine uz pratnju pripadnika SJB Kalinovik, pa je Tukelija Huso više puta sa vozilom nailazio na mine pri čemu su uništena vozila sa kojima je upravljao, ali je on uspio preživjeti;

d) Pripadnici SJB Kalinovik skupa sa pripadnicima vojske i organima civilne vlasti u toku maja 1992.godine učestvovali u formiranju zatvora u OŠ „Miladin Radojević“ kako bi u iste protivzakonito zatvorili bošnjačko stanovništvo, a koji su obezbjeđivali pripadnici SJB Kalinovik, pa držeći u zatočenju oko 300 (tri stotine) civila Bošnjaka, sa područja opštine Kalinovik, djelove civilnog stanovništva opština Gacko, Nevesinje, Foča i Trnovo u zgradi OŠ „Miladin Radojević“ u neuslovnim prostorijama bez adekvatnog smještaja, lišene mogućnosti obavljanja osnovnih higijenskih potreba, bez adekvatne medicinske pomoći, sa veoma oskudnim dnevnim obrocima hrane, izloženi svakodnevnom fizičkom i psihičkom zlostavljanju i ponižavanju od strane raznih vojnika kojima su policajci dozvoljavali slobodan ulazak, pa su u toku boravka u zatočenju u ovom zatvoru ubijeni Kadrić Zulfo, Redžović Murat i Pervan Mujo, a iz zatvora su odvedeni Pervan Azemina, Pervan Fatima, dječak Kadrić Almir, Suad Hasanbegović, Edin Bičo, Sejdo Kešo i Hatić Hašim i do danas se vode kao nestale osobe, a zatočene žene silovane u ovom zatvoru i odvođene u Miljevinu, Foču, farmu „Pavlovac“ i vikendicu u naselju Mjehovina, gdje su silovane;

2) Krajem juna i početkom jula 1992.godine, u pritvorskim prostorijama SJB Nevesinje, više dana držali zatočene tri dječaka od osam, deset i dvanaest

godina po prezimenu Ćatić, tri starije žene, te Nuru Mičijević i Izetu Hajdarević iz Rabine sa četvoro djece starosti od šest mjeseci do pet godina, Nuru Mičijević i Izetu Hajdarević predali nepoznatim pripadnicima paravojnih formacija koji su ih odveli na Boračko jezero, opština Konjic, odakle su uspjele pobjeći zahvaljujući pomoći jednog vojnika, a preostale civile, nakon više dana zatočenja, transportovali do linije razdvajanja u Stocu gdje su izlažući se životnoj opasnosti uspjeli proći liniju razdvajanja i stići u Stolac;

čime bi počinio

krivično djelo **Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) KZ BiH**, a sve u vezi sa **članom 180. stav 1. KZ BiH**;

O B R A Z L O Ž E N J E

I. TOK POSTUPKA

1. Optužnicom Tužilaštva Bosne i Hercegovine, Posebnog odjela I za ratne zločine broj KT-RZ-97/06 od 20.02.2008. godine, optuženi su Krsto Savić i Milko Mučibabić.
2. Krsto Savić se ovom optužnicom teretio da je počinio krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama a), b), d) e), f), g), h) i) i k) i u vezi sa članom 173. stav 1. tačka c), e) i f); sve u vezi sa članom 180. stav 1. KZ BiH, a Milko Mučibabić za krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama a), b), d) e), f), h) i) i k) i u vezi sa članom 173. stav 1. tačka c), e) i f); sve u vezi sa članom 180. stav 1. KZ BiH, te za krivično djelo Nedoželjena proizvodnja i prometa oružja ili eksplozivnih materijala iz člana 399. stav 1. Krivičnog Zakona Republike Srpske (KZ RS).
3. Prvom izmijenjenom optužnicom Tužilaštva BiH od 26.02.2009. godine optuženi Krsto Savić se teretio da je počinio krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama a), b), d) e), f), g), h) i) i k) i u vezi sa članom 173. stav 1. tačka c), e) i f), a sve u vezi sa članom 180. stav 1. i 2. i članom 29. KZ BiH.

4. Presudom Suda Bosne i Hercegovine (Sud BiH) broj: X-KR-07/400 od 24.03.2009. godine, optuženi Krsto Savić i Milko Mučibabić su oglašeni krivim da su radnjama detaljno opisanim u izreci navedene presude počinili: optuženi Savić krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama a), d), e), f), g), h), i) i k) KZ BiH, sve u vezi sa članom 180. stav 1. istog zakona, a optuženi Mučibabić krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h), u vezi sa tačkama d), e), i k) KZ BiH, u vezi sa članom 31. istog zakona i krivično djelo Nedoželjena proizvodnja i promet oružja ili eksplozivnih materijala iz člana 399. stav 1. KZ RS, pa ih je prvostepeni sud za navedena krivična djela osudio, i to optuženog Savića na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 20 (dvadeset) godina, a optuženog Mučibabića na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 5 (pet) godina i 3 (tri) mjeseca. Na osnovu člana 56. KZ BiH optuženim je u izrečenu kaznu zatvora uračunato vrijeme provedeno u pritvoru, i to za optuženog Krsta Savića u periodu od 06.09.2007. godine pa do 23.01.2009. godine, te od 24.03.2009.godine do 31.03.2009.godine, a za optuženog Milka Mučibabića u periodu od 06.09.2007. godine pa do 17.10.2008. godine.
5. Istom presudom optuženi Milko Mučibabić je na temelju odredbe člana 284. stav 1. tačka c) ZKP BiH oslobođen da je na način opisan tačkom II oslobađajućeg dijela izreke počinio krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkom k) KZ BiH.
6. Na osnovu člana 74. KZ BiH, određeno je da se od optuženog Milka Mučibabića oduzmu slijedeći predmeti: poluautomatska puška – PAP, serijskog broja 594416, jedan prazan okvir za automatsku pušku, 206 kom. municije za pušku kalibra 7,62 mm, 12 kom. municije kalibra 7,9 mm, dvije defanzivne bombe serijskog broja 8608 i 8142, dva prazna okvira za automatsku pušku, rap sa 4 prazna okvira, dva prazna okvira za „Škorpion“ i 84 kom. municije kalibra 7,62 mm za pištolj, šest kom. municije kalibra 7,65, dva kom. municije kalibra 9mm, tri kom. pištoljske municije kalibra 9mm, jedanaest kom. pištoljske municije kalibra 7,65mm, dva kom. pištoljske municije kalibra 6,35mm; dok su u skladu sa odredbom iz člana 186. stav 1. i 2. optuženi Krsto Savić i Milko Mučibabić obavezni da nadoknade troškove krivičnog postupka o čijoj visini će Sud donijeti posebno rješenje nakon što pribavi potrebne podatke.

7. Presudom vijeća Apelacionog odjeljenja Suda Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu Vijeće ili Apelaciono vijeće) broj KRŽ-07/400 od 12.04.2010. godine uvažena je žalba branioca optuženog Krsta Savića, te je prvostepena presuda ovog suda broj: X-KR-07/400 od 24.03.2009. godine u odnosu na ovog optuženog (osuđujuća presuda) u cijelosti ukinuta i u tom dijelu određeno održavanje pretresa pred Apelacionim vijećem Odjela I za ratne zločine Suda BiH.
8. Istom presudom uvažena je žalba branioca optuženog Milka Mučibabića, te je prvostepena presuda ovog suda broj KR-07/400 od 24.03.2009. godine kojom je ovaj optuženi, između ostalog, oглаšen krivim za krivično djelo Nedoželjena proizvodnja i promet oružja ili eksplozivnih materijala iz člana 399. stav 1. KZ RS preinačena na način da je optužba za to krivično djelo odbijena, a u preostalom osuđujućem dijelu prvostepena presuda ukinuta i određeno održavanje pretresa pred vijećem Apelacionog odjeljenja Odjela I za ratne zločine Suda BiH.
9. Rješenjem Suda BiH broj X-KRŽ-07/400 od 14.12.2010. godine krivični postupak protiv optuženih Krsta Savića i Milka Mučibabića, optuženih po optužnici Tužilaštva BiH broj: KT-RZ-97/06 od 26.02.2009. godine, a u odnosu na optuženog Milka Mučibabića je razdvojen, a Rješenjem isti broj od 26.01.2011. godine postupak protiv optuženog Mučibabića je obustavljen iz razloga smrti optuženog.

A. OPTUŽENJE

10. Tužilaštvo BiH je dana 28.02.2011. godine podnijelo Drugu izmijenjenu optužnicu broj: KT-RZ-97/06 kojom se ovaj put Krsto Savić tereti da je počinio krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama a), b), d) e), f), g), i) i k) i u vezi sa članom 173. stav 1. tačka c), e) i f) KZ BiH, a sve u vezi sa članom 180. stav 1. i članom 29. KZ BiH.
11. Apelaciono vijeće je u cjelosti prihvatilo navedenu optužnicu, iako je odbrana u završnoj riječi prigovarala na osnovanost takve izmijene optužbe. Naime, odbrana tvrdi da se optužnica može mijenjati samo pod uslovima propisanim odredbom člana 275. ZKP BiH, odnosno „*ako tužilac ocijeni da izvedeni dokazi ukazuju da se izmjenilo činjenično stanje izneseno u optužnici, on može na glavnom pretresu izmijeniti optužnicu*“, što po odbrani u konkretnom nije bio slučaj obzirom da je

činjenično stanje i u ponovljenom postupku utemeljeno na potpuno istim dokazima izvedenim i u prvostepenom postupku, dakle, ostalo nepromijenjeno.

12. Apelaciono vijeće je ovakve prigovore odbrane našlo neosnovanim, imajući u vidu da u smislu citirane zakonske odredbe, za izmijenu optužnice nije neophodno da su u ponovljenom postupku izneseni novi dokazi, već je dovoljna nova subjektivna ocijena istih. U konkretnom optužnom aktu izmijenjen je činjenični opis djela na način što su tačno precizirani i ostali učesnici udruženog zločinačkog poduhvata tj. načelnici Stanica javne bezbjednosti Gacko, Nevesinje, Kalinovik i Bileća, koji su funkcionalno bili podređeni optuženom Saviću. Istom su takođe činjenično konkretizovane radnje i vid učešća ovog optuženog u realizaciji zajedničkog cilja/plana kao učesnika UZP-a, dok je pravna kvalifikacija krivičnog djela za koje se optuženi prvobitno teretio ostala nepromijenjena. Naprotiv, u pogledu vida odgovornosti optuženog, izmijenjenom optužnicom isti se tereti samo po osnovu stava 1. člana 180. KZ BiH i člana 29., dok se prvobitno teretio i za komandnu odgovornost u smislu stava 2. člana 180. istog zakona, što je za optuženog svakako povoljnije.

13. Dakle, po samoj definiciji izmijenjena optužbe podrazumijeva promjenu činjeničnog opisa djela u optužnici koja ne bi smjela prouzrokovati izmjenu pravne kvalifikacije krivičnog djela koja bi otežala procesni položaj optuženog, što tužilac nije ni učinio ulaganjem Druge izmijenjene optužnice, već je temeljem postojeće dokazne građe drugačije izveo određene činjenične zaključke, pri čemu je zadržana istovjetnost između ranije optužnice i opisa djela u izmijenjenoj optužnici.

B. DOKAZNI POSTUPAK PRED VIJEĆEM APELACIONOG ODJELJENJA

14. U skladu sa članom 317. ZKP BiH, održan je pretres pred Apelacionim vijećem Suda BiH, te su tokom dokaznog postupka tužilaštvo i odbrana predložili prezentiranje dijela dokaza izvedenih tokom prvostepenog postupka, dok su svi ostali dokazi uz saglasnost stranaka i branilaca, a u skladu sa odredbom člana 317. stav. 2. ZKP BiH prihvaćeni bez potrebe ponovnog izvođenja istih.

15. Tako, Apelaciono vijeće je, nakon što je razmotrilo navedene prijedloge, te rukovodeći se odredbom člana 317. stav 2. ZKP BiH, u cijelosti usvojilo

zahtjeve i tužilaštva i odbrane, te ustanovilo da je potrebno ponovo izvesti, odnosno reproducirati iskaze slijedećih svjedoka tužilaštva: Fadila Trebovića, Bahrije Trebović, Fahire Ramović, Zumrete Humo, Mirsada (Fahira) Bajgorića, Esada Humića, Salke Trnovca, Mirsada - Sulejmana – Bajgorića, Aiše Kazazić, Ahmeta Mičijevića, Jusufa Ćatića, svjedoka A, svjedoka B, Behidže Ćustović, Šaćira Kljaka, Irfana Ćatića, Nure Mičijević, Kema Bulića, svjedoka G, Emira Kljaka, Maide Ćupine, Miralema Trebovića, svjedoka H, Mušana Šarančića, Milovana Milovića, svjedoka F, Šučre Šarančića, Senada Šarančića, Alekse Kravića, svjedoka I, Miodraga Kovača, Željka Pašajlića, Željka Kovačevića, Dragana Savića, Vukana Bratića, Milana Đerića, Medihe Ćupine i Aleksandra Krulja, te slijedećih svjedoka odbrane: Jova Lalovića, Jova Ćokorila, Milka Mučibabića i Zdravka Pikule.

16. Nasuprot tome, iskazi svjedoka dati tokom prvostepenog postupka, i to svjedoka tužilaštva: Ahma Mušanovića, Asafa Poškovića, Asima Zametice, svjedoka C, svjedoka D, Danila Đorema, Dike Suljić, Dragana Cerovine, Dragana Ivkovića, Dragana Radovanovića, Dušana Solde, Džemile Redžović, svjedoka E1, Elvira Ćuste, Ejuba Krvavca, Emire Voloder, Enesa Hasanbegovića, Envera Avdića, Esada Šarančića, Fehme Kadić, Fejzije Hadžić, Hasana Tankovića, Ismira Rogoja, Madžida Smajkića, Mensuda Bajramovića, Milana Lalovića, Miloša Crnjaka, Miloša Veletića, Milivoja Faladžića, Mirvete Pervan, Momčila Zubca, Muradifa Jašarevića, Munevere Rahimić, Radeta Damjanca, Suada Bajramovića, Šućrije Tanovića, Vuk Jašara, svjedoka W, Zlatke Hadžić, vještaka Hamza Žuje i Davorina Kozomare, te iskazi svjedoka Husa Tukelija, Hate Mehremić i Fehme Kadić koji su pročitani tokom prvostepenog postupka, kao i iskaz vještaka odbrane Mileta Matijevića su od strane ovog Vijeća prihvaćeni bez potrebe njihovog ponovnog izvođenja. Vijeće je također prihvatilo i cjelokupnu materijalnu dokumentaciju, čija lista se nalazi u Prilogu I i Prilogu II, koji čine sastvani dio ove presude (Poglavlje XI presude).

17. Vijeće je u okviru prihvaćenih svih materijalnih dokaza iz prvostepenog postupka, imajući u vidu Rješenje pretresnog vijeća u ovom predmetu broj: X-KR-07/400 od 14.01.2009. godine, prihvatilo kao utvrđene činjenice navedene u pravosnažnoj presudi pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Radoslava Brđanina (IT-*

99-36-7)¹ (činjenice 1-12), predložene od strane tužilaštva, u opsegu i redosljedom kojim su nabrojane u daljem tekstu:

1. „Tokom druge polovine 1991. već je izgledalo malo vjerovatno da će SRBiH ostati u SFRJ. Pretresno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da je tokom tog perioda rukovodstvo bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog odbora SDS-a kao i bosanske Srbe predstavnike oružanih snaga, zasnovalo plan da poveže područja u BiH sa srpskim stanovništvom, da nad tim područjima preuzme kontrolu i da stvori zasebnu državu bosanskih Srba iz koje će biti trajno uklonjena većina nesrba (dalje u tekstu: Strateški plan). Rukovodstvo bosanskih Srba znalo je da se Strateški plan može provesti samo uz pomoć sile i straha.“ (paragraf 65.)
2. „Glavni odbor SDS-a objavio je 19. decembra 1991. dokument pod naslovom “Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima” (dalje u tekstu: Uputstvo s varijantom A i B). To uputstvo propisuje na koji način će biti provedene određene utvrđene aktivnosti u svim opštinama u kojima žive Srbi, a u suštini se radi o nacrtu za preuzimanje vlasti od strane bosanskih Srba...” (paragraf 69.)
3. „Početkom 1992., dok su trajali međunarodni pregovori kojima se pokušavalo riješiti pitanje statusa BiH, rukovodstvo bosanskih Srba provelo je svoj plan da teritorije koje su smatrali svojim odvoje od postojećih struktura SRBiH i stvore zasebnu državu bosanskih Srba. Skupština Srpske Republike BiH proglasila je 9. januara 1992. Srpsku Republiku BiH, koja će 12. avgusta 1992. biti preimenovana u Republiku Srpsku (dalje u tekstu: RS), Ona se sastojala od tzv. srpskih autonomnih regija i oblasti, među kojima je bila i Autonomna Regija Krajina.“ (paragraf 71.)
4. „Krajem marta 1992. rukovodstvo bosanskih Srba preduzelo je u cilju provođenja Strateškog plana mjere za odvajanje policijskih snaga bosanskih Srba od nesrpskih policijskih snaga, te za stavljanje policije bosanskih Srba pod civilnu komandu bosanskih Srba.“ (paragraf 73.)
5. „Skupština Srpske Republike BiH osnovala je 27. marta 1992. Srpsko ministarstvo unutrašnjih poslova (dalje u tekstu: MUP). Ministarstvo narodne odbrane Srpske Republike BiH 16. aprila 1992. donijelo je odluku o tome da Teritorijalna odbrana (dalje u tekstu: TO) predstavlja oružanu snagu Srpske Republike BiH, te da komandovanje i rukovođenje TO-

¹MKSJ, *Tužilac protiv Radoslava Brčjanina (IT-99-36-1)*, od 01.09.2004. godine (presuda pretresnog vijeća).

om vrše opštinski, oblasni i regionalni štabovi, kao i štab TO-a Srpske Republike BiH.“ (paragraf 73.)

6. „Na 16. sjednici Skupštine Srpske Republike BiH, održanoj 12. maja 1992., kada je oružani sukob već započeo, Radovan Karadžić je iznio šest strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Prvi i najsudbonosniji cilj bilo je “razdvajanje od druge dvije nacionalne zajednice – državno razdvajanje”. Drugi ciljevi bili su uspostava koridora između Semberije i Krajine, uspostavljanje koridora u dolini rijeke Drine, formiranje granice na rijekama Uni i Neretvi, podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski dio i konačno – pristup moru za Srpsku Republiku BiH.“ (paragraf 75.)
7. „U suštini, ovi strateški ciljevi predstavljali su plan zauzimanja i kontrole teritorije, uspostavljanja države bosanskih Srba, odbrane definisanih granica i odvajanja od drugih etničkih zajednica u BiH.“ (paragraf 76.)
8. „Pretresno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da je prvi strateški cilj za sobom povlačio trajno uklanjanje značajnog dijela nesrpskog stanovništva s teritorije zamišljene države bosanskih Srba.“ (paragraf 77.)
9. „Šesnaesta sjednica Skupštine Srpske Republike BiH predstavlja kulminaciju jednog političkog procesa. Na tom zasjedanju nisu samo artikulirani strateški ciljevi srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, nego je Skupština Srpske Republike BiH učinila i ključni korak prema ostvarenju tih ciljeva: osnovana je Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: VRS), koja je stavljena pod vrhovnu komandu Predsjedništva Srpske Republike BiH. General-potpukovnik Ratko Mladić prihvatio je položaj komandanta Glavnog štaba VRS-a, očigledno znajući da politički kurs formulisan na 16. sjednici Skupštine Srpske Republike BiH nužno vodi u masovno, nasilno i stalno uklanjanje nesrpskog stanovništva s teritorije proglašene Srpske Republike BiH i prihvatajući da VRS odigra ključnu ulogu u provođenju te politike. On je zapravo potvrdio da dijeli stanovišta političkog rukovodstva bosanskih Srba. General-potpukovnik Ratko Mladić i njegovi neposredno podređeni te su političke strateške ciljeve pretvorili u operativne imperitive VRS-a.“ (paragraf 78.)
10. „U jesen 1991., u SRBiH su osnovane još četiri srpske autonomne oblasti. To su bile Srpska Autonomna Oblast Hercegovina, Srpska Autonomna Oblast Romanija-Birač, Srpska Autonomna Oblast Semberija i Srpska Autonomna Oblast Sjeverna Bosna.“ (paragraf 167.)

11. „Dana 21. novembra 1991., Skupština srpskog naroda u BiH (dalje u tekstu: Skupština Srpske Republike BiH) je na svojoj 2. Sjednici verificovala osnivanje ARK-a i još četiri srpske autonomne oblasti. Tom ratifikacijom su ARK i druge četiri srpske autonomne oblasti postale sastavni dijelovi Srpske Republike BiH.“ (paragraf 167.)
12. „Pretno vijeće se uvjerilo da je osnivanje ARK-a i ostalih srpskih autonomnih oblasti i njihova koordinacija koju su vršili organi vlasti Srpske Republike BiH predstavljalo ključni i presudni korak ka provođenju Strateškog plana.“ (paragraf 167.)
18. Prihvaćena je kao utvrđena i činjenica iz pravosnažne presude pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Milorada Krncjelca (T-97-25-T)*², predložena od strane odbrane, u opsegu i na način kako je navedeno u daljem tekstu:

„Vojnici su tu dvojicu zatočenika odveli do Kalinovika vojnim kamionom, odvojili ih od ostale dvanaestorice i odveli u stanicu policije. Tamo su ih stavili u pritvor i od njih tražili da voze automobile, za slučaj da se naiđe na nagazne mine.“ (paragraf 410.)

1. Završne riječi

Tužilaštvo

19. U svom obraćanju sudu tokom iznošenja završnih riječi tužilac je dao pregled i analizu, prvenstveno, bitnih elemenata krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti, a zatim i izvedenih dokaza, kako materijalnih, tako i iskaza svjedoka, obrazlažući egzistentnost bitnih elemenata bića krivičnog djela za koje se optuženi tereti, kao i njegovu krivicu za počinjenje istog, kroz institut Udruženog zločinačkog napada. Tužilac je također elaborirao iskaze saslušanih svjedoka u odnosu na svaku pojedinačnu inkriminaciju koje se optuženom, koji se - kako je rekao - nalazio na vrhu piramide zločina³ u Istočnoj Hercegovini, izmijenjenom optužnicom stavljaju na teret. Tužilaštvo se osvrnulo i na izmijenjenu optužnicu gdje navodi da je istu

² MKSJ, *Tužilac protiv Milorada Krncjelca (IT-97-25-A)*, od 15.03.2002. godine (presuda pretresnog vijeća).

³ Apelaciono vijeće smatra *obiter dictum* da metafora tužioca o optuženom kao licu na „vrhu piramide zločina“ nema utemeljenje u provedenim dokazima, pogotovu ne, ako se ima u vidu da od tužioca ničim nije pokušano da se izvrši

preciziralo, te da ni na koji način nije izašlo van određenog činjeničnog opisa koji je prihvaćen od strane prvostepenog vijeća. Iz prezentiranih dokaza, po mišljenju tužilaštva proizilazi da je optuženi Krsto Savić počinio krivično djelo koje mu optužba stavlja na teret, radi čega predlaže da se isti oglasi krivim i izrekne mu se odgovarajuća kazna, a koja po ocjeni tužilaštva svakako jeste kazna dugotrajnog zatvora.

Odbrana

20. Odbrana optuženog Krsta Savića, kako njegov branilac, tako i optuženi sâm koji se u svojoj riječi pridružio navodima svog branioca, u završnoj riječi ne osporava da je došlo do počinjenja zločina u opštinama Nevesinje, Gacko, Bileća i Kalinovik, da su ljudi prebijani, i da su završavali u zajedničkim grobnicama, da niko ko je pri zdravoj pameti na te događaje ne može biti imun. Ono što je odbrana osporila je to da optuženi bilo svojim činjenjem ili nečinjenjem na bilo koji način doprinio da se opisani događaji dogode. Izuzetak je jedino događaj u vezi sa smrću Redža Trebovića, ali ne način i pod okolnostima kako je to od strane tužioca predstavljeno. Također, odbrana je u svojoj završnoj riječi ukazala na obaveznu primjenu blažeg zakona, a to je primjena (preuzetog) KZ SFRJ, te zašto nema mjesta primjeni koncepta UZP u odnosu na optuženog, obzirom da nije moguće zajedničko postojanje UZP-a i saizvršilaštva jer se isti međusobno isključuju. Ista smatra da optužnica ne može paušalno opisivati inkrimisane radnje kada je riječ o UZP-u jer takva konstatacija nije dovoljna da proizvede nečiju odgovornost. Ono što odbrana smatra relevantnim jeste odnos vojne i civilne vlasti gdje je iz mnogih dokaza izvedeno da su policija i civilna vlast bile predpočinjene vojsci. Konačno, stavlja primjedbu kada je riječ o trećoj izmijenjenoj optužnici, smatrajući da optužni akt, imajući u vidu relevantne zakonske propise, nije mogao biti izmijenjen na način kako je to tužilaštvo u konkretnom učinilo, odnosno na temelju postojeće dokazne građe izmijenilo činjenični opis optužnice.

rangiranje učesnicika UZP-a, među kojim, pored optuženog, i oficira VRS sa visokim činovima, kao i članova opštinskih rukovodstava, kao i njihova bliža uloga u opisanim događajima.

C. PRIHVATLJIVOST POJEDINIH DOKAZA

21. Tokom postupka, Vijeće je po prijedlogu tužioca, pored ostalih materijalnih dokaza, prihvatilo i dokaz- Kopija rokovnika pronađenog u prostorijama CSB Trebinje, ovjerena i dostavljena iz baze podataka Haškog tribunala (ICTY), koji dokaz je u postupku pred ovim sudom označen pod brojem T-170 (u daljem tekstu Rokovnik). Tom prilikom tužilac je tvrdio da se radi o zapisnicima sa sastanaka načelnika CSB Trebinje sa načelnicima SJB sa područja CSB Trebinje.
22. Odbrana optuženog je prigovorila na ovaj dokaz, utoliko što je istakla da pomenuti rokovnik nema formu zapisnika i da se u tom smislu ne može raditi o zvaničnom zapisniku sa pomenutih sastanaka.
23. Vijeće je pažljivo analiziralo sadržaj Rokovnika, i mada je ocijenilo da se ne radi o zvaničnim zapisnicima, zaključilo je da to ni u kom slučaju ne umanjuje njegovu autentičnost. Pri tome se rukovodilo standardom da je *„pri procjeni težine i dokazne vrijednosti dokumentiranih dokaza, bitan faktor da li se osoba kcja je autor dokumenta, ili osoba kcja je lično upoznata sa njegovim sadržajem pcjav,juje kao svjedok“*. Na okolnost autentičnosti ovog dokumenta svjedočili su Aleksandar Krulj, koji je potvrdio da je negov tvorac vjerovatno Milorad Ćuk, ali nije isključio ni Marka Čabрила, dok je Jovo Čokorilo kao mogućeg tvorca označio takođe Milorada Ćuka. Dodatno, sadržajna tačnost navoda iz ovog rokovnika je potkrijepljena iskazima svjedoka i materijalnim dokazima, te mu je Vijeće utoliko dalo relevantnu dokaznu snagu⁵, nalazeći da evidencija o sastancima ima logičan i hronološki slijed, tj. i sa formalne i sadržinske strane se ne uočavaju bilo kakve manjkavosti. Osim toga, odbrana nije ponudila niti jedan dokaz kojim bi se kompromitovala tačnost sadržaja navedenog rokovnika.

⁴ Priručnik o odbrani u predmetima međunarodnog krivičnog prava, Praksa Udruženja branilaca koji postupaju pred MKSJ-om, Izdavač UNICRI, strana 77, para. 14.

⁵ “Potpuni dokaz autentičnosti nije uslov za uvrštavanje. Kada je autentičnost ili pouzdanost dokumenta dovedena u pitanje, pretresno vijeće može prihvatiti document i odlučiti koliku važnost da mu da tokom izlaganja istog.” (Isti izvor kao u prethodnoj fus noti, preuzeto iz relevantnih odluka MKSJ).

II. ELEMENTI KRIVIČNOG DJELA ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI

24. Prema Drugoj izmijenjenoj optužnici tužilaštva, optuženi se tereti za počinjenje krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) KZ BiH, u vezi sa tačkama a), b), d), e), f), g), i) i k), i u vezi sa članom 173. stav 1. tačka c), e) i f) KZ BiH, a sve u vezi sa članom 180. stav 1. i članom 29. KZ BiH.

25. U skladu sa zakonskom definicijom proizilaze slijedeći opšti elementi predmetnog krivičnog djela, a koje je bilo potrebno utvrditi:

1. Postojanje širokog i sistematičnog napada;
2. Usmjerenost takvog napada prema civilnom stanovništvu;
3. Znanje počinitelja o postojanju takvog napada;
4. „Nexus“ između radnji optuženog i ovog napada, to jest, da su zabranjene radnje počinjene kao dio ovog napada.

26. (1) Element širokog napada podrazumijeva postojanje „široke razmjere počinjenih djela i broja žrtava“⁶, dok sistematičnost podrazumijeva postojanje „obrazaca zločina“, tj. redovnog ponavljanja sličnog kriminalnog ponašanja, koje nije slučajno.⁷

27. Na osnovu provedenih dokaza, naročito iskaza svjedoka koji su početkom juna 1992. godine živjeli na području Istočne Hercegovine, tačnije opština Gacko, Bileća, Nevesinje i Kalinovik i okolnih naselja, zatim materijalne dokumentacije, kao i prihvaćenih utvrđenih činjenica iz predmeta *Brđanin*⁸, Vijeće je izvelo nesumnjiv zaključak o postojanju napada pomenutih atribucija i to preduzetog od strane vojske, policije i paravojnih jedinica samoproglashene Srpske Republike Bosne i Hercegovine na civilno bošnjačko i hrvatsko stanovništvo opština: Nevesinje, Kalinovik, Gacko i Bileća.

⁶ MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Blaškić, 3.3.2000. godine, para. 206.

⁷ MKSJ, Presuda Kunarac i dr., Žalbeno vijeće, 12.6.2002., para 94.

⁸ Prihvaćene činjenice 1-12, para 17 ove presude.

28. Element širokog napada jasno proizilazi iz činjenice da su se kritični događaji odigrali na širem području Istočne Hercegovine, u okviru kojeg su počinjeni mnogobrojni zločini koji su za posljedicu imali veliki broj direktnih i indirektnih žrtava, dok se element sistematičnosti ogleda u gotovo identičnom načinu izvođenja napada u svakoj od četiri navedene opštine, dakle po već ustaljenom i uhodanom obrascu, počevši od opštine Gacko, zatim Bileća, Nevesinje i opštine Kalinovik. Konačno, ni odbrana nije osporavala egzistentnost ovog opšteg elementa krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti, te će stoga ovo vijeće iznijeti dovoljne razloge u prilog svog ovakvog utvrđenja.

29. Na okolnost napada na civilno bošnjačko stanovništvo opštine Gacko saglasno su svjedočili Ejub Krvavac, Šućrija Tanović, Asaf Pošković svjedok W, E-1 i drugi. Po njihovim iskazima napetost i tenzije u ovoj opštini su se osjećali već krajem 1991. godine, tačnije od jeseni te godine kada je formirana Srpska autonomna oblast Hercegovina (SAO Hercegovina). U periodu koji je uslijedio, sve do juna mjeseca, postavljaju se punktovi od strane srpskih snaga za kontrolu ulazaka i izlazaka na ovu teritoriju; naoružane formacije iz pravca Crne Gore prolaze kroz Gacko prema Mostaru, kojom prilikom se stacioniraju u samom gradu, te demonstriraju silu pucanjem iz lakog i teškog naoružanja, što sve izaziva strah kod domaćeg nesrpskog stanovništva, dok se u februaru ili martu već dešavaju prva ubistva dvojice civila Bošnjaka na Čemernom⁹. O tom događaju je svjedočio Šućrija Tanović, koji je naveo kako su u februaru ili martu 1992. godine na Čemernu ubijeni Pošković i Grebović.

30. Prva masovna hapšenja muškaraca civila nesrpske nacionalnosti počinju početkom juna mjeseca 1992. godine i nosioci ovih aktivnosti su pripadnici SJB Gacko, te vojske (o čemu je svjedočio svjedok W, koji je uhapšen sa grupom civila koji su bili u bijegu, od strane lica obučenih u vojne uniforme i koji su ih smjestili u školu u Ulogu), a zarobljeni civili se zatim smještaju u zatočeničke centre u Avtovcu i Samačkom hotelu u Gacku, a potom bivaju sprovedeni u logor Bileća.

⁹ v. predmet Okružnog suda u Trebinju broj, K-11/02, prvostepena presuda (24.6.2003.) kojom je optuženi *Mastilović Mile* zbog krivičnog djela iz člana 36. stav 2. t. 6. KZ RS osuđen na kaznu zatvora od 15 godina; prvostepena presuda je preinačena presudom Vrhovnog suda RS od 24.2.2004. godine u dijelu odluke o kazni tako što je optuženom izrečena kazna zatvora u trajanju od 14 godina.

31. Svjedok Šućrija Tanović na plastičan način opisuje hapšenja kada kaže: „*Hapsilo se i na cesti i na svakom drugom mjestu... i već za nekoliko dana uhapšeno je preko 100 ljudi*“. Svjedok Asaf Pošković je saglasno opisao hapšenja, obzirom da su i njega protivpravno lišili slobode pripadnici redovne policije, te je skupa sa još dosta civila muškaraca skupljenih ispred Policijske stanice u Gacku odvezen kamionima u Avtovac, gdje su ih čuvali stražari pripadnici rezervne policije, a zatim u Samački hotel, gdje su njih oko 160 mučeni, ispitivani i držani u nehumanim uslovima od strane pripadnike policije i vojske.
32. Dakle, muškarci nesrpske nacionalnosti su zatvarani u logore i druge zatvorske objekte, odakle su mnogi odvođeni i nikada se nisu vratili, a preostali civili većinski okupljeni i organizovano protjerani sa prostora ove opštine.
33. O napadu na civile Bileće saglasno su svjedočili Suad Bajramović i Mensud Bajramović, te Enver Avdić. Svjedok Mensud Bajramović navodi da je dana 19.06.1992. godine hapšeno nesrpsko stanovništvo u Bileći, odvođeni su i ispitivani u prostorijama Policijske stanice, te zatvarani. On lično je uhapšen navedenog dana u svom selu Orahovice prilikom napada vojske i policije na bošnjačka sela, i to od strane pripadnika policije, te skupa sa ostalim uhapšenim muškarcima biva zatvoren u Stanici policije, a nakon toga u Đačkom domu.
34. Prilikom boravka u Stanici policije jednom od zatočenih muškaraca-Ismetu Bajramoviću je naređeno da napravi spisak svih muškaraca iz dva sela (Selište i Orahovice) koji taj dan nisu uhapšeni, gdje se kriju i šta rade. Navedena dešavanja je potvrdio i svjedok Enver Avdić, koji je uhapšen 10.6.1992. u blizini svog sela Selište, odveden u SUP, a kasnije je prebačen u zgradu Đačkog doma, a prema njegovim navodima: „*Bošnjaci iz Bileće su bili zatvoreni na dva lokaliteta, u navedenom Đačkom domu i zgradi Starog SUP-a, dok su u kasarni bili zatvoreni ljudi iz Gacka, bilo je ljudi iz Nevesinja, iz Dubrava, Foče.*“ Suad Bajramović je prema vlastitim navodima uhapšen u kafiću od strane pripadnika vojske, među kojima je bio i jedan potporučnik u SMB uniformi, te je skupa sa ostalim uhapšenim muškarcima sproveden u koloni do zgrade policije u Bileći, a zatim navečer istog dana kamionima prevezeni u kasarnu u Bileći. Takođe veliki broj svjedoka

nastanjenih u raznim dijelovima ove opštine je saglasno potvrdio napad na tom području.¹⁰

35. O napadu na opštinu Kalinovik svjedočili su između ostalih svjedoci Asim Zametica, Ahmo Mušanović, Fezija Hadžić, Danilo Đorem, Dragan Cerovina i drugi. Kao jedan od pojava oblika napada bilo je hapšenje muškaraca civila iz Kalinovika i okolnih sela Mjehovine, Jelašca i Vihovića, što se dogodilo 25. juna 1992. godine. Tom prilikom došlo je do lišavanja slobode oko 60 muškaraca, bošnjačke nacionalnosti, koji su bili civili i koji su prethodno dobili poziv da se jave na radnu obavezu. Pomenuti civili su prvo zatvoreni u O.Š. „Miladin Radojević“, koji objekat je obezbjeđivala policija SJB Kalinovik, odakle su nakon desetak dana prebačeni u zatočenički objekat - Barutni magacin, koji objekat je bio pod vojnom stražom. O navedenom je svjedočio Fezija Hadžić kao jedini preživjeli iz grupe civila koju je zatočila SJB Kalinovik, a što potvrđuje i materijalna dokumentacija- Poziv za javljanje na radnu obavezu Opštinskog sekretarijata od 25.6.1992. godine (T-154).
36. Dragan Cerovina, kao pripadnik policije i učesnik nekih od radnji-konkretno transportu zatočenika do zatočeničkih objekata u tom periodu, je vrlo detaljno opisao kako su policajci SJB Kalinovik zajedno sa vojskom sudjelovali u paljenju muslimanskih sela na ovoj opštini (Kutine, Daganj, Hotovlje, Luko, Sočani i Bojići), tačnije pripadnici policije su zapalili selo Sočani, a vojske ostala nabrojana sela, a što potvrđuje i svjedok Milan Lalović, te što potkrepljuje priložena materijalna dokumentacija od strane tužilaštva (T-18, T-19 i T-20). Hapšenja su prema iskazima svih svjedoka neposrednih žrtava vršena po istom obrascu kao i u prethodnim opštinama, zarobljeni civili su odvođeni u SUP, na ispitivanje a nakon toga u zatočeničke centre.
37. Vezano za događaje u Nevesinju svjedočili su gotovo svi svjedoci tužilaštva, među kojima svjedoci H, I, Maida Ćupina i drugi, a koji su i sami bili žrtve širokog i sistematičnog napada, te svjedok Milovan Milović, a koji su svjedočili o dešavanjima u kontekstu tog napada, koja su za cilj imala progon bošnjačkog i hrvatskog

¹⁰ Do istog zaključka kao i ovog vijeća o selektivnom hapšenju, u prvom redu, muslimanskih civila na području opštine Bileća u kojem su pored paravojnih grupa učestvovali redovni i rezervni policajci srpske nacionalnosti, došlo je i

stanovništva sa područja ove opštine. Civili nesrpske nacionalnosti sa područja opštine Nevesinje i okolnih mjesta su neselektivno privođeni, muškarci razdvajani od žena i djece, držani u zgradi SJB Nevesinje, gdje su fizički i psihički zlostavljani i odvođeni u logor Bileća ili predavani paravojnim formacijama, a žene, djeca i bolesni u zatvor „Alatnica“, koji je bio pod kontrolom nepoznate paravojne formacije. Prilikom boravka u SJB Nevesinje bili su izloženi različitim torturama i golgotama, nezakonitim ispitivanjima, a što se nastavilo i odvođenjem u logor Bileća (Šaćir Kljako, Emir Kljako, Hasan Tanković, Senad Šarančić, svjedok I, H, Kemo Bulić, svjedok G) ili na Boračko jezero, gdje se mnogima izgubio svaki trag i vode se kao nestale osobe. Žene i djeca su prisilno premješteni iz Nevesinja do linije razgraničenja.

38. U pogledu postojanja napada kao bitnog elementa ovog krivičnog dijela, Vijeće naglašava da zločini protiv čovječnosti mogu biti izvršeni i u vrijeme mira i napad ne mora uključivati upotrebu oružane sile, nego se može sastojati u bilo kom obliku zlostavljanja civila kao i postupcima kojima se pripremaju ovakve radnje¹¹. Tako, u konkretnom za izvršenje širokog i sistematičnog napada shodno „strateškim ciljevima“ nije bilo neophodno poduzimati velike vojne akcije. Došlo je do mirnog zauzimanja teritorije obzirom da je ista naseljena većinskim srpskim stanovništvom, pogotovo na području opštine Nevesinje, proglašenja iste srpskom, formiranja vlasti, te isključenja pripadnika ostalih nacionalnosti iz vlasti, nakon čega su uslijedili opisani zločini.

39. Vijeće nalazi da je sam napad, kojem su prethodili incidenti na područjima svih navedenih opština, saglasno iskazima brojnih saslušanih svjedoka, počeo u drugoj polovini mjeseca juna 1992. godine, tačnije nakon dešavanja u Podveležju, ili preciznije, poslije 16. juna, te je utoliko valjalo u činjeničnom opisu izmijeniti inkriminirani period.

40. Naime, evidentno je da su već u toku maja mjeseca 1992. godine, počela određena dešavanja koja su prethodila napadu, međutim ista nisu dosegla prag

Pretresno vijeće I MKSJ u predmetu br. IT-00-39-T *Tužilac protiv Momčila Krčajišnika*, presuda (27. septembar 2006), para. 609.

¹¹ Presuda Pretresnog vijeća u predmetu *Krčajišnik*, septembar 2006. godine, para. 706.

ispunjenosti kriterija široke rasprostranjenosti i sistematičnosti, pogotovo ukoliko se napad posmatra u odnosu na šire područje od četiri opštine, te dokazanost znanja optuženog za predmetne događaje. Inkriminisani period se vezuje za radnje optuženog i njegov umišljaj da iste počini, te je stoga Apelaciono vijeće zaključilo da je taj period upravo od 16.6.1992. godine obuhvaćen sviješću i voljom optuženog da počini predmetne zločine.

41. Optuženi je, a kako će to biti kasnije elaborirano, na području Nevesinja preduzimao konkretne radnje i istim bio prisutan, dok o dešavanjima iz ostale tri opštine biva samo izvještavan u periodu prije navedenog datuma. Svjedoci Željko Pašajlić i Željko Kovačević, kao i većina svjedoka tužilaštva koji su se o tome izjašnjavali, saglasni su da je u Nevesinju još uvijek nekako funkcionisao zajednički život do dešavanja u Podveležju koje je, prema svjedočenju Jova Lalovića od 15.1.2009. godine, bilo naseljeno od strane muslimanskog stanovništva. O tome, šta se dogodilo nakon ovog datuma koji predstavlja razdjelnicu relativno mirnog suživota stanovništva različite nacionalnosti i vjeroispovijesti, i perioda otpočinjanja zločina i haosa koji je slijedio, kada je riječ o opštini Nevesinje, detaljno je govorio svjedok Lalović, kao i brojni svjedoci optužbe.
42. Ovaj svjedok, u to vrijeme (od 12.5.1992.) i sam oficir VRS, je naveo kako je, između 15. i 16. juna 1992. godine, srpska vojska na nenadan način napadnuta od strane snaga Patriotske lige, odnosno pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH). Tom prilikom su poginula 24 srpska vojnika i pukovnik Pušara, da su mnogi vojnici bili ranjeni i zarobljeni. Također, po svjedočenju optuženog Savića među poginulim su bila i njegova dva rođaka. Po svjedočenju Pašajlića i Kovačevića taj događaj je uzrokovao početak svega što je uslijedilo, misleći na deportaciju nesrpskog stanovništva.
43. (2) Sva lica prema kojima je bio usmjeren napad, pa tako i oštećeni iz izreke ove presude su bili civili. Svi svjedoci su saglasno potvrdili da se napad odvijao isključivo prema civilnom stanovništvu, a činjenica da su možda neki od civila, kao pojedinci iz Nevesinja npr. Fadil i Miralem Trebović, Mušan Šarančić ili Gacka npr. Šućrija Tanović, i imali oružje, ne oduzima im civilni status, obzirom da nisu bili uključeni ni u kakve vojne aktivnosti prilikom hapšenja, da su prijavili naoružanje i da su se nalazili na teritoriji većinskog srpskog stanovništva.

Dakle, civilno bošnjačko i hrvatsko stanovništvo je bilo primarni cilj napada.

44. Da bi se jasnije sagledao status žrtava protiv kojih je bio usmjeren napad, Vijeće se rukovodilo odredbom zajedničkog člana 3. Ženevskih konvencija, koji je osnovom aneksa 6. Dejtonskog mirovnog sporazuma primjenljiv u domaćem zakonodavstvu, a koji se prema praksi MKSJ smatra i dijelom običajnog prava. Naime, navedeni član definiše uslove pod kojima lica uživaju zaštitu konvencija, precizirajući da se civilima imaju smatrati: *osobe kcje ne uzimaju učešća u nepr.jateljstvima, uk.jučujući pripadnike oružanih snaga kcji su položili oružje, ili su onespob.jeni za borbu.*
45. Tokom pretresa Vijeće je na osnovu iskaza saslušanih svjedoka, na nesumnjiv način ustanovilo da su sva lica, u momentu hapšenja i pritvaranja u naznačenim mjestima, uživala zaštitu u skladu sa odredbama zajedničkog člana 3. Konvencija. Ovakav zaključak se bazira na činjenici da su ova lica lišena slobode na način da su većinski prisilno odvedena iz svojih domova, a za koje vrijeme niti jedno od uhašenih nije bilo uniformisano, niti je preduzima, o bilo kakvo aktivno učešće u bilo kakvim neprijateljstvima. Kako navedeni zajednički član 3. Konvencija civilima daje apsolutnu zaštitu civilima obzirom da oni ni pod kojim uslovima ne mogu biti meta napada, pozivanje svjedoka odbrane na događaje u oblasti Podveležja, koji su prethodili napadu pripadnika srpske vojske i policije, ni na koji način optuženog ne može ekskulpirati od krivice za zločine počinjene u opštini Nevesinje i u drugim opštinama Istočne Hercegovine za koje je on proglašen krivim.
46. Isti takav zaključak vijeće povlači vezano za navode odbrane koji se odnose na složenu i tešku bezbjednosnu situaciju uzrokovanu prilivom velikog broja srpskih izbjeglica iz Doline Neretve u Nevesinje, njihove osvetoljubive motive, prisustvo i aktivno djelovanje paravojnih grupa posebno usmjereno prema civilnom bošnjačkom stanovništvu, što je i kod lokalnog srpskog stanovništva stvaralo situaciju haosa i beznađa. Te činjenične okolnosti mogu imati eventualno značaj prilikom odmjeravanja visine kazne, ali ni na koji način ne umanjuju krivicu optuženog.
47. Imajući u vidu sve navedeno vijeće smatra da je nesporno utvrđeno da je u inkriminisanom vremenskom periodu, tj. od 16. juna 1992.godine do kraja

1992. godine na području opština Gacko, Bileća, Nevesinje i Kalinovik postojao široki i sistematičan napad Vojske Republike Srpske (VRS), paravojnih i policijskih jedinica na civilno bošnjačko i hrvatsko stanovništvo.

48.(3) Kada se istražuje mentalno stanje (*mens rea*) optuženog Savića u vrijeme počinjenja djela ono se treba ograničiti na utvrđivanje (1) *namjere* da se izvrši dato krivično djelo u kombinaciji sa (2) *svjesti* o širem kontekstu unutar koga se krivično djelo događa.¹² Da je optuženi Savić bio svjestan kontekstualne osnove u koju su se uklapala djela koja je počinio u osnovi tog zločina i da je bio svjestan nekusa između svojih djela i tog konteksta, govori prije svega njegov položaj u inkriminisano vrijeme kao ministra unutrašnjih dijela SAO Hercegovina do 13. jula 1992. godine, načelnika CSB Trebinje (od početka maja iste godine) i člana Glavnog štaba MUP-a za rukovođenje i upravljanje snagama MUP-a, te konkretnih aktivnosti koje je poduzimao u okviru navedenih funkcija, a koje su mu, nema sumnje, ostavljale uvid u sva dešavanja na području opštine Nevesinje, te gotova sva dešavanja (zarobljavanja i deportacije nesrpskog stanovništva) na području opština Gacko, Bileća, i Kalinovik.

49. Dakle, ukoliko se uzme u obzir visoka pozicioniranost optuženog u inkriminisano vrijeme u SAO Hercegovini, njegovo saznanje o usvojenim strateškim ciljevima i prihvatanje istih (o čemu će biti riječi u dijelu koji se odnosi na Udruženi zločinački poduhvat-UZP) i šta njihovo provođenje u praksi podrazumijeva, na što ukazuje materijalni dokaz tužilaštva Zapisnik sa sastanka održanog u Banja Luci 11.02.1992. godine (T-105) i akt ministra MUP-a RS Mića Stanišića od 16. maja 1992. godine o potrebi dokumentovanju svakog eventualnog zločina nad Srbima (T-184), što se i provodi (knjiga uviđaja u Nevesinju, T-12), te utvrđene činjenice 6. i 7. o usvojenim strateškim ciljevima, to se jasnim nameće zaključak da je isti nedvojbeno znao za postojanje napada.

50. Njegovo znanje se u najmanjem može utvrditi od 16.juna 1992., koji momenat je ovo vijeće, a slijedom svih objektivnih i subjektivnih dokaza, utvrdilo kao početak inkriminisanog perioda, a nakon kojeg momenta se nesporno dešavaju zločini u kojima svoje učešće, u svojstvu i na način opisan u izreci presude, uzima i optuženi.

Krsto Savić je taj koji, kao svjesni učesnik UZP-a, preuzima direktne radnje izvršenja u Nevesinju tako što u okviru napada naređuje privođenje nesrpskih civila i njihovo razdvajanje, te zatvaranje muškaraca u logor Bileća, a žena i djece u „Alatnicu“ (iskazi svjedoka H, Milovana Milovića, Senada Šarančića), lično učestvuje u ispitivanju muškaraca u SJB Nevesinje i preuzima ostale inkriminisane radnje iz tačke 4. izreke ove presude, te kako to proizilazi iz materijalne dokumentacije tužilaštva, nesumnjivo prima izvještaje o sličnom obrascu postupanja prema civilima i na drugim opštinama, odnosno njihovom zatočenju i problemima sa njihovim smještajem, iako tamo fizički nije bio prisutan. Ovakav zaključak proizilazi iz mnogobrojne materijalne dokumentacije tužilaštva i to rezimea sa sastanaka T-104 i T-132, dopisa T-177, izvještaja o radu CSB-ova T-95 i T-153, te Rokovnika T-170. Sve navedeno je posljedica provedbe plana prisilnog preseljenja nesrpskog stanovništva iz navedenih opština. Uostalom, slijedom svjedočenja Aleksandra Krulja, koji je bio načelnik CSB nakon optuženog, i koje je za ovaj sud objektivno i kao takvo prihvatljivo, načelo subordinacije je bilo prisutno u svakoj od stanica javne bezbjednosti, i da policajac ništa nije mogao sam uraditi. Navedeno i iz tog ugla posmatranja upućuje na odgovornost optuženog.

51. Da se ne bi svi ovi dokazi nepotrebno više puta ponavljali, u obrazloženju pojedinih tačaka presude Vijeće će iste detaljno navesti i dati ocjenu istih. Imajući u vidu rukovodeće funkcije koje je u tom periodu u obavljao optuženi Savić, te konkretne radnje koje je preduzima, Vijeće smatra nespornim da je isti bio svjestan napada koji je postojao u inkriminisano vrijeme i koji je bio usmjeren protiv nesrpskog civilnog stanovništva, a takođe je imao i svijest da njegove radnje predstavljaju dio napada.

52. (4) Vijeće nalazi da optuženi ne samo da je znao za takav napad već da se njegova djela, koje je preduzeo bilo sam ili sa drugim licima, uključuju u višu dimenziju kriminalnog ponašanja, imajući u vidu prirodu tih djela, njihovu notornost, političke okolnosti u kojima se ona događaju i u kojima je objekat tog napada, u prvom redu, bilo civilno bošnjačko i hrvatsko stanovništvo. Sve što je počinio

¹² V. odluku Pretresnog vijeća u predmetu *Kupreškić i dr.*, 14. januar 2000., para. 556

optuženi, a o čemu će biti riječi u dijelu o pojedinačnim inkriminacijama, predstavljalo je dio jednog šireg konteksta i plana.

53. On je htio ili u najmanjem se bar saglasio sa provođenjem zločinačkog plana usmjerenog na progon bošnjačkog i hrvatskog stanovništva na nacionalnoj i vjerskoj osnovi. Sve njegove radnje i aktivnosti u inkriminisanom periodu su se uklapale u uhodani kriminalni obrazac i ne mogu se ni po čemu izdvojiti iz konteksta napada. Sam Savić se, vezano za njegove aktivnosti koje su se odnosile na stvaranje MUP-a od strane srpskih kadrova (što je izvan inkriminisanog perioda po ovoj optužnici), izjašnjavao o stvaranju države srpskog naroda. To, samo po sebi, kao politički cilj nije nedozvoljeno, ali njegove kasnije aktivnosti koje su strukturisale predmet optuženja su pokazale da se služio sredstvima za ostvarenje tog cilja koja su bila ne samo nedopustiva po međunarodnom humanitarnom pravu već i suprotna krivičnom zakonu. Tim prije, posmatrano i kroz pojedinačne inkriminacije za koje je i ovo vijeće, van razumne sumnje našlo, da ih je optuženi počinio sa punom svijesti o težini njihovih posljedica.

54. Polazeći od izloženih činjeničnih osnova, za ovo Vijeće nije bilo upitno postojanje na strani optuženog *dolus specialis*-a, odnosno diskriminatorne namjere, koja se traži za radnju progona upravljenog protiv civilnog nesrpskog stanovništva, o čemu će Vijeće dati detaljniju analizu u dijelu koji se odnosi na subjektivni element (*mens rea*) krivičnog djela progona u osnovi zločina protiv čovječnosti. Kod utvrđivanja ovog subjektivnog elementa na strani optuženog, Vijeće je uzelo u obzir i činjenicu da je optuženi u pojedinačnim slučajevima pomagao nekim od Bošnjaka, a što proizilazi iz iskaza svjedoka optužbe Esada Šarančića¹³, Šaćira Kljake¹⁴, Miralema Trebovića¹⁵ i drugih. Svi navedeni svjedoci su saglasno potvrdili da je optuženi Savić rekao da će zatočena lica ići na razmjenu u Bileću, da će imati pratnju i da ih niko ne smije dirati prilikom deportacije. Nadalje, optuženi je pokazao humanost i u slučaju Muamera Šarančića kada je lično naredio da bolesni Muamer Šarančić bude prebačen u „Alatnicu“, zajedno sa ženama i djecom, što su saglasno potvrdili svjedoci Mušan Šarančić, Senad Šarančić, te Milovan Milović.

¹³ Svjedočenje na glavnom pretresu od 16.07.2008. godine.

¹⁴ Svjedočenje na glavnom pretresu od 18.06.2008. godine.

¹⁵ Svjedočenje na glavnom pretresu od 16.07.2008. godine.

55. Međutim, sve navedeno ne oduzima postojanje diskriminatorne namjere na strani optuženog Savića, jer je on imao jasnu predstavu o cjelini događaja i ovakvi izolovani postupci će biti predmetom ocjene kod odmjeravanja visine kazne. Dodatno, na ovaj način se upravo potvrđuje uloga i autoritet optuženog Savića, kao osobe koja je imala moć da odlučuje o daljoj sudbini zatočenih civila.

56. Dakle, optuženi je bio svjestan da su predmet progona civili nesrpske nacionalnosti upravo zbog njihove nacionalne i vjerske pripadnosti¹⁶, dakle, imao je svijest o opštem obrascu postupanja i o prirodi napada na civilno stanovništvo muslimanske/bošnjačke i hrvatske nacionalnosti, kao primarnom objektu napada, a u krajnjem, da je i htio nastupanje prouzrokovanje zabranjene posljedice koja je iz tog napada uslijedila. Do ovakvih pravnih zaključaka je ovo Vijeće došlo prilikom razmatranja dokaza i na njima utvrđenih činjenica što će biti izloženo kroz pojedinačne inkriminacije.

57. Na ovom mjestu potrebno je naglasiti da je Vijeće iz ovog uvodnog dijela, kao i u odnosu na podtačke osuđujućeg dijela presude, u kojima se spominje riječ „komandovao“, tu riječ ispustio iz izreke, na mjesto koje riječi je u činjeničnom opisu izreke stavilo riječ „rukovodio“ smatrajući da je ovaj termin primjereniji funkciji koju je u kritično vrijeme obavljao optuženi Savić, na što je on i sam iznoseći svoju odbranu ukazao, obzirom da isti nije obavljao dužnosti vojnog komandanta.

III. PRAVNI STANDARDI PRIMJENJIVI NA UTVRĐENO ČINJENIČNO STANJE

58. Prilikom odlučivanja kako da kvalifikuje pojedine radnje i činjenice koje su optuženom Krsti Saviću stavljene na teret, vijeće je pošlo od definicija da:

- ubistvo jeste lišenje druge osobe života;

¹⁶ Pretresno vijeće u predmetu MKSJ *Tužilac protiv Momčila Krapišnika* je, izlažući pravne zaključke vezano za postojanje napada, navelo kako je napad „uključivao širok spektar diskriminatornih mjera protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, poput uvođenja policijskog časa, podizanje barikada i kontrolnih punktova na kojima su pripadnike tih etničkih grupa redovno zaustavljali i pretraživali, redovnih pretresa kuša Muslimana i Hrvata, otpuštanje Muslimana

- deportacija ili prisilno preseljenje stanovništva jeste prisilno iseljenje osoba s teritorije na kojoj su zakonito prisutne protjerivanjem ili drugim mjerama prisile, bez osnova dopuštenih po međunarodnom pravu;
- da protivpravno zatvaranje i zatočavanje predstavljaju oduzimanje fizičke slobode koje je suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava;
- mučenje jeste namjerno nanošenje snažnog tjelesnog ili duševnog bola ili patnje osobi zadržanoj od strane optuženog ili pod nadzorom optuženog, izuzimajući bol ili patnju koja je posljedica isključivo izvršenja zakonitih sankcija;
- progon jest namjerno i teško, međunarodnom pravu suprotno uskraćivanje osnovnih prava, zbog pripadnosti skupini ljudi ili zajednici;
- prisilni nestanak osoba jeste hapšenje, pritvaranje ili otimanje osoba, od strane ili s dopuštenjem, podrškom ili pristankom države ili političke organizacije, uz odbijanje da se prizna takvo lišenje slobode ili da se pruži informacija o sudbini ili o mjestu gdje se nalaze takve osobe, s namjerom da se uklone od zaštite zakona na duže vrijeme;
- druga nečovječna djela slične prirode predstavljaju djela učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja.

59. U slučajevima kada Vijeće utvrdi da pravna kvalifikacija postavljena u optužnici ne odgovara utvrđenom činjeničnom stanju, za isto će prilikom obrazlaganja svake pojedine tačke u presudi iznijeti razloge kojima se rukovalo prilikom izvođenja drugačijih pravnih zaključaka.

IV. DISKRIMINATORNA NAMJERA I PROGON

60. Prema zakonskoj definiciji kivično djelo Zločini protiv čovječnosti-progon uključuje:

- 1) namjerno i teško uskraćivanje osnovnih prava;

i Hrvata iz službe u oružanim snagama, policiji, opštinskim organima i društvenim preduzećima.“ V. prvostepena presuda, para. 708.

2) suprotno međunarodnom pravu;

3) zbog pripadnosti skupini ljudi ili zajednici;

4) protiv bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, spolnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva po međunarodnom pravu; i

5) u vezi s bilo kojim krivičnim djelom iz ovog stava ovog člana zakona, bilo kojim krivičnim djelom propisanim u ovom zakonu ili bilo kojim krivičnim djelom u nadležnosti Suda Bosne i Hercegovine.

61. Apelaciono vijeće ukazuje da pravilno tumačenje odredbe člana 172. stav (1) tačka h) KZ BiH jeste da se djelo progona može učiniti sa svim radnjama koje, u cjelini, predstavljaju namjerno i teško, međunarodnom pravu suprotno uskraćivanje osnovnih prava, zbog pripadnosti skupini ljudi ili zajednici.

62. Samo gruba i flagrantna uskraćivanja temeljnih ljudskih prava mogu predstavljati zločine protiv čovječnosti, a progonom dodatno i da su izvršena sa diskriminatornom namjerom. Pojedinačne krivične radnje možda ne moraju zadovoljiti ovaj standard ukoliko se krivično djelo posmatra izolovano. U pogledu krivičnog djela progona, krivične radnje se moraju posmatrati u cjelini i zajedno moraju zadovoljiti ovaj standard. (*Bundalo*)¹⁷

63. Vijeće naglašava da se višestruko počinjenje djela progona različitim radnjama izvršenja, koje inače predstavljaju samostalna krivična djela u osnovi Zločina protiv čovječnosti u konkretnom, ili bilo kojeg drugog djela propisanog KZ BiH, može smatrati jednim krivičnim djelom pod nazivom progon kao Zločini protiv čovječnosti. Pri razmatranju krivice optuženog, Vijeće će dakle sagledati da li je u svakoj od utvrđenih inkriminacija kao radnji izvršenja krivičnog djela progona, optuženi postupao sa diskriminatornom namjerom.

64. Prije svega Vijeće općenito zaključuje da svi utvrđeni zločini počinjeni sa diskriminatornom namjerom i predstavljaju teško lišavanje osnovnih ljudskih prava u

¹⁷ Presuda Apelacionog vijeća u predmetu *Bundalo i dr.* broj: X-KRŽ-07/419 od 28.01.2011. godine.

suprotnosti sa međunarodnim pravom, te da niti jedan zločin nije počinjen nad osobom za koju je utvrđeno da je srpske nacionalnosti, već su sve žrtve bošnjačke i hrvatske nacionalnosti. Svaka počinjena inkriminirana radnja je počinjena uz posebnu diskriminatornu namjeru, što ukazuje da su sva opisana djela imala za cilj upravo diskriminaciju-tretiranje žrtve drugačije i to po osnovu nacionalne i vjerske pripadnosti. Ovaj zaključak je zasnovan na sveobuhvatnoj ocjeni funkcije koju je optuženi obavljao (visoko pozicioniran u strukturama vlasti i policije), te s tim u vezi njegovom saznanju za zajednički plan odnosno cilj da se provođenjem državne politike koja je planirana Strateškim ciljevima srpskog naroda izvrši progon (utvrđene činjenice), kao i stvarnim riječima i radnjama optuženog tokom činjenja ovih zločina.

65. Takvu svoju namjeru, između ostalog, optuženi ispoljava upotrebom pogrđnih riječi, što je vidljivo iz iskaza svjedoka Emira Kljaka i svjedoka F. Naime, optuženi je prilikom ispitivanja u svojoj kancelariji svjedoku Kljaku rekao „...*vрати оруђе, де вам је оруђе, ено бајје горе пуцају, побићемо вас све...*“, te nastavio koristiti pomenuti termin *baļje* kao pogrđni naziv za pripadnike muslimanske nacionalnosti, a zatim po završetku razgovora obratio se prisutnim policajcima „*vodi govna dole!*“, misleći na lica iz grupe zatvorenih u Policijskoj stanici.

66. Svjedokinja F je izjavila, kako je prilikom ispitivanja, a nakon što je zarobljena, u prostoriju ušao Krsto Savić koji se tom prilikom predstavio, a zatim se obratio licu koje je ispitivalo rekavši kao „... *грјех је ово послати на разрјену, ово ми нећемо послати на разрјену, ово ће бити наше, ми ћемо је прекрстити, наојенућемо јој име Милева и ово ће бити наше.*“, nakon čega je izašao. Premda je Apelaciono vijeće iskaz ove svjedokinje u cjelini ocijenilo kredibilnim i vjerodostojnim, ono nije isključujući svaku razumnu sumnju utvrdilo direktnu odgovornost optuženog za dalja dešavanja nakon zatvaranja svjedokinje F (vidjeti para 254-257. obrazloženja). Međutim, predmetne navode je na ovom mjestu Vijeće razmatralo i upotrijebilo kontekstualno, u formiranju jasne slike o diskriminatornom stavu optuženog prema pripadnicima druge nacionalnosti.

67. Konačno, tužilaštvo je optuženog teretilo za počinjenje progona bošnjačkog i hrvatskog stanovništva na *političkcj, nacionalncj, etničkckj i vjerskcj osnovi*. Apelaciono vijeće nije prihvatilo sve navedene osnove po kojima je

progon prema optužbi izvršen, obzirom da se radilo o pukom parafraziranju zakonskog teksta bez činjenične dokazanosti za pojedine osnove, što se, prije svega, odnosi na postojanje političkog osnova.

68. Naime, osloncem na izvedene dokaze te utvrđenog činjeničnog stanja, nesporno proizilazi da je optuženi Savić učestvovao u napadima na civilno nesrpsko stanovništvo navedenih opština, te učestvovao u njihovom progonu u svim opisanim pojedinačnim radnjama utvrđenim od strane ovog vijeća. Vršeći diskriminatorna djela ili propuste, po mišljenju Vijeća, optuženi je imao diskriminatornu namjeru po *nacionalnoj i vjerskoj* osnovi. U konkretnom, nacionalni i etnički osnov su međusobno usko povezani i označavaju pripadnost određenom narodu (naciji), u konkretnom, bošnjačkom i hrvatskom.

69. Kao rezultat progona bošnjačkog i hrvatskog civilnog stanovništva sa područja opština Gacko, Bileća, Nevesinje i Kalinovik na nacionalnoj i vjerskoj osnovi, koji se manifestovao zatvaranjem, deportacijom, ubijanjem, mučenjem, prisilnim nestankom osoba i drugim nečovječnim djelima, danas je na području navedenih opština izmjenjena nacionalna struktura stanovništva¹⁸, budući da se još uvijek veći broj, prvenstveno bošnjačkog stanovništva, obzirom na njihovu prijeratnu zastupljenost u strukturi stanovništva, kao i hrvatskog, nije vratio na ovo područje.

¹⁸ Apelaciono vijeće primjećuje da nije došlo do „drastično“ izmijenjene strukture stanovništva s obzirom na nacionalnu pripadnost u Istočnoj Hercegovini kako je to tužilac tvrdio tokom postupka. Uvidom u popis stanovništva u BiH iz 1991. godine da se vidjeti da je u strukturi stanovništva u navedenim opštinama iz optužnice većinski učestvovalo srpsko stanovništvo. Tako npr. u opštini Bileća prema nacionalnom sastavu bilo je 10.628 (80% Srba), 1.947 (15%) Muslimana, 39 Hrvata, 222 Jugoslovena i 448 osobe druge ili nepoznate nacionalnosti; Gacko: 6.661 (62%) Srba, 3.858 (36%) Muslimana, 29 Hrvata, 84 Jugoslovena i 156 osobe druge ili nepoznate nacionalnosti; Kalinovik: 2.826 (61%) Srba, 1.716 (37%) Muslimana, 17 Hrvata, 46 Jugoslovena i 62 osobe druge ili nepoznate nacionalnosti; Nevesinje: 10.711 (74%) Srba, 3.313 (23%) Muslimana, 210 (1%) Hrvata, 123 Jugoslovena i 91 osobe druge ili nepoznate nacionalnosti. Na ove činjenične okolnosti v. predmet MKSJ br. IT-00-39-T, *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, Pretresno vijeće I (27. septembar 2006), paragrafi 607, 654, 660 i 668.

V. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST OPTUŽENOG

70. Vijeće nalazi da je tužilaštvo isključujući svaku razumnu sumnju dokazalo da je optuženi Krsto Savić, radnjama detaljno opisanim u izreci presude izvršio krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h)-progon KZ BiH, a sve u vezi sa članom 180. stav 1. KZ-a BiH.¹⁹

71. Vijeće takođe nalazi da je optuženi počinio ovo djelo učešćem u zajedničkom udruženom poduhvatu (u daljem tekstu UZP). Vijeće konstatuje: "član 180. stav 1. izveden je iz člana 7.1 Statuta MKSJ-a i identičan mu je. Član 180. stav 1.²⁰ je postao dio KZ BiH nakon stupanja na snagu člana 7.1 Statuta MKSJ i nakon tumačenja MKSJ-a da on obuhvata, konkretno, udruženi zločinački poduhvat kao način saizvršenja kojim se stiče individualna krivična odgovornost."²¹ Vijeće konstatuje da se 1992. godine: "kada su optuženi započeli sa izvršavanjem krivičnih djela za koja se sada terete ... UZP se razvio u teoriju odgovornosti prihvaćenu u međunarodnom običajnom pravu".²²

72. U predmetu *Tužilac protiv Duška Tadića*, žalbeno vijeće je definisalo tri kategorije predmeta UZP-a. Sva tri oblika UZP-a dijele zajednički *actus reus*²³:

1. više lica;

¹⁹ Progon je izvršen u vezi sa djelima ubistva, deportacije ili prisilnog preseljenja stanovništva, zatvaranja ili teškog oduzimanja fizičke slobode suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava, mučenjem, prisilnim nestancima lica i drugim nečovječnim djelima slične prirode izvršena u namjeri nanošenja velike patnje ili teške fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja.

²⁰ Član 180. stav 1. KZ BiH propisuje:

"Lice koje planira, pokrene, naredi, učini, podstrekava ili pomaže u planiranju, pripremanju ili izvršenju krivičnih djela iz člana 171. (genocid)... ovog zakona, individualno je odgovorno za to krivično djelo. Službeni položaj bilo kojeg optuženog, bilo da se radi o šefu države ili vlade ili o odgovornom službenom licu vlade ne oslobada takvo lice krivične odgovornosti niti utiče na ublažavanje kazne".

²¹ Prvostepena presuda u predmetu *protiv Mitra Raševića i Save Todovića* broj: X-KR/06/275 od 28. februara 2008, strana 103.

²² Prvostepena presuda u predmetu *protiv Raševića* broj: X-KR/06/275 od 28. februara 2008. Takođe, v. Sažetak drugostepene presude *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, Žalbeno vijeće, Hag, 17. mart 2009., internet adresa: <http://www.icty.org>

²³ Prvostepena presuda u predmetu *protiv Milorada Trbića*, broj: X-KR-07/386 od 16. oktobra 2009, paragraf 215. u kojoj se zmeđu ostalog citira drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Radoslava Brđanina* broj: IT-99-36-A od 3. aprila 2007, paragraf 414.

2. postojanje zajedničkog cilja koji predstavlja ili uključuje izvršenje krivičnog djela predviđenog Statutom (KZ BiH);
3. učešće optuženog u zajedničkom planu koji uključuje izvršenje jednog od krivičnih djela predviđenih Statutom (KZ BiH).²⁴

73. Element *mens rea* razlikuje UZP I (naziva se i osnovni oblik UZP-a) od ostalih oblika odgovornosti za udruženi zločinački poduhvat.²⁵ Kod osnovnog oblika UZP-a optuženi mora imati namjeru da izvrši krivično djelo (a to je zajednička namjera koju dijele svi saizvršiocima)²⁶ i namjeru da učestvuje u zajedničkom planu sa ciljem izvršenja krivičnog djela.²⁷

74. Vijeće konstatuje da tužilac u optužnici nije precizirao o kojem obliku UZP-a se radi. Međutim, treba konstatovati da "optužnica ne mora da sadrži izričito naznaku tipa UZP-a (osnovni, sistemski ili prošireni), ali mora da sadrži jasan i konkretan opis elemenata UZP-a na osnovu kojih se može bez sumnje zaključiti o kojem se tipu UZP-a radi".²⁸

75. Preispitivanjem činjenica iz optužnice, i opravdanih zaključaka koji su na osnovu njih izvedeni vijeće smatra da "direktno učešće optuženog u zajedničkom udruženom poduhvatu odgovara traženom elementu *mens rea* za prvu kategoriju UZP-a". Stoga će se prilikom utvrđivanja odgovornosti razmatrati UZP I (koji se naziva i osnovni oblik UZP-a).²⁹

²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Duška Tadića* broj: IT-94-1-A od 15. jula 1999, paragraf 227.

²⁵ *Isto*, paragraf 228.

²⁶ Gore navedeni predmet *protiv Milorada Trbića*, paragraph 221, u kojem se takođe citira drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Mitra Vasićevića* broj: IT-98-32-A od 25. februara 2004, paragraph 97 i 101.

²⁷ Gore navedeni predmet *protiv Milorada Trbića* paragraf 221, u kojem se citira presuda u predmetu *Tužilac protiv Miroslava Kvočke i drugih* broj: IT-98-30/1-A, od 28. februara 2005, paragraf 82 (zahtijeva "namjeru da se izvrši zajednički cilj).

²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *protiv Ratka Bundala i drugih* broj: X-KRŽ-07/419 od 28. januara 2011, paragraf 260.

²⁹ Apelaciono vijeće u ovom predmetu nije prihvatilo teorijski koncept „proširenog UZP-a“, mada ga tužilac eksplicitno ni ne navodi, ali bi se to moglo zaključiti iz preširoko postavljenog činjeničnog opisa za prve tri tačke optužnice, što bi dovelo do uvođenja tzv. *statusne krivice* koja zapravo nema veze s individualnom krivičnom odgovornošću. O ovome šire v. dr sc. Željko Horvatić – istina o Haaškom sudu i o suvremenom međunarodnom kaznenom pravosuđu. <http://www.hkv.hr/izdvojeno/tribine/haaki-sud/959-dr-sc-eljko-horvati-istina-o-haakom-sudu-i-o-suvremenom-medunarodnom>, skinuto 14.rujna 2011 – 09:44:45

A. ANALIZA
1. Actus Reus

(i) Više lica

76. Dokazi pokazuju da je više lica zajedno sa optuženim Krstom Savićem učestvovalo u ostvarenju zajedničkog cilja i plana. Među tih više lica bio je ministar unutrašnjih poslova Mićo Stanišić, komandant Hercegovačkog korpusa i komandant Nevesinjske brigade Radovan Grubač i Novica Gušić, te načelnici policije: Vojin Popović (Gacko), Gojko Stajić (Nevesinje), Boško Govedarica (Kalinovik) i Goran Vujović (Bileća) i drugi istaknuti članovi opštinskih rukovodstava.³⁰ Ova lica su zajedno postupala u progonu bošnjačkog i hrvatskog civilnog stanovništva zarobljavanjem, protivpravnim zatvaranjem i prisilnim premještanjem iz Srpske autonomne oblasti Hercegovina.

77. Analiza dokaza pokazuje da su učesnici udruženog zločinačkog poduhvata preko Ministarstva unutrašnjih poslova postupali zajedno kako bi koordinirali policijske aktivnosti, obezbijedili saradnju sa vojskom i omogućili izvršenje navedenih krivičnih djela u skladu sa planom ili zajedničkim ciljem. Vijeće konstatuje da su optuženi, Mićo Stanišić i svi načelnici policije radili u Ministarstvu unutrašnjih poslova (u daljem tekstu: MUP).

78. Kada je riječ o pluralitetu lica kao jednom od uslova za postojanje UZP čiji je jedan od članova bio optuženi Savić, Apelaciono vijeće, imajući u vidu brojna svjedočenja svjedoka optužbe, pa i odbrane, prihvata navode optužbe da su u UZP bili uključeni i pripadnici paravojnih jedinica koji su aktivno sudjelovali u ostvarenju same njegove svrhe – etničkog čišćenja nesrpskog civilnog stanovništva u navedenim opštinama Istočne Hercegovine - progonom.

79. Međutim, u sagledavanju odnosa unutar članova UZP i djelatnog kompleksa kojeg njegovi članovi strukturiraju, ovaj sud je došao do zaključka da optuženi, odnosno

³⁰ Optužnica, strana 1.

pripadnici policije koji su mu bili podređeni, bar ne uz njegovo znanje, nisu direktno sarađivali, da su im, čak šta više, paravojne grupe otežavale izvršenje redovnih zadataka.³¹ Po mišljenju suda, drukčija je bila saradnja na relaciji vojska – dobrovoljačke grupe, jer su te grupe bile naoružavane od strane vojske.³²

80. Navedeni činjenični zaključci su od značaja utoliko što je ovo Vijeće oslobodio optuženog za tačke optuženja za koje nije nesumnjivo dokazano učešće optuženog Savića u događajima u kojima su počinioci pojedinačnih zločina u osnovi zločina protiv čovječnosti, bili pripadnici paravojnih grupa, ili je Vijeće u osuđujućem dijelu izreke presude, iz činjeničnog opisa ispustio dijelove u kojima se kao počinioci navode paravojne formacije sa kojima optuženi Savić, prema rezultatima sprovedenih dokaza, nije imao bilo kakve veze, ne samo u smislu fizičkog počinjenja ili bar značajnog doprinosa, nego ni svijesti o tome. Čak šta više, iz izloženih materijalnih dokaza i brojnih svjedočenja, slijedi da su pripadnici raznih paravojnih grupa policiji pravili probleme i otvoreno joj se suprotstavljali u uspostavljanju javnog reda i mira, o čemu je optuženi Savić izvještavao resornog ministra.

81. Ono što dakle, generiše vezu pojedinih učesnika UZP-a u ovom predmetu je sprovođenje opisanog zajedničkog plana, i to na način što je vojska operativno sarađivala s jedne strane, sa policijom, a sa druge strane, sa paravojnim formacijama s tim što je bila očuvana jednostrukost tih veza po vertikali, bez uspostavljanja istovremene horizontalne veze između policije i paravojnih (dobrovoljačkih) grupa za vrijeme dok su one postojale.

(b) Načelnici policije

³¹ Na takav zaključak upućuju i dokazi od objektivnog značaja poput dokaza tužilaštva T-97 (Informacija o djelovanju tzv. paravojnih formacija, broj: St.pov. 01-172/92 od 04. 08. 1992. godine); dokaz tužilaštva T- 176: Naredba o sprovođenju istrage o djelovanju paravojnih grupa na području opština Gaeko i Nevesinje (broj:01-223/92 od 3. jula 1992.); dokaz Tužilaštva T-104 (Rezime sa radnog sastanka rukovodećih i rukovodnih radnika MUP-a održanog 20.08. 1992. g. u Trebinju).

³² v. presuda MKSJ u predmetu *Tužilaštvo protiv Momčila Krcjišnika* od 27. septembra 2006., para. 42.

82. U martu 1992. godine u Trebinju je formiran srpski Centar javne bezbjednosti³³ i optuženi Krsto Savić je imenovan za načelnika.³⁴ Osim toga, krajem marta 1992. godine, svi policajci iz aktivnog i rezervnog sastava policije i rukovodni kadar muslimanske i hrvatske nacionalnosti koji je radio na području Srpske autonomne oblasti Hercegovina je razoružan i otpušten.³⁵

83. Sektori bezbjednosti policije (termini sektor i stanica će se ravnopravno koristiti) u Nevesinju, Gacku, Kalinoviku Trebinju i Bileći potpadali su pod Centar službi bezbjednosti Trebinje;³⁶ od svake stanice javne bezbjednosti se tražilo da CSB-u Trebinje prijavljuje sve događaje,³⁷ uključujući i informacije primljene od vojske.³⁸ Centar javne bezbjednosti Trebinje bio je nadređen svim stanicama javne bezbjednosti na svom području odgovornosti i Krsto Savić, kao načelnik centra, bio je nadređen načelnicima lokalnih stanica javne bezbjednosti.³⁹ Svjedok Jovo Čokorilo je svjedočio da je Centar bezbjednosti bio zadužen za sektore javne bezbjednosti (koji se takođe nazivaju stanice javne bezbjednosti) i koordinirao njihov rad.⁴⁰

84. Svjedok Aleksandar Krulj je svjedočio da je optuženi sedmično (a povremeno i mjesečno) predsjedavao sastancima sa načelnicima policije u SAO Hercegovini. Optuženi je bio odgovoran za određivanje mjesta i vremena sastanaka.⁴¹ Na ovim sastancima se raspravljalo o planovima, zadacima/zaduženjima, problemima i drugim pitanjima.⁴² Svaki načelnik policije je vodio dnevnik ili zapisnik, tj. zabilješke sa sastanka i zabilješke o dodijeljenim zadacima.⁴³ Pregled jednog od ovih dnevnika kao i nekoliko drugih zapisnika pokazuje koliki je bio stepen koordinacije između optuženog i načelnika policije (poimenično navedenih u optužnici) budući da su načelnici policije na svom području realizovali planove donesene i zadatke dodijeljene na ovim sastancima.

³³ Svjedočenje Aleksandra Krulja 19. februara 2009.

³⁴ Svjedočenje Emira Kljake 9. jula 2008. i Jove Čokorila 22. januara 2009.

³⁵ Dokaz T-95.

³⁶ Svjedočenje Miodraga Kovača 28. augusta 2008.

³⁷ Svjedočenje Momčila Zubca 4. septembra 2008. i Aleksandra Krulja 19. februara 2009.

³⁸ Svjedočenje Jove Čokorila 22. januara 2009.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Svjedočenje Aleksandra Krulja 19. februara 2009.

⁴² Vidi, npr. dokaz T-170.

85. Na primjer, u julu 1992. godine optuženi, koji je tada zajedno sa policijom radio na zarobljavanju, zatvaranju i prisilnom premještanju stanovnika nesrpske nacionalnosti u Nevesinju,⁴⁴ je održao sastanak sa načelnicima policije iz Istočne Hercegovine kako bi razgovarao o hapšenju svih vojno sposobnih ljudi nesrpske nacionalnosti u SAO.⁴⁵ Dana 19. augusta 1992. godine optuženi je sastavio izvještaj kojim potvrđuje da su ljudi nesrpske nacionalnosti "masovno" uklonjeni iz Gacka, Nevesinja, Bileće, Ljubinja i Trebinja.⁴⁶ U stvari, mnogi dokazi tužilaštva i iskazi brojnih svjedoka potvrđuju da je policija učestvovala u tim akcijama.⁴⁷

86. Na osnovu izvedenih dokaza Vijeće zaključuje da se načelnici policije, poimenično navedeni u optužnici, nalaze među „više lica“ koja su zajedno sa optuženim učestvovala u zajedničkom planu ili cilju, te tako osigurala njegovu realizaciju.

(c) Ministar unutrašnjih poslova

87. Mićo Stanišić koji je bio ministar unutrašnjih poslova je zajedno sa optuženim takođe učestvovao u izvršenju zajedničkog plana ili cilja udruženog zločinačkog poduhvata. Dana 11. februara 1992. godine optuženi je prisustvovao sastanku sa Mićom Stanišićem na kojem se raspravljalo o osnivanju srpskog Ministarstva unutrašnjih poslova (ili MUP-a) kako na državnom tako i na regionalnom nivou.⁴⁸

88. Dana 16. maja 1992. Mićo Stanišić je optuženom poslao pismo u kojem centrima javne bezbjednosti naređuje da Ministarstvo obavijeste o raznim krivičnim djelima i događajima. Mićo Stanišić je konkretno želio da bude obaviješten o zločinima počinjenim nad Srbima i diverzantskim akcijama kojima se ugrožava srpska

⁴³ Svjedočenje Aleksandra Krulja 19. februara 2009.

⁴⁴ Svjedočenje svjedoka A 9. juna 2008, svjedoka H 17. jula 2008, Senada Šarančića 21. augusta 2008. i Miralema Trebovića 16. jula 2008.

⁴⁵ Dokaz 170, strana 411.

⁴⁶ Dokaz T-99.

⁴⁷ Dokazi T-94 (Bileća) i T-173 (Gacko) kao i svjedočenje Asafa Poškovića (Gacko) 25. septembra 2008, Ejuba Krvavaca (Gacko) 25. septembra 2008, Milovana Milovića (Nevesinje) 18. augusta 2008. i Esada Šarančića (Nevesinje) 16. jula 2008. u vezi sa učestvovanjem u hapšenju, protivpravnom zatvaranju i/ili uklanjanju nesrpskog stanovništva.

⁴⁸ Dokaz T-105.

imovina.⁴⁹ Nikada nije upućen sličan zahtjev za dostavu informacija o zločinima počinjenim protiv nesrpskog civilnog stanovništva. Ova politika je bila primjetna u Nevesinju gdje policija nije preduzela bilo kakve radnje da zaštiti muslimansko i hrvatsko stanovništvo ili provode istragu o ratnim zločinima izvršenim nad njima.⁵⁰

89. Za vrijeme izvršavanja naređenja o hapšenju, zatvaranju i uklanjanju nesrpskog stanovništva optuženi je održavao redovni kontakt sa ministrom Stanišićem. Pismenom komunikacijom kao i na sastancima obavještavao je ministra o događajima u gradovima u SAO Hercegovini, uključujući i premještanje i zatvaranje nesrpskog stanovništva.⁵¹ Optuženi je konkretno obavijestio ministra Stanišića o hapšenju "vojno sposobnih Muslimana u Bileći" i broju policajaca koji su radili na obezbjeđenju sabirnih/zatočeničkih centara.⁵² U stvari, na jednom sastanku sa načelnicima sektora bezbjednosti ministar Stanišić je na dnevni red stavio pitanja i probleme u vezi sa sabirnim/zatočeničkim centrima i zatvorima.⁵³

90. Shodno tome, Vijeće nalazi da su optuženi i ministar Stanišić učestvovali u uspostavljanju i izgradnji sistema srpskog MUP-a. Stoga, Vijeće zaključuje da je Mićo Stanišić bio jedan od „više lica“ koja su zajedno sa optuženim učestvovala u udruženom zločinačkom poduhvatu.

(d) Komandanti Gušić i Grubač

91. Uvid u dokaze pokazuje da su policijske snage u SAO Hercegovini blisko sarađivale sa vojskom kako bi realizovale zajednički plan ili cilj. Svjedok Jovo Lalović je objasnio da je svaka opština imala svoju brigadu koja je bila u sastavu korpusa.⁵⁴ Koordinacija između vojske i policije na čijem čelu je bio optuženi se može vidjeti iz slijedećih radnji:

⁴⁹ Dokaz T-184.

⁵⁰ Vidi, npr. dokaz T-12 (dijelove u kojima zapisnici ukazuju da nije provedena istraga o zločinima izvršenim nad Muslimanima) i svjedočenje Miodraga Kovaća 28. augusta 2008.

⁵¹ Dokazi T-116 i T-126.

⁵² Dokaz T-104.

⁵³ Dokaz T-132.

⁵⁴ Svjedočenje Jove Lalovića 15. januara 2009. godine (svjedok je raspoređen u Nevesinje koje je bilo u sastavu Hercegovačkog korpusa koji se nalazio u Bileći).

- * vojska je sa policijom radila na hapšenju civila nesrpske nacionalnosti,⁵⁵
- * vojska je brojne uhapšene privela direktno u Centar javne bezbjednosti Nevesinje,⁵⁶
- * neka od uhapšenih lica su prvo dovedena u bivši štab JNA u Nevesinju, a onda poslata u SJB Nevesinje ili Bileću,⁵⁷
- * vojni oficiri su civile ispitivali u CJB Nevesinje, a ta su se ispitivanja povremeno odvijala u prisustvu optuženog,⁵⁸
- * komanda je poslala vojna vozila da zatvorenike prevezu u Bileću, a policija iz Nevesinja je vršila pratnju tih vozila,⁵⁹
- * početkom 1992. godine komanda korpusa je osnovala zatočenički objekat za civile, među kojima su bili žene i djeca, a koji se nalazio u blizini štaba komande u Bileći,⁶⁰
- * dana 29. jula 1992. godine SJB Gacko je obavijestila komandu korpusa da iskoristi svoje diskreciono pravo prilikom odlučivanja koga će pustiti,⁶¹
- * vojna kasarna u Bileći je korištena za zatvaranje civila iz Nevesinja,⁶²
- * optuženi je izvijestio da je preko hiljadu policajaca dodijeljeno vojsci,⁶³
- * dana 13. januara 1993. optuženi je izvijestio da su čak i policajci iz aktivnog sastava bili na frontu,⁶⁴
- * optuženi je održavao sastanke sa vojskom kada je to bilo potrebno radi rješavanja problema,⁶⁵
- * ministar Stanišić je naredio centrima javne bezbjednosti da pruže ispomoć vojsci,⁶⁶
- * od septembra 1992. godine optuženi je naredio svim sektorima javne bezbjednosti da sarađuju sa vojskom,⁶⁷

⁵⁵ Svjedočenje Esada Humića 26. maja 2008, Željke Kovačevića 3. septembra 2008. i Milana Derića 17. septembra 2008.

⁵⁶ Svjedočenje Željke Kovačevića 3. septembra 2008, Nure Mičijevića 5. juna 2008. i Mirsada Bajgorića 4. juna 2008.

⁵⁷ Svjedočenje svjedoka B 9. juna 2008, Esada Šarančića 16. jula 2008, Mušana Šarančića 17. jula 2008, Senada Šarančića 21. augusta 2008. i Milovana Milovića 18. augusta 2008.

⁵⁸ Svjedočenje svjedoka A 9. juna 2008. i Esada Humića 26. maja 2008.

⁵⁹ Svjedočenje Željke Kovačevića 3. septembra 2008.

⁶⁰ Dokaz T-172.

⁶¹ Dokaz T-173.

⁶² Svjedočenje Salke Trnovca 26. maja 2008. i Fadila Trebovića 8. maja 2008.

⁶³ Dokaz T-95.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Dokaz T-132.

⁶⁷ Dokaz T-98.

- * od jula 1992. pa nadalje optuženi je otprilike svaka tri dana obavještavao Ministarstvo unutrašnjih poslova o vojnoj situaciji i situaciji po pitanju krivičnih djela u SAO Hercegovini.⁶⁸
- * opštinske i vojne vlasti su odlučile da privedu sve vojno sposobne Muslimane i da ih zatvore u osnovnu školu u Kalinoviku. Civilna policija u Kalinoviku je izvršila ovu odluku.⁶⁹

92. Vojska je saradivala sa policijskim snagama u svim aspektima zatvaranja muslimanskih i hrvatskih civila (hapšenju, prevozu, zatvaranju, obezbjeđenju, ispitivanju i razmjenama). U stvari, bez podrške vojske, zajednički plan ili cilj udruženog zločinačkog poduhvata ne bi mogao biti izvršen. Učešće vojske u radnjama progona je obavezno zahtijevalo učešće i angažovanje raznih komandira jedinica. Iz tog razloga vijeće nalazi da su se komandant Hercegovačkog korpusa i komandant Nevesinjske brigade nalazili među „više lica“ koja su zajedno sa optuženim učestvovala u udruženom zločinačkom poduhvatu.

93. Iz gore navedenih razloga, Vijeće je utvrdilo da je Tužilaštvo dokazalo isključujući svaku razumnu sumnju da je optuženi zajedno sa više lica učestvovao u realizaciji zajedničkog cilja i plana navedenog u Strateškim ciljevima.⁷⁰

i. Zajednički cilj

94. U gore navedenom predmetu *Tužilac protiv Milorada Trbića*, paragraph 741. Pretresno vijeće je opisalo kriterije za dokazivanje postojanja “zajedničkog cilja”:

“... za osnovni oblik UZP-a neophodno je postojanje zajedničkog cilja, što predstavlja ili podrazumijeva izvršenje djela definisanog u KZ BiH. Nije neophodno da taj plan, zamisao ili cilj bude prethodno dogovoren ili formulisan. On se može materijalizovati spontano, te izvesti iz činjenice da

⁶⁸ Vidi dokaze T-116 do T-127.

⁶⁹ Vidi dokaz T-153.

⁷⁰ U optužnici se takođe navode “drugi članovi opštinskih rukovodstava” koji se nalaze među više lica. Vijeće konstatuje da dokazi ukazuju da su opštinski funkcioneri bili umiješani u UZP. Na primjer, u Nevesinju je Krizni štab izdao proglas Muslimanima da napuste područje garantujući im da će biti bezbjedano sprovedeni iz grada. S tim u vezi utvrđeno je vrijeme za Muslimane da se ukrcaju u autobuse koji su se nalazili pred zgradom opštine, te ih je lokalna policija sprovela van područja.

više lica zajedno djeluje u cilju provođenja udruženog zločinačkog poduhvata. U predmetu *Brđanin*, Žalbena vijeće MKSJ-a objašnjava da prilikom utvrđivanja ovih elemenata, Sud, pored ostalog, mora "precizno definisati zajednički zločinački cilj kako u smislu namjeravanog kažnjivog cilja tako i u pogledu njegovog opsega (npr. utvrditi vremenski i geografski okvir tog cilja i opšti identitet namjeravanih žrtava)."⁷¹ Uz to, sudeće vijeće mora "utvrditi da taj zločinački cilj nije samo isti nego i zajednički za sva lica koja su zajedno djelovala u okviru udruženog zločinačkog poduhvata."⁷²

95. Prilikom utvrđivanja da li je postojao zajednički plan, Vijeće će prvo pregledati utvrđene činjenice koje je prihvatilo prvostepeno vijeće. Treba konstatovati da je tokom druge polovine 1991. godine rukovodstvo bosanskih Srba napravilo "strateški plan" da preuzme kontrolu na područjima u BiH sa srpskim stanovništvom, trajno ukloni većinu nesrba i stvori zasebnu državu bosanskih Srba.⁷³ Pored toga, na 16. sjednici Skupštine Srpske BiH, održanoj 12. maja 1992. godine Radovan Karadžić je iznio šest strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini uključujući i "razdvajanje od druge dvije nacionalne zajednice – državno razdvajanje".⁷⁴

96. Nadalje, utvrđene činjenice ukazuju da:

"...general potpukovnik Ratko Mladić je prihvatio položaj komandanta Glavnog štaba VRS-a, očigledno znajući da politički kurs formulisan na 16. sjednici Skupštine Srpske BiH nužno vodi u masovno i trajno uklanjanje nesrpskog stanovništva s teritorije proglašene Srpske BiH i prihvatajući da VRS odigra ključnu ulogu u provođenju te politike. On je zapravo potvrdio da dijeli stanovišta političkog rukovodstva bosanskih Srba. General potpukovnik Ratko Mladić i njegovi neposredno podređeni te su političke strateške ciljeve pretvorili u operativne imperativne VRS-a."⁷⁵

⁷¹ Presuda u predmetu *Tužilac protiv Radoslava Brđanina* broj: IT-99-36-A od 3. aprila 2009, paragraf 430

⁷² Isto, citira se presuda u predmetu *Tužilac protiv Milomira Stakića* broj: IT-97-24-A od 22. marta 2006, paragraf 69.

⁷³ Vidi *predmet protiv Krste Savića i Milka Mučibabića*, broj: X-KR-07/400, Rješenje po prijedlozima za prihvatanje utvrđenih činjenica od 14. januara 2009. strana 1 (prihvaćena činjenica broj 1.) (U daljem tekstu Rješenje o utvrđenim činjenicama).

⁷⁴ Isto, strana 2 (prihvaćena činjenica broj 6). Vidi i dokaz T-186.

⁷⁵ Isto.

97. Dokazi pokazuju, ako je riječ o periodu koji je prethodio onom iz optuženja, a ovdje se to spominje iz kontekstualnih razloga, da je do januara 1991. godine formiran srpski MUP, a da su do kraja marta 1992. svi muslimanski i hrvatski policajci u SAO Hercegovina bili razoružani i razriješeni dužnosti, što je za posljedicu imalo stvaranje policijskih snaga koje su se isključivo sastojale od bosanskih Srba.⁷⁶ To je otvorilo put da srpski MUP prekine veze sa Centrom javne bezbjednosti Mostar, uspostavi novi srpski Centar javne bezbjednosti u Trebinju i formira nove srpske policijske snage u svim sektorima javne bezbjednosti u SAO Hercegovini.⁷⁷
98. Načelnici ovih sektora javne bezbjednosti su izvještavali Centar javne bezbjednosti Trebinje (u daljem tekstu CJB) o radu i problemima u vezi sa hapšenjem, zatvaranjem i premještanjem nesrpskih civila.⁷⁸ CJB Trebinje je održavao redovne sastanke sa načelnicima lokalne policije kako bi razgovarali o zadacima, odnosno zaduženjima, zajedničkim problemima i raznim pitanjima.⁷⁹ Načelnici sektora javne bezbjednosti koji su prisustvovali ovim sastancima vodili su detaljne zapisnike o ovim postupcima, dokumentujući podjelu zaduženja i pitanja o kojima je bilo riječi.⁸⁰ U jednom takvom zapisniku osoba koja je sačinila zapisnik dobila je zadatak od CSB Trebinje da uhapsi sve sudije Muslimane. U drugom se zadatak ili dnevni red odnosio na hapšenje svih muslimanskih i hrvatskih vojnih obveznika u Istočnoj Hercegovini.⁸¹
99. Optuženi, ostali pripadnici UZP-a ili njihovi odjeli, policija i vojska su izvršili koordinirani napad na nesrbe u opštinama Kalinovik, Bileća, Gacko i Nevesinje (koje pripadaju SAO Hercegovini).⁸² Svaki od ovih napada je slijedio sličan obrazac; civili Bošnjaci i Hrvati na ovim područjima su hapšeni, razvrstavani po godinama i spolu i prebacivani u razne privremene i stalne zatočeničke objekte (škole, prostorije policije, vojne i privredne objekte) u kojima su bili nezakonito zatvoreni i

⁷⁶ Dokaz T-95.

⁷⁷ Isto, vidi i dokaz T-114.

⁷⁸ Vidi dokaze T-153 i T-170 i svjedočenje Momčila Zubca 4. septembra 2008. i Aleksandra Krulja 19. februara 2009. (svjedočenje se odnosi na uslove izvještavanja).

⁷⁹ Vidi dokaz T-170.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Isto, strana 411 i 420.

⁸² Vidi, npr. dokaze T-94, T-98, T- 153, T-170 i T-172.

na kraju deportovani ili prisilno preseljeni na teritoriju van SAO Hercegovine.⁸³ Činjenica da su ti napadi na nesrpsko stanovništvo izvršeni na isti način u istom vremenskom periodu i na istom području (SAO Hercegovina) Apelacionom vijeću ukazuje da su učesnici napada postupali u skladu sa zajedničkim planom, a to je realizacija prvog strateškog cilja čija je svrha bila da se nesrpsko stanovništvo ukloni sa te teritorije.

100. Shodno tome Apelaciono vijeće zaključuje da je tužilaštvo isključujući svaku razumnu sumnju dokazalo postojanje plana ili cilja da se značajan dio nesrpskog stanovništva trajno iseli sa njihove teritorije. Nadalje, optuženi i lica iz optužnice učestvovali su u udruženom zločinačkom poduhvatu da se taj plan realizuje izvršenjem progona civilnog nesrpskog stanovništva u opštinama Kalinovik, Gacko, Nevesinje i Bileća krivično-pravnim radnjama detaljno opisanim u svakoj tački osuđujućeg dijela izreke presude.

ii. Učešće

101. U predmetu *protiv Milorada Trbića* prvostepeno vijeće je opisalo element učešća potreban radi utvrđivanja postojanja UZP-a:

“*Actus reus* takođe zahtijeva učešće optuženog u zajedničkom cilju koji uključuje izvršenje jednog od krivičnih djela predviđenih Krivičnim zakonom BiH. Učešće ne mora uključivati izvršenje određenog krivičnog djela prema jednoj od propisanih krivično-pravnih radnji (ubistvo, istrebljenje, mučenje, silovanje, itd.), već može biti u obliku pomoći, odnosno doprinosa u izvršenju zajedničkog plana ili cilja. Doprinos ne mora biti neophodan ili znatan, ali bi trebao predstavljati barem značajan doprinos u zločinima za koje je utvrđena odgovornost optuženog.

⁸³ Vidi dokaze T-94, T-153 i T-172; i svjedočenje svjedoka A 9. juna 2008, svjedoka G 4. jula 2008, svjedoka H 17. jula 2008, Senada Šarančića 21. augusta 2008, svjedoka I 27. augusta 2008, Asafa Poškovića 25. septembra 2008, Mensuda Bajramovića 18. septembra 2008, Envera Avdića 24. septembra 2008. i Ahmu Mušanovića 2. oktobra 2008.

102. Vijeće podsjeća da lice koje učestvuje u udruženom zločinačkom poduhvatu na bilo koji od sljedećih načina može biti proglašeno krivim za počinjeno krivično djelo, u slučaju da su svi drugi uslovi zadovoljeni:

(i) neposrednim učešćem u izvršenju dogovorenog zločina (kao glavni izvršilac);

(ii) prisustvovanjem u vrijeme izvršenja zločina i (sa znanjem da će se zločin izvršiti ili se izvršava) namjernim pomaganjem ili ohrabivanjem drugog učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu da počini taj zločin; ili

(iii) djelovanjem kao podrška nekog konkretnog sistema u kojem se čini zločin putem položaja vlasti ili funkcije optuženog, sa znanjem o karakteru tog sistema i namjerom da se on realizuje.

103. 101. Navedena lista nije konačna. Žalbeno vijeće MKSJ-a u predmetu *Vasi,jević* pojašnjava da je generalno dovoljno za učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu da vrši radnje koje su na neki način usmjerene na sprovođenje zajedničkog cilja. Ukoliko je dogovoreni zločin počinio bilo koji drugi učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu, svi učesnici poduhvata su odgovorni za krivično djelo bez obzira na pojedinačne uloge koje su imali u njegovom počinjenju. Međutim, sva lica (glavni počinioci) u izvršenju *actus reus*-a djela ne moraju biti članovi udruženog zločinačkog poduhvata. Istovremeno, nije potrebno da optuženi bude prisutan u vrijeme počinjenja krivičnog djela da bi se utvrdila njegova odgovornost kao člana UZP-a.

104. Optuženi ili drugi član UZP-a može koristiti glavne počinioce za izvršenje *actus reus*-a zločina. Međutim, „nužan uslov da se bilo koji optuženi član UZP-a tereti za djela počinjena od strane druge osobe je da predmetno djelo predstavlja dio zajedničkog zločinačkog plana“. Navedeno se, između ostalog, može zaključiti iz činjenice da je „optuženi ili bilo koji drugi član UZP-a blisko sarađivao sa glavnim počiniocem u cilju ostvarenja zajedničkog zločinačkog plana”.⁸⁴

⁸⁴ Gore navedeni predmet *protiv Milorada Trbića*, para. 760 – 763.

105. Ocijenjeni na osnovu ovog standarda dokazi pokazuju da je optuženi učestvovao u UZP-u:

- * Optuženi je bio umiješan u hapšenje i zatvaranje civila nesrpske nacionalnosti u Nevesinju;⁸⁵
- * Optuženi je učestvovao u ispitivanju nesrpskih civila u SJB Nevesinje;⁸⁶
- * Optuženi je odredio u koji objekat će nesrpski civili biti poslani i zatvoreni. Ta radnja je obuhvatila razdvajanje muškaraca od žena i djece;⁸⁷
- * Optuženi je bio angažiran u pogledu pratnje i obezbjeđenja vozila koja su prevozila stanovništvo nesrpske nacionalnosti iz Nevesinja;⁸⁸
- * Optuženi je lično pokušao da dogovori „razmjenu“ koja je uključivala preseljenje žena i djece nesrpske nacionalnosti iz Nevesinja;⁸⁹
- * Optuženi je lično počinio krivično-pravne radnje ubistvo i druga nečovječna djela u Nevesinju;⁹⁰
- * Optuženi je održavao redovne sastanke sa načelnicima sektora javne bezbjednosti koji su hapsili, protivpravno zatvarali i prisilno preseljavali ili deportovali stanovništvo nesrpske nacionalnosti;⁹¹

⁸⁵ Vidi svjedočenje Šaćira Kljake 18. juna 2008, Emira Kljake 9. jula 2008, Maide Čupine 1. jula 2008, svjedoka H 17. jula 2008. i Milovana Milovića 18. augusta 2008.

⁸⁶ Svjedočenje Bahrije Trebović 21. maja 2008, Esada Humića 26. maja 2008, svjedoka A 9. juna 2008. i Emira Kljake 9. jula 2008.

⁸⁷ Svjedočenje svjedoka G 4. jula 2008, svjedoka H 17. jula 2008, Milovana Milovića 18. augusta 2008. i Senada Šarančića 21. augusta 2008.

⁸⁸ Vidi svjedočenje Mirsada Bajgorića 4. juna 2008, Šaćira Kljake 18. juna 2008. i Miralema Trebovića 16. jula 2008.

⁸⁹ Svjedočenje svjedoka H 17. jula 2008. i Milka Mučibabića 4. februara 2009.

⁹⁰ Svjedočenje Fadila Trebovića 8. maja 2008, Bahrije Trebović 21. maja 2008. i Emira Kljake 9. jula 2008.

⁹¹ Svjedočenje Aleksandra Krulja 19. februara 2009. Vidi i T-95 i T-170 svjedočenje Jove Čokorila 22. januara 2009. i Momčila Zubaka 4. septembra 2008. (dokazi ukazuju da je optuženi kontrolisao i koordinirao rad načelnika sektora javne bezbjednosti u SAO Hercegovini, koja je uključivala opštine Nevesinje, Bileća, Kalinovik i Gacko).

- * Na sastanku Centra javne bezbjednosti, načelnicima lokalne policije je dat zadatak da uhapsu sudije Muslimane;⁹²
- * Optuženi je ili razgovarao sa načelnicima sektora javne bezbjednosti ili im je dao zadatak da planiraju hapšenje svih vojnih obveznika muslimanske ili hrvatske nacionalnosti u Istočnoj Hercegovini.⁹³ Optuženi je naknadno u izvještaju od 19. augusta 1992. konstatovao da je došlo do masovnog uklanjanja Muslimana iz Gacka, Bileće, Nevesinja i Ljubinja;⁹⁴
- * Optuženi bi Ministarstvu unutrašnjih poslova podnosio izvještaj o stanju u vezi sa zatvaranjem i premještanjem nesrpskog stanovništva sa područja.⁹⁵
- * Optuženi je prisustvovao sastancima na kojima se razgovaralo o problemima bezbjednosti u vezi sa zatvaranjem lica nesrpske nacionalnosti.⁹⁶

106. Stoga je Apelaciono vijeće nesumnjivo utvrdilo da je optuženi, kao načelnik CSB Trebinje, učestvovao u raznim krivičnim djelima koja predstavljaju progon Muslimana i Hrvata u opštinama Kalinovik, Gacko, Nevesinje i Bileća, kako je to navedeno u izreci osuđujućeg dijela presude i da je njegov stepen učešća dovoljan za utvrđivanje krivične odgovornosti kao dijela udruženog zločinačkog poduhvata.

2. Mens rea

107. U predmetu *protiv Milorada Trbića* prvostepeno vijeće je opisalo element *mens rea* koji je potreban za osnovni oblik UZP-a:

“... da optuženi mora imati namjeru za izvršenje krivičnog djela (koja je zajednička namjera svih saizvršilaca) kao i namjeru da učestvuje u zajedničkom planu sa ciljem njegovog ostvarenja. Ako zajednički zločinački

⁹² Dokaz T-170, strana 420.

⁹³ Dokaz T-170, strana 411.

⁹⁴ Dokaz T-99. Vidi takode svjedočenje Bahidže Čustović 18. juna 2008. (u vezi sa nestankom muslimanskog stanovništva iz Nevesinja).

⁹⁵ Vidi dokaze T-95 i T-104 (uz napomenu da je optuženi usmeno podnio izvještaj). Vidi takode dokaz T-99.

⁹⁶ Dokazi T-104 i 132.

cilj uključuje izvršenje krivičnih djela koja zahtijevaju postojanje posebne namjere, na primjer, progona, tada učesnik mora dijeliti sa ostalima tu posebnu namjeru.⁹⁷ Međutim, zajednička namjera, čak i posebna namjera, može biti izvedena u zaključku.⁹⁸

108. U *Tužilac protiv Momčilo Krajišnik* pretresno vijeće je objasnilo način na koji će iz ponašanja optuženog izvući zaključak o elementu *mens rea*:

“Obaviještenost optuženog o događajima, prihvatanje novih okolnosti i generalno posjedovanje namjere tokom perioda na koji se odnosi optužnica predstavljaju oblast u kojoj se zaključci moraju izvoditi. Informacije koje je optuženi dobio tokom tog perioda predstavljaju važan element za utvrđivanje njegove odgovornosti zato što se na osnovu toga što je neka osoba bila obaviještena, a nastavila je svoje učešće, može izvući zaključak o njoj namjeri.”⁹⁹

109. Dokazi ukazuju da je optuženi bio upoznat sa okolnostima u SAO Hercegovina i da je aktivno učestvovao u njihovom izvršenju. Vijeće konstatuje da je 12. maja 1992. godine Skupština Srpske Republike BiH donijela strateške ciljeve srpskog naroda, a prvi cilj je bio “razdvajanje od druge dvije nacionalne zajednice”. Nakon toga radnje optuženog su bile u skladu sa ovom politikom.

110. Provedeni dokazi nesumnjivo ukazuju da je optuženi bio umiješan, između ostalog, u hapšenje, ispitivanje, zatvaranje i premještanje nesrpskog civilnog stanovništva iz Nevesinja u junu 1992. godine.¹⁰⁰ U julu 1992. optuženi je takođe inicirao sastanke sa načelnicima policije u SAO Hercegovina na kojima su davani zadaci/naredbe ili su se vodili razgovori u vezi sa hapšenjima sudija Muslimana i svih vojnih obveznika muslimanske i hrvatske nacionalnosti na području Istočne Hercegovine.¹⁰¹ Uz to, u augustu 1992. godine optuženi je konstatovao: “masovno uklanjanje Muslimana iz Gacka, Nevesinja, Bileće i Ljubinja i djelimično i iz

⁹⁷ U ovom slučaju o stanju svijesti optuženog po pitanju progona govoriće se u tački ove presude koja se odnosi na zločine protiv čovječnosti.

⁹⁸ Gore navedeni predmet *protiv Milorada Trbića*, para. 769.

⁹⁹ Presuda u predmetu *Tužilac protiv Momčila Krajišnika* broj: IT-00-39-T od 27. septembra 2006, paragraph 890.

¹⁰⁰ Vidi fusnote od 60 do 72.

¹⁰¹ Dokaz T-170.

Trebinja.”¹⁰² Konačno, u augustu 1992. optuženi je za vrijeme sastanka sa ministrom unutrašnjih poslova razgovarao o hapšenju 140 Muslimana iz Bileće i problemima u vezi sa njihovim zatvaranjem.¹⁰³

111. Nadalje, u izvještaju koji je podnesen u septembru 1992, optuženi je konstatovao da se dokumentuju podaci i informacije u vezi sa ratnim zločinima izvršenim nad lokalnim srpskim stanovništvom.¹⁰⁴ Vijeće primjećuje da nije pomenuto da je sastavljena informacija u vezi sa zločinima izvršenim nad nesrpskim stanovništvom niti je preduzeta ijedna radnja da se provede istraga o teškim zločinima izvršenim nad nesrpskim stanovništvom u Nevesinju za vrijeme dok je optuženi tamo redovno boravio.¹⁰⁵

112. Ukratko, Vijeće konstatuje da je optuženi, direktnim učešćem u protivpravnim hapšenjima, zatvaranjima i uklanjanju nesrpskog civilnog stanovništva u Nevesinju i ostalim utvrđenim krivično-pravnim radnjama, pokazao svoju namjeru da realizuje politiku progona iz prvog strateškog cilja (uklanjanje nesrpskog stanovništva). On takođe nije spriječio niti onemogućio slična djela progona u Bileći, Kalinoviku i Gacku bez obzira što je znao za takva djela, već je zapravo izdavao naređenja, planove i direktive kojima je ohrabrivao ove aktivnosti na cijelom prostoru SAO Hercegovine.

113. Stoga se ovo Vijeće nesumnjivo uvjerilo da je optuženi posjedovao potrebnu namjeru da izvrši zločin i da učestvuje u zajedničkom planu s ciljem njegovog izvršenja.

114. Ukratko, na osnovu svih gore navedenih razloga Vijeće zaključuje da su dokazi isključujući svaku razumnu sumnju pokazali da je optuženi, svojim učešćem u udruženom zločinačkom poduhvatu, izvršio krivično djelo zločina protiv čovječnosti.

¹⁰² Dokaz T-99.

¹⁰³ Dokaz T-104; vidi i dokaz T-94.

¹⁰⁴ Dokaz T-98.

¹⁰⁵ Svjedočenje Miodraga Kovača 27. augusta 2008, Rade Damjanca 17. septembra 2008, Željke Pašajlića 3. septembra 2008. i Milka Mučibabića 4. februara 2009.

B. ISKLJUČENJE ISTOVREMENE KOEGZISTENTNOSTI UZP-A I SAIZVRŠILAŠTVA KAO VIDOVA ODGOVORNOSTI

115. Ovo Vijeće nalazi potrebnim naglasiti kako optužnica Tužilaštva postavlja paralelno udruženi zločinački poduhvat sa saizvršilaštvom. Naime, optuženi se tereti da je predmetno krivično djelo počinio kao saizvršilac, u smislu člana 29. KZ BiH, odnosno da je zajedno s drugim članovima UZP-a, „postupao u diskriminatornoj namjeri realizacije zajedničkog cilja“ da se izvrši progon nesrpskog civilnog stanovništva, da je „planirao i naredio“ progon, „lično rukovodio napadima pripadnika SJB na civilno stanovništvo“, dakle, da je kao saizvršilac učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu.
116. Međutim, po ocjeni ovog vijeća UZP i saizvršilaštvo, na način kako isto propisuje KZ BiH u članu 29., se međusobno isključuju i njihova koegzistencija nije moguća. Naime, članom 29. KZ BiH propisano je: „ako više osoba, učestvovanjem u učinjenju krivičnog djela ili preduzimajući što drugo čime se na *odlučujuć* način doprinosi učinjenju krivičnog djela, zajednički učine krivično djelo, svaka od njih kaznit će se kaznom propisanom za to krivično djelo.“ Kada je riječ o zajedničkom djelovanju, u saizvršilaštvu, kako ga postavlja naš zakonodavac, potrebno je utvrditi da je više osoba učestvovalo u izvršenju djela ili poduzelo nešto drugo što je imalo odlučujuć doprinos za njegovo izvršenje. Dakle, prema definiciji člana 29. KZ BiH, saizvršioc i izvršioc u vlastitom djelu, i da bi se utvrdilo postojanje elemenata saizvršilaštva u radnjama optuženih, nužno je da iz činjeničnog opisa optužnice proizilazi opis radnji svakog saizvršioca ponaosob, a da navedene radnje imaju takvu težinu da bez njih krivično djelo ne bi bilo moguće izvršiti.
117. Nadalje, u skladu sa odredbom člana 32. KZ BiH, saizvršilac je kriv u granicama svog umišljaja ili nehata- on odgovara prema stepenu vlastite krivice. Odgovornost saučesnika je autonomna i ne zavisi od toga da li i u kojoj mjeri odgovaraju drugi učesnici u izvršenju istog krivičnog djela. Da bi se utvrdila krivica svakog od saučesnika nužno je da iz činjeničnog opisa optužnice proizilazi jasan opis radnji svakog od njih, a kojim radnjama su učestvovali u izvršenju djela ili na drugi način znatno doprinijeli njegovom izvršenju. Međutim, po ocjeni ovog Vijeća, učešće optuženog u izvršenju pojedinih inkriminacija iz optužnice, ne opisuje se na adekvatan način, zbog čega je bilo nemoguće, na jasan i nedvosmislen

način utvrditi njegovo postupanje kao saizvršioca.

118. Međutim, na ovom nivou razmatranja neophodno je razmotriti odnos UZP-a, kao oblika učešća u izvršenju krivičnog djela koji se izvodi iz odredbe člana 180. stav 1. KZ BiH i saizvršilaštva, kako ga propisuje član 29. KZ BiH.

119. Iz datih obrazloženja *mens rea* kao elementa osnovnog oblika UZP-a, proizilazi da je za postojanje UZP-a nužno postojanje „zajedničkog umišljaja“ kod njegovih članova. Žalbeno vijeće MKSJ-a je zaključilo da učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu mora dijeliti „cilj udruženog zločinačkog poduhvata ... a ne samo znati za njega”.¹⁰⁶ Takođe, potrebno je utvrditi da je optuženi, kao učesnik UZP-a dao svoj doprinos ostvarenju zajedničkog plana, te da je njegov *doprinis značajan*. Međutim, značajan doprinos nije isto što i *odlučujući doprinos* kakav je potreban za djelovanje saizvršilaca u smislu odredbe člana 29. KZ BiH. Kako je već prethodno istaknuto, da bi optuženi bio oglašen krivim po doktrini UZP-a, on ne mora biti prisutan izvršenju samog djela i djelo za čije izvršenje odgovara po UZP-u, ne mora biti „njegovo djelo“. Nasuprot tome, saizvršioци su uvijek učesnici u izvršenju vlastitog djela. Nadalje, da bi osoba bila oglašena krivom kao saizvršilac, njene radnje moraju biti takve težine da su na odlučujući način doprinijele izvršenju djela. Bitan element saizvršilaštva jeste taj odlučujući doprinos, doprinos bez kojeg djelo ne bi bilo moguće izvršiti. Kod UZP-a, nasuprot tome, ne radi se o odlučujućem doprinosu, tačnije određeno lice bi moglo biti kvalifikovano kao učesnik u UZP-u iako njegova uloga i doprinos u izvršenju predmetnog djela nisu takve težine da djelo bez tih radnji ne bi bilo moguće.

120. Upravo se na istaknutim osnovama gradi distinktivni elemenat koji čini nemoguću koegzistenciju između UZP-a kao oblika individualne krivične odgovornosti i saizvršilaštva, bar ne na način kako to iznosi tužilac u svojoj optužnici.

¹⁰⁶ Tužilac protiv *Milana Milutinovića i dr.*, IT-05-87-PT “Odluka o zahtjevu Ojdanića kojim se pobija nadležnost: indirektno saizvršilaštvo”, 22.3.2006. godine, tačka 20.

VI. POJEDINAČNE INKRIMINACIJE

A. UOPŠTENO ZA TAČKE 1, 2, I 3. OPTUŽENJA

121. Vijeće je nesumnjivo utvrdilo da je optuženi Krsto Savić učestvovao u UZP-u sa više osoba počev od ministra Miće Stanišića, načelnika SJB-ova njemu podređenih kao načelniku CSB Trebinje, pa do komandanata Hercegovačkog korpusa i Nevesinjske Brigade. Navedeno prozilazi iz provedenih dokaza.
122. Postojanje opšteg cilja pokazuje hronologija događaja, gdje su po ustaljenom obrascu vojne i policijske snage, a na čelu i pod rukovodstvom načelnika SJB Gacko, Bileća, Nevesinje i Kalinovik organizovale zatvaranje, deportaciju, razmjenu svih civila nesrba iz ovih opština, pri čemu je logor Bileća postao centralno mjesto za zatvaranje civila. Odbrana nije osporavala većinu događaja i zločina počinjenih na području opština Gacko, Bileća i Kalinovik, međutim, osporavala je bio kakav doprinos optuženog Savića ovim događajima. U prilog navedenom se iznosi tvrdnja da optuženog niko od svjedoka očevidaca nije vidio na tom području niti u zatočeničkim centrima, koji su nesporno bili formirani na navedenom području. Dodatno, po mišljenju odbrane policija i civilna vlast su u inkriminisanom periodu bile prepočinjene vojsci-jedinicama Srpske vojske, što potvrđuje dokaz tužilaštva T-175 tj. dokaz odbrane O-15, te da je policija bila samo uslužni servis vojske i nije se ni o čemu pitala niti je o čemu odlučivala.
123. Apelaciono vijeće je van razumne sumnje, a slijedom iskaza svjedoka direktnih žrtava, kao i uložene materijalne dokumentacije, utvrdilo odgovornost optuženog Savića za inkriminacije počinjene na području navedene tri opštine, iako sam optuženi nije poduzimao direktno radnje izvršenja protivpravnog zatvaranja civila i njihove deportacije. Međutim, nesumnjivo je da su nosioci svih aktivnosti pored vojske i paravojnih formacija, bili pripadnici SJB Gacko, Bileća i Kalinovik. Civili su po sličnom obrascu hapšeni, u kojem hapšenju su učestvovali pripadnici redovnog i rezervnog sastava policije, sprovedeni u stanice javne bezbjednosti, gdje su ispitivani, nezakonito držani, te bili izloženi psihičkoj i fizičkoj torturi, da bi u konačnici bili premješteni u neki od zatočeničkih centara, ili većinom u logor u Bileći. Mnogi svjedoci su potvrdili da su do tih objekata sprovedeni od strane pripadnika policije, te da su neko vrijeme u obezbjeđenju tih objekata učestvovali i

policajci.

124. Učešće optuženog mora se vezivati za njegov vid odgovornosti, odnosno da je u navedenim inkriminacijama postupao kao svjesni učesnik UZP-a. O sprezi vojske i policije bilo je riječi u dijelu koji se odnosi na UZP, i iz kojeg je jasno vidljivo da se ne radi ni o kakvoj pukoj potčinjenosti policije vojsci, bez mogućnosti samostalnog djelovanja i odlučivanja, već da se radi o jednom udruženom, zajedničkom i saglasnom djelovanju u okviru zajedničkog zločinačkog plana i njegove provedbe. Sve je bilo organizovano i koordinisano od strane policije i vojske¹⁰⁷, civili su iz policijskih stanica, a pod kontrolom načelnika SJB-ova i po naređenju Krste Savića, kao načelnika CSB Trebinje koji je po hijerarhiji bio taj koji je spuštao naredbu sa vrha od Miće Stanišića prema podređenim mu načelnicima SJB-ova, transportovani do logora Bileća, koji je bio pod kontrolom vojske i gdje su primani bez ikakvih problema (o tome je svjedočenje Željka Pašajlića vrlo precizno i nadasve, po ocjeni ovoga vijeća, pouzdano).

125. Krsto Savić ne samo da je znao za ovaj proces, već je obzirom na svoju pozicioniranost bio ključna karika u provođenju istog, sa konačnim ciljem da se izvrši progon nesrpskog stanovništva sa područja Istočne Hercegovine. Navedeno proizilazi iz materijalne dokumentacije T-104, sastanak u Trebinju, kada optuženi izvještava o problemima sa smještajem zatočenika u SJB Bileća. Vijeće dijeli zaključak tužilaštva da se u konkretnom ne radi o neslaganju sa zatvaranjem ovih ljudi, već o posljedici pritiska izvršenih od međunarodne zajednice.¹⁰⁸ Značajan i izvještaj o radu SJB Kalinovik od 18.8.1992. godine (T-153) u kojem je jasno izvješten o postupanju policije, hapšenju civila i zločinima nad civilima, zatim Rezime diskusije (T-132) u kojem su svi rukovodni radnici MUP-a upoznati o zatočavanju civila, Izvještaj o radu CJB Trebinje, u kome optuženi izvještava ministra Stanišića koliko policajaca obezbjeđuje sabirne centre, kao i Rokovnik sa održanih sastanaka.

¹⁰⁷ O saradnji vojnih i policijskih snaga v. predmet br. IT-00-39-T, MKSJ, *Tužilac protiv Momčila Krajišnika* Pretresno vijeće I, presuda (27. septembar 2006.), para. 246. Takođe, o naoružavanju „dobrovoljačkih jedinica“ od strane JNA, u istoj presudi v. para. 42.

¹⁰⁸ „U tom periodu zatočenike su obišli predstavnici srpskih vlasti, među kojima su bili i načelnik policije u Bileći i predsjednik SAO Hercegovine Milorad (treba:Božidar, op. ovog vijeća) Vučurević. Nakon posjete UNHCR-a u decembru 1992., svjedoka i izvjestan broj budih zatočenih osoba su pustili na slobodu i, zajedno s njihovim

126. Vijeće nije moglo van razumne sumnje utvrditi da je optuženi znao za svaku pojedinačnu inkriminaciju ubistva, silovanja, mučenja u ove tri opštine, odnosno da je imao bilo kakav doprinos u izvršenju istih. Njegov umišljaj se izvodi iz znanja za zajednički zločinački plan, prihvatanje istog i sprovođenje, a čiji je primarni cilj bio zatvaranje i deportacija nesrpskog stanovništva. Optuženi je nesumnjivo znao, spuštao naredbe, i bio izvještavan o zatočenjima, ali njegova uloga u ostalim pojedinačnim dešavanjima, pogotovo ako se ima u vidu da fizički nije bio prisutan na navedenim područjima, te kada se tome doda odsustvo ili teškoće sa komunikacijama, ostaje samo u sferi nagađanja. Optužbom je preširoko postavljen umišljaj optuženog Savića, da bi se u konkretnom, njegovo učešće u UZP moglo podvesti pod tzv. „prošireni oblik“ (UZP III).

127. U konkretnom, optuženi se teretio za svaku moguću predvidivu posljedicu koja bi proizašla iz radnji zatvaranja i deportacije, počinjenu od strane lica (vojske i paravojnih formacija) koja nisu bila pod njegovom kontrolom. U sveopštem haosu dešavanja, malo je vjerovatno da je Krsto Savić redovno bio izvještavan o svakom pojedinačnom ubistvu, silovanju, mučenju počinjenom u zatočeničkim centrima i logorima. Ovo pogotovo, ako se ima u vidu period prekida komunikacija na samom početku ratnih dešavanja¹⁰⁹, a kako je posvjedočio Aleksandar Krulj, čije je svjedočenje gledano u cjelini, po ocjeni ovog Vijeća, objektivno i detaljno. Stoga je vijeće iz činjeničnog opisa izostavilo radnje koje se odnose na inkriminacije za koje nije van razumne sumnje utvrđena svijest i znanje, odnosno krivica optuženog.

128. To svakako ne povlači zaključak kojim bi se negiralo Savićevo svjesno učešće u realizaciji strateških ciljeva - da se izvrši „razdvajanje od druge dvije nacionalne zajednice“, kao suštine zajedničkog zločinačkog plana koji je označavao trajno uklanjanje većeg dijela nesrpskog stanovništva sa teritorije bosanskih Srba. Da bi se navedeno realizovalo, optuženi je uzeo aktivno učešće u

porodicama, autobusima odvezli iz te opštine u Crnu Goru.“ V. MKSJ, predmet IT-00-39-T *Tužilac protiv Momčila Krčajišnika*, Pretresno vijeće I, presuda (27. septembar 2006.), para. 610.

¹⁰⁹ Apelaciono vijeće je kod razmatranja ovog pitanja pokazalo potreban oprez, a time je postupilo *in favorem* po optuženog. Mada je Vijeću je poznata izreka po kojoj « poređenja hramlju » ono je, kod razmatranja ove situacije imalo u vidu kao negativan primjer suđenje japanskom generalu *Yamashita* pred američkom Specijalnom vojnom komisijom 1945. godine. (Vrhovni sud SAD je potvrdio smrtnu kaznu, premda su sudije *Murphy* i *Rutledge* imali izdvojeno mišljenje). Jamašita je proglašen krivim zbog nespriječavanja izvršenja zločina, iako nije imao efektivnu kontrolu nad trupama kojima je bio pretpostavljeni, obzirom je pobjednik učinio sve da onemogući komandovanje Jamašiti, njegovu kontrolu i komunikacije »v. Dr Miloš Babić, *Međunarodno krivično pravo*, Banja Luka, 2011., str.103.

planiranju i implementaciji osmišljenog plana. Da je to tačno, govori i činjenica utvrđena na osnovu saglasnih iskaza brojnih svjedoka optužbe koji su svjedočili u odnosu na okolnost da je stanovništvo muslimanske nacionalnosti bilo pozvano da preda naoružanje, i to, ne samo u Nevesinju, nego i u Bileći gdje je oružje takođe oduzimano od tog stanovništva.

129. Obzirom na utvrđene činjenice da je od Muslimana oduzimano oružje koje je bilo mahom lovačko i koje su oni u većini slučajeva legalno posjedovali, a da u isto vrijeme to nije činjeno prema građanima srpske nacionalnosti na području opština Istočne Hercegovine, čak šta više, tolerisana je, ako ne i svjesno provođena akcija njihovog naoružavanja¹¹⁰, o čemu je Savić kao ministar unutrašnjih dijela SAO Hercegovina, odnosno kao načelnik CSB Trebinje imao saznanje, i lično vodio te akcije, (to je bio razlog njegovog dolaska kod Trebovića kuća u Nevesinju) što jasno govori o diskriminatorskom karakteru njegovih postupaka koji su sastavni dio napada na nesrpsko stanovništvo.

130. Izloženo govori i u prilog zaključku da napad nije bio usmjeren na pojedince kao takve, već na pripadnike određene nacionalne i religijske zajednice, sa krajnjim ciljem da se onemogući pružanje bilo kakvog eventualnog otpora akciji srpske vojske i policije koja ima sve karakteristike širokog i sistematskog napada, a koji napad je bio isključivo usmjeren protiv civilnog nesrpskog stanovništva.

131. Na ovom mjestu potrebno je naglasiti da je Vijeće iz predmetnih tačaka (1., 2. i 3.- uvodni dio) u kojima se navodi da je optuženi Krsto Savić *ostvarivao efektivnu kontrolu* nad pripadnicima SJB Gacko, Bileća i Kalinovik, preko njemu podređenih načelnika ovih SJB, tu formulaciju ispustilo iz izreke, smatrajući da ovaj termin predstavlja obilježje komandne odgovornosti, te da u skladu s tim nije adekvatan funkciji i ulozi koju je u kritično vrijeme obavljao optuženi Savić. Ovakva intervencija Vijeća u činjeničnom opisu odgovara i pravnoj kvalifikaciji njegovog oblika učešća po članu 180. stav 1. KZ BiH.

¹¹⁰ Vidi npr. Presuda u predmetu *Tužilac protiv Momčila Krčajišnika* broj: IT-00-39-T od 27. sept. 2006, para 38-42.

B. TAČKA 1. – GACKO-ZATVARANJEM

132. U pogledu inkriminacije vezane za opštinu Gacko, Vijeće je utvrdilo učešće optuženog u progonu bošnjačkog civilnog stanovništva u inkriminisanom periodu u toku druge polovine juna 1992. godine, i to na način da su direktnu radnju izvršenja preduzeli pripadnici SJB Gacko, i to preko njemu hijerarhijski podređenog načelnika Popović Vojina, odnosno optuženi je znajući da su svi vojno sposobni muškarci lišeni slobode i zatočeni u logorima htio nastupanje zabranjene posljedice projektovane zajedničkim zločinačkim planom-progon zatvaranjem navedenih lica. Ukratko, na strani optuženog je postojala namjera da učestvuje u zajedničkom planu sa ciljem počinjenja krivičnog djela.
133. Obzirom da ni odbrana nije osporavala navedena dešavanja, Vijeće će se ukratko osvrnuti na relevantne dokaze i izvršiti njihovu ocjenu. Na okolnosti dešavanja u Gacku krajem maja i početkom juna mjeseca 1992. godine, svjedočilo je više svjedoka, među kojima su po ocjeni vijeća, najvažniji bili Asaf Pošković, Ejub Krvavac i Šućrija Tanović, Enesa Hasanbegović, svjedok W i svjedok E1, te materijalni dokazi: T-201, T-202; T-45, T-101 i T-102. Vijeće je u cjelosti našlo kredibilnim iskaze ovih svjedoka, obzirom da su u ključnim dijelovima bili saglasni i pružali jednu cjelovitu sliku dešavanja na području opštine Gacko. Njihovi iskazi predstavljaju logičan slijed sa eventualno manjim odstupanjima, koja su očekivana, obzirom na različitosti u ljudskoj percepciji i protok vremena, a vijeće je takođe imalo u vidu činjenicu što su svi svjedoci rekli da nisu u zavadi sa optuženim, dok pojedini optuženog uopšte i ne poznaju.
134. Prva hapšenja i zatvaranja Muslimana su prema kazivanju svjedoka počela krajem aprila i početkom maja 1992. godine. Među prvima je zatvoren svjedok Ejub Krvavac, koga su po njegovom kazivanju zarobili „Beli orlovi“. Međutim, za ovaj predmet su posebno relevantni navodi, da je on zadržan sedam dana u policijskoj stanici u Gacku i da je za vrijeme dok je tamo boravio bio premlaćivan skoro redovno, te da je u tome sudjelovao Vitimir Popić, zamjenik komandira PS Gacko. Dodatna okolnost koja je za vijeće bila relevantna, da je Ejub Krvavac, bio jedan od uglednijih Muslimana i da je u to vrijeme bio zastupnik SDA u SO Gacko.

135. Prema svjedočenju Asafa Poškovića ispred PS Gacko je po ocjeni svjedoka bilo skupljeno oko stotinu muškaraca, sve Bošnjaka, gdje su se zadržali, dok kako to on tvrdi, nisu pohapšeni svi Bošnjaci iz Gacka, da bi potom bili utovareni na kamione i prebačeni u školu u Avtovcu (opština Gacko). Tu su ostali tri dana, čuvala ih je rezervna policija, bili su bez adekvatnih higijenskih uslova, vode, bez mogućnosti da spavaju, nakon čega su prebačeni u podrum Samačkog hotela u Gacku.
136. Vezano za Samački hotel, svjedok je pojasnio kako su bili u podrumu njih oko 160, bez dnevnog svjetla u zagušljivoj prostoriji. Opisujući stanje u samačkom domu, svjedok je naveo da je u tom objektu boravila vojska ali da se o njima starala rezervna policija, napominjući da je dobro poznavao čovjeka koji je za njih bio zadužen. Navedeno je potvrdio i svjedok Šućrija Tanović, koji je u samački hotel zatvoren u noći sa 18. na 19. juni 1992. godine. Po ocjeni vijeća, iskazi ova dva svjedoka se u potpunosti saglasni u relevantnim dijelovima, obzirom da obojica na jasan i ubjedljiv način detaljno opisuju sve što su doživjeli i vidjeli u samačkom hotelu, te prebacivanje u logor u Bileći.
137. Vijeće je slijedom iznesenih navoda nesumnjivo zaključilo da je grupa od preko 150 muškaraca, bez ikakvog pravnog osnova, bila zatočena u podrumu samačkog hotela u Gacku i da su tamo držani u neadekvatnom prostoru, da bi dana 29.06. 1992. godine ili približno tog dana šleperima u pratnji SJB Gacko prevezeni i zatočeni u logor Bileća.
138. Vijeće je utvrdilo da optuženi jeste odgovoran za dio dešavanja iz činjeničnog opisa optužnice, odnosno za radnje koje su bile posljedica plana progona civilnog nesrpskog stanovništva, a koje su se ogledale u protipravnom hapšenju i zatvaranju. O njegovom znanju i učešću u progonu muslimana Gacka kao svjesnog učesnika UZP-a svjedoče i materijalni dokazi tužilaštva: Bilten dnevnih događaja od 20.07.1992 godine (T- 183), gdje se za CSB Trebinje navodi da je u toku akcija čišćenja područja Borča, Gacko, kao i Rokovnik (T-170) - zapisnici sa redovnih sastanaka sa načelnicima SJB-ova, (među prisutnima je redovno i Popović Vojin), na kojima se izvještava o stanju bezbjednosti i drugim relevantnim pitanjima na području svake od opština, zatim navodi iz Rokovnika (strana 02971430) da je u Gacku uništena grupa oko 40 ljudi, te

odluka da se uputi teleks Komandi Srpske vojske i Ministarstvu da se unište ostaci u Kuli (opština Gacko). U prilog navedenom govori i dokaz tužilaštva (T-99) od 19.08.1992. godine, koji se odnosi na procjenu političko-bezbjednosne situacije na području CSB Trebinje, i u kome se, između ostalog navodi, kako se u akciji razoružavanja ekstremnih muslimana područja Kule i Borča, nailazi na oružani otpor i otvara se unutrašnji front; da je tokom borbe zarobljen veći broj muslimana, da broj poginulih nije utvrđen, da se oko 300 naoružanih muslimana odmetnulo u šume Babe planine i Zelengore. Temeljem svega navedenog jasan je zaključak da je optuženi Krsto Savić znao i u čestvovao u zatvaranju civila muslimanske nacionalnosti na području opštine Gacko.

139. Odbrana je osporavala bilo kakvo učešće optuženog u radnjama koje mu je tužilaštvo stavilo na teret, tvrdeći da je policija bila prepočinjena vojsci, te da je pitanje definisanja nadležnosti i međusobnih odnosa bio ozbiljan problem u inkriminisano vrijeme, a što po odbrani potvrđuju dokazi O-15, O-16, O-3 i O-4.

140. Vijeće nalazi da su predmetni dokazi jednostrano tumačeni od strane odbrane na način kako joj to odgovara, te da iz istih ne proizilaze iznesene tvrdnje. Konkretni primjer proizvoljnog tumačenja jeste depeša ministra Stanišića (dokaz O-3) kojom se traži od CSB-ova i SJB-ova da dostave podatke o zatvorima, sabirnim centrima i logorima na području Srpske Republike i gdje se eksplicitno kaže „bez obzira na nadležnost, neophodno je da dostavite...“. Iz navedenog ni u kom slučaju ne proizilazi zaključak da problematika o kojoj se traže podaci (postojanje logora, broj zatočenih lica...) nije u nadležnosti ministarstava i CSB-ova, kako to odbrana neosnovano potencira, već da se od navedenih organa zahtijeva kompletan izvještaj i za one logore i zatočeničke centre koji *eventualno* nisu u njihovoj nadležnosti, a sve u cilju sveobuhvatnosti podataka. Navedena depeša je po ocjeni vijeća, svakako rezultat pritiska međunarodne zajednice, kako se to može zaključiti i iz preposljednjeg pasusa ovog dokumenta. Sa druge strane, ovakav zahtjev ministra Stanišića govori u prilog činjenice da su CSB-ovi i SJB-ovi bili relevantni organi koji su raspolagali informacijama i bili u mogućnosti da iste pribave u pogledu zatočeničkih objekata u njihovoj zoni odgovornosti. Dakle, optuženi je kao načelnik CSB Trebinje u najmanjem odgovoran za zatočenje i držanje civila na području opštine Gacko, a kako je to vijeće nesumnjivo utvrdilo.

141. Stoga imajući u vidu sve prethodno opisano, Vijeće je zaključilo da je po ovoj tački optuženja, optuženi Krsto Savić izvršio progon bošnjačkog civilnog stanovništva, na nacionalnoj i vjerskoj osnovi počinjenog zatvaranjem.
142. Međutim, Vijeće nije sa potrebnom sigurnošću moglo utvrditi da je optuženi znao za radnje mučenja, ubistava, prisilnog nestanka, kao ni za uslove zatočenja, niti da je to bio dio plana kao predvidiva posljedica, te je iste izostavilo iz činjeničnog opisa. Preciznije Vijeće nije moglo van razumne sumnje utvrditi da je optuženi odgovoran i za „...držarje zatočenih muškaraca u nehumanim uslovima (od strane pripadnika SJB Gacko), bez adekvatnog smještaja i odgovarajuće medicinske njege, izlažući ih svakodnevnom fizičkom zlostavljanju prilikom odvođenja na noćna ispitivanja, omogućavali drugim vojnicima da neometano ulaze u prostorje u kojima su se nalazili zatočenički koji su pri tome udarani raznim tvrdim predmetima, a u ovim zatočeničkim objektima ubijeni su Osman Omanović, Miralem Voloder, Mirsad Džeko, Edhem Šahović, Aziz Fazlagić, Arif Jagarjac i Latif Halilović, a iz logora su nestali Nelman Memić, Aziz Hasanbegović i Enver Redžović i još uvijek se vode kao nestale osobe...”.
143. Naime, nesporno je da su opisane radnje mučenja, ubistava i prisilnog nestanka počinjene na način kako je to bilo navedeno optužnicom i kako su to potvrdili i saglasno posvjedočili svjedoci-direktne žrtve. O ovome su svjedočili Asaf Pošković i Šućrija Tanović, koji su identično, na jasan i ubjedljiv način detaljno opisali sve navedene činjenične pojedinosti.
144. Navedene inkriminacije nije osporavala ni odbrana, već dokazanost učešća optuženog u istim. Ono na što je odbrana tom prilikom s pravom ukazala je svjedočenje Šućrije Tanovića koji je naveo da mu je poznato kako je neki Sušić pucao i da je tom prilikom od rikošeta stradalo lice sa prezimenom Osmanović. Također, ovom svjedoku je poznato da je prilikom utovara u vojne kamione koji su zatočenike trebali odvesti u Bileću ubijen Aziz Hasanbegović, kojeg je ubio Mikan Govedarica, da je tom prilikom ubijen i neki Memić. Dakle, odbrana je ukazala da su poznati neki od neposrednih izvršilaca ovih zločina.
145. Imajući u vidu sve navedeno, Apelaciono vijeće nije moglo na temelju ponuđene dokazne građe sa potrebnom sigurnošću utvrditi da je

optuženi Savić znao za navedena dešavanja ili da se u najmanjem saglasio sa istima, ili nije preduzeo ništa da ih spriječi, a kako je to već detaljno obrazloženo u para. 126. i 127. presude. Stoga je valjalo iz činjeničnog opisa izostaviti dio koji se odnosi na navedene krivičnopravne radnje.

C. TAČKA 2. – BILEĆA-ZATVARANJEM I DEPORTACIJOM

146. Na događaje u Bileći iz 1992. godine, svjedočili su Mensud Bajramović, Suad Bajramović i Enver Avdić, čijim iskazima je Vijeće u potpunosti poklonilo vjeru, jer su isti logični dosljedni i međusobno se podupiru i potvrđuju. Naime, sva tri svjedoka, iako su u to vrijeme bili zaposleni u različitim preduzećima, zbog odbijanja mobilizacije, ostali su bez posla, odnosno, bili su suspendovani. Također, sva tri svjedoka su u svojim iskazima opisivali hapšenja većine Muslimana iz grada Bileće, 10.06.1992. godine, kao i dana 19.06.1992. godine, da su u tim hapšenjima učestvovali i aktivni i rezervni policajci, kao i njima nepoznata uniformisana lica, dok su ih u zatočeništvu osiguravala redovna i rezervna policija, koja ih je ne samo nezakonito i bez ikakvog razloga uhapsila, nego, ispitala, fizički zlostavljala, držala u neuslovnim prostorima bez adekvatnih higijenskih uslova i vode, sve do 05.10.1992.godine, a potom i deportovala, samo zato što pripadaju jednoj nacionalnoj skupini, a to je muslimanska. Tako svjedok Mensud Bajramović je prema vlastitom kazivanju lično poznao dvojicu rezervnih policajaca koja su ga uhapsila, navodeći da je prepoznao jednog Radovanović Slavka i Vukoja, sina Zvonka.

147. Svjedok nadalje opisuje kako je komandir PS Bileća, Miroslav Duka od Ismeta Bajramovića-jednog od zatvorenika, tražio da napiše imena svih muškaraca koji nisu uhvaćeni i da navede gdje se ko krije. Takođe, Mensud Bajramović je opisao kako je tokom noći izveden u prostorije dežurane u PS Bileća i tu prvo ispitan, potom premlaćen i na kraju zatvoren u samicu. Ubrzo zatim, je na sličan način bio još dva puta pretučen. U zatočeništvu u PS Bileća je proveo sedam dana, nakon čega je prebačen na drugu lokaciju. Potvrdio je da je za vrijeme dok je on tu boravio stražu držala rezervna policija, a od stražara koje poznaje pomenuo je Branka Rogana i Mladena Mićunovića.

148. Svjedok Enver Avdić je gotovo u potpunosti potvrdio navode svjedoka Suada Bajramovića. U tom smislu upravo treba istaknuti kako je Suad opisao da je zatvoren u PS Bileće nekad u jutarnjim satima te da su svi zatvorenici istog dana oko šest sati poslijepodne, prebačeni u kasarnu Ivo Lola Ribar, o čemu svjedok Enver Avdić kazuje da je zatvoren u PS Bileća, negdje oko 7 sati, pri čemu je zatekao praznu prostoriju, ali i da je čuo priču da je pretodno jedna grupa zatvorenika prebačena u kasarnu „Ivo Lola Ribar“.
149. U pogledu deportovanja zatočenih civila u Crnu Goru iz navedenih zatočeničkih objekata- Đački dom i SJB Bileća, svjedočio je Bajramović Mensud, koji je potvrdio da je, nakon njegovog odlaska, jedan dio zatvorenika zajedno sa porodicama deportovan u Crnu Goru, dok je grupa od 37 zatvorenika ostala zatočena do polovine decembra 1992. godine. Događaje u vezi sa deoprtacijom je opisao i svjedok Suad Bajramović uz napomenu da je u sprovođenju kolone do granice sa Crnom Gorom sudjelovao i Miroslav Duka, tad komandir PS Bileća.
150. Navode ova dva svjedoka potvrdio je i svjedok Enver Avdić koji je takođe izjavio da je dio zatvorenika iz Đačkog Doma, zajedno sa njihovim porodicama bio deportovan u Crnu Goru, pri čemu nisu imali mogućnost da ostanu u Bileći.
151. Dakle, polazeći od iskaza ova tri svjedoka kojima je vijeće u potpunosti poklonilo vjeru jer su svi logični, međusobno se podudaraju i veoma uvjerljivi obzirom da su se događaji o kojima su ovi svjedoci govorili prije više od osamnaest godina Vijeće je isključujući svaku razumnu sumnju zaključilo da su pripadnici PS Bileća, u periodu od polovine juna do kraja 1992.godine učestvovali u progonu bošnjačkog civilnog stanovništva opštine Bileća na način što su protivpravno lišili slobode vojno sposobne muškarce koje su držali zatočene u logorima formiranim u prostorijama SJB Bileća i prostorijama zv. „Đački dom“ gdje ih je zatočeno približno stotinu i pedeset, da bi oko 05.10.1992.godine približno polovina zatočenika u pratnji policije, skupa sa članovima njihovih porodica, bila deportovana u Crnu Goru.
152. Dakle, svi zatočeni civili su lišeni slobode protiv svoje volje i bez pravnog osnova, obzirom da niko od njih nije obaviješten o razlozima lišavanja

slobode niti je opravdanost takvog hapšenja bila razmatrana u sudskom ili administrativnom postupku.

153. Također, jasno je da je gotovo polovina zatočenih civila prisilno deportovana, odnosno bila prisiljena da protiv svoje volje, uz policijsku pratnju, uz prijetnju za vlastiti život, napuste svoja ognjišta odnosno grad Bileću i pređu na teritorij Republike Crne Gore. Razlog ovakvog premještanja zasigurno nije bio osiguranje njihove bezbjednosti, jer su upravo ti civili bili meta napada, a deportovani su od strane snaga koje su učestvovala u napadu na njih u kontekstu širokog i sistematičnog napada. U konačnici, prisilno su izmješteni sa teritorije na kojoj su decenijama zakonito boravili i premješteni na lokacije koje nisu sami odabrali.

154. Jasan je i subjektivni odnos optuženog prema počinjenim inkriminacijama, i njegova upućenost u sve elemente objektivnog činjenja istih, i ovaj odnos se ne može podvesti pod izvršenje naredbi ili pojedinačnih službenih radnji. Optuženi je po svojoj poziciji morao znati da teško oduzimanje fizičke slobode, zatvaranje bez pravnog osnova i iseljavanje isključivo Bošnjaka civila iz Bileće nije zakonito. Dakle, postupao je umišljajno. Konačno, ovakva djela su u svim civiliziranim narodima, i u svim pravnim porecima zabranjena i predstavljaju teška kršenja međunarodnog humanitarnog i pozitivnog prava, te ne postoji ekskulpacija za njihovo izvršenje.

155. Optuženi Savić je u utvrđenim radnjama učestvovao sa diskriminatornom namjerom i istima počinio krivično djelo progona. Da je on uistinu znao šta se dešava sa civilima na području ove opštine govori i materijalni dokaz tužilaštva (T-104) sa sastanka u Trebinju, u kojem on izvještava o problemima sa smještajem zatočenika u SJB Bileća, kao i zaključci sa sastanaka kojima je rukovodio Krsto Savić (Rokovnik), te mnogobrojne depeše, izvještaji i ostala materijalna dokumentacija (vidjeti relevantni dio oko UZP-a).

156. Predmetnim radnjama uz već utvrđenu diskriminatornu namjeru, na strani optuženog su ostvarena sva potrebna obilježja progona počinjenog zatvaranjem i deportacijom.

157. Vijeće je kao i u prethodnoj inkriminaciji iz činjeničnog opisa izostavilo radnje mučenja zatočenih civila, koje su se nesumnjivo desile, obzirom da kao ni u

prethodnoj tački nije moglo sa potrebnom sigurnošću utvrditi znanje, odnosno bilo kakvo učešće optuženog Savića u predmetnim krivičnopravnim radnjama. Dakle, tužilaštvo nije nesumnjivo dokazalo da je optuženi odgovoran za držanje zatočenih civila *“...kcji su držani u neuslovnim prostorjama, bez hrane kcju su im donosili članovi porodice od njihovih kuća, bez adekvatnih higijenskih uslova i odgovarajuće medicinske njege i bez dovoljno vode, u logorima bili izloženi mučerjima od strane policajaca SJB Bileća...”* (Vidjeti takođe para 107-114. gdje se obrazlaže subjektivni element na strani optuženog kao učesnika UZP-a).

D. TAČKA 3. – KALINOVIK

158. U pogledu inkriminacije vezane za opštinu Kalinovik, Vijeće je utvrdilo učešće optuženog u progonu bošnjačkog civilnog stanovništva, i to na način da su direktnu radnju izvršenja preduzeli pripadnici SJB Kalinovik, koja je funkcionisala u sastavu CSB Trebinje, i to preko njemu hijerarhijski podređenog načelnika Boška Govedarice, odnosno znajući da se svi vojno sposobni muškarci iz Kalinovika i okolnih sela hapse (tačka b), te civili među kojima većina žena i djece zarobljavaju (tačke c i d), a zatim zatvaraju i smještaju u logore i zatočeničke objekte, kao dio zajedničkog zločinačkog plana, htio nastupanje zabranjene posljedice projektovane tim planom- izvršenje progona zatvaranjem navedenih lica.
159. Ni odbrana nije osporavala da su se događaji pod tačkom 3. optužnice, koja se odnosi na opštinu Kalinovik zaista i desili, ali je sporila da je optuženi na bilo koji način, svojim činjenjem ili nečinjenjem doprinio da se isti dese.
160. Suprotno ovakvim tvrdnjama, Vijeće je utvrdilo krivicu optuženog za radnje detaljno opisane u tačkama 3a, 3b. i 3c. izreke presude (3b, 3c. i 3d. optužnice).
161. Da je optuženi znao za protivpravna zatvaranja civila, proizilazi iz materijalne dokumentacije, konkretno Izvještaja o radu SJB Kalinovik (T-153), iz kojeg jasno proizilazi da se u Kalinoviku drže zarobljeni civili, a isti je naslovljen na Krstu Savića. Takođe evidentno je da u inkriminisanoj periodu na sastancima sa Krstom Savićem učestvovao i Boško Govedarica i to dana 7.8.1992. godine, samo

dva dana nakon što su pobijeni zatočeni muškarci u Kalinoviku, 14.8.1992. godine i 28.8.1992. godine, što ukazuje na obaviještenost optuženog o dešavanjima na tom području, u najmanjem o zatvaranju civila, kako je to Vijeće nesumnjivo utvrdilo. Vijeće je u pogledu subjektivnog elementa (*mens rea*-e) na strani optuženog već dalo obrazloženje u dijelu koji se odnosi na opšte elemente djela i vid odgovornosti optuženog, kao učesnika UZP-a.

1. Tačka 3a) (tačka 3b optužnice)-zatvaranjem

162. Tužilaštvo je po ovoj tački optužnice teretilo optuženog za inkriminisane radnje direktno poduzete od strane njemu podređenih pripadnika SJB Kalinovik, koji su dana 25. juna 1992. godine i narednih dana organizovali i sproveli hapšenje svih muškaraca Bošnjaka u Kalinoviku i okolnim selima Mjehovina, Jelašca i Vihovići, uhapšene civile zatvorili u fiskulturnu salu OŠ „Miladin Radojević“, gdje su ih obezbjeđivali policajci SJB Kalinovik i gdje su ostali do 07. jula 1992.godine ili približno do tog datuma, kada su organizovali prebacivanje zatočenih Bošnjaka iz OŠ „Miladin Radojević“ u kojoj su zatočeni civili imali slobodu posjeta od svojih porodica, mogućnost dostavljanja hrane i odjeće od istih u logor „Barutni magacin“, vojni objekat koji se nalazio pod kontrolom vojske i koji je bio obezbjeđen bodljikavom žicom, miniran i pod vojnom stražom, pa su dana 05.08.1992.godine svi zatočeni muškarci, njih najmanje 62 (šezdeset i dva) utovareni u kamione i pod policijskom pratnjom odvedeni i streljani u mjestu zvano Ratine i na lokaciji Miljevskih tunela.

163. Vijeće je slijedom iskaza svjedoka, prije svega Fezije Hadžića, Danila Đorema, Milivoja Feladžića, Miloša Crnjaka, Milana Lalovića, Elvira Čuste, Džemile Redžović, Zlatke Hadžić, Rusmira Rogoja, Dike Suljić i Miloša Veletića, nesumnjivo utvrdilo učešće optuženog u opisanim radnjama zatvaranja zatočenih civila, ali ne i za njihovo ubistvo, a kako će to u nastavku biti obrazloženo.

164. Svjedok Fezija Hadžić je na detaljan i uvjerljiv način opisao sam čin hapšenja inkriminisanog dana. Po njegovom kazivanju, dana 25.06.1992. godine, muškarci Muslimani u Kalinoviku, koji su se i u ranijem periodu morali javljati PS

Kalinovik, dobili su poziv da se jave u opštinu, što potvrđuje i dokaz T-154, kako bi bili raspoređeni na poslovima u Šumarstvu, međutim umjesto određivanja radnog rasporeda, opkolila ih je policija i potom zatočila u OŠ „Miladin Radojević“. Ove navode je potvrdio i svjedok Milivoje Feladžić koji je izjavio da je on bio jedan od policajaca koji su djelili pozive, i da su oni Jelečaci koji su se odazvali, bili zatvoreni u OŠ „Miladin Radojević“, koju je obezbjeđivala policija. Na potpuno identičan način je u ovim događajima sudjelovao i Miloš Veletić, što je ovaj svjedok koji je imao status rezervnog policajca, to i potvrdio.

165. Odbrana se pozivala na svjedočenje Dragana Cerovine, koji je svjedočio o prelasku SJB pod komandu vojske na čijem je čelu bio Ratko Bundalo, te da su od tog perioda bili pod komandom vojske za sve poslove koje su obavljali van zgrade policije. Međutim, ovakve tvrdnje za Vijeće nisu bile dovoljne da se izuzme bilo kakva odgovornost policije za inkriminisan radnje u tom periodu. Jasno je da su pripadnici policije hapsili muškarce Bošnjake, zatvarali ih u zatočeničke objekte koje su takođe obezbjeđivali. Sve to je izvedeno uz znanje i po naredbi neposredno pretpostavljenih, tj. načelnika Boška Govedarice i Krste Savića, uz dobro poznatu činjenicu o postojanju čvrste sprege između vojske i policije u provođenju zločinačkog cilja.

166. Vijeće je jasno iskristalisalo direktno učešće pripadnika policije, podređene Krstu Saviću, a samim tim i granice njegove krivice, obzirom da ga je oslobodilo krivice za dešavanja nakon odvođenja zarobljenih civila u logor „Barutni magacin“ koji je bio pod kontrolom vojske, odnosno za ubistva koja su uslijedila na lokaciji Miljevskih tunela. Stoga je iz činjeničnog opisa ove tačke izreke presude ispušten dio „...pa su dana 05.08.1992.godine svi zatočeni muškarci, njih najmanje 62 (šezdeset i dva) utovareni u kamione i pod policijskom pratnjom odvedeni i strjeljani u mjestu zvano Ratine i na lokaciji Miljevskih tunela“. Za opisanu inkriminaciju je već pravosnažno osuđen pomenuti vojni komandant Ratko Bundalo.¹¹¹

167. Dakle, ukoliko se uzme za nespornim da je predmetno krivično djelo izvršeno, te dokazanog znanja i htijenja optuženog za nastupjelim posljedicama, i

¹¹¹ Presuda Apelacionog vijeća u predmetu Bundalo i dr. broj: X-KRŽ-07/419 od 28.01.2011. godine.

njegove uloge u okviru prihvaćenog plana progona, kako je to naprijed u opštem dijelu obrazloženo, jasno je da su opisani zločini zatvaranja civila izvršeni u okviru zajedničkog zločinačkog plana, u kojem je optuženi imao bitnu ulogu.

168. Imajući u vidu da su predmet napada bili civili, radno sposobni muškarci bošnjačke nacionalnosti, da se protiv istih nikada nije vodio postupak u vezi njihovog zarobljavanja, niti su im rečeni pravi razlozi zbog kojih su lišeni slobode, da nikada nisu dobili nikakva rješenja o zarobljavanju, Vijeće nalazi da predmetne radnje imaju diskriminatorску osnovu i da je istima optuženi izvršio progon počinjen zatvaranjem.

2. Tačka 3b) (tačka 3c optužnice)-zatvaranjem

169. Kao i za prethodnu tačku, Vijeće je nespornim našlo počinjenje same inkriminisane radnje, obzirom da predmetna dešavanja ni odbrana nije osporavala, pa će u tom smislu iznijeti dovoljne razloge.

170. Na događaje iz početka jula 1992.godine navedene u ovoj podtački optužnice i presude svjedočili su svjedok W, Danilo Đorem, Enesa Hasanbegović, Milan Lalović i svjedok E1, a pročitani su i iskazi svjedoka Fehme Kadić, iz razloga koji su ranije navedeni u presudi. Ovi svjedoci su na detaljan način, identično opisali zarobljavanje najmanje 200 (dvije stotine) civila Bošnjaka, uglavnom žena i djece, te manji broj muškaraca sa područja opštine Gacko i Nevesinje, u kom su učestvovali pripadnici policijskih snaga SJB Kalinovik , kao i njihovo zatočavanje u školi u Ulogu, gdje ih je sa vojskom obezbjeđivala policija SJB Kalinovik odakle su prebačeni u OŠ „Miladin Radojević“, gdje su smješteni u prizemlju zgrade, i to u fiskulturnu salu, zbornicu i još jednu učionicu, a objekat u koji su smješteni obezbjeđivali pripadnici SJB Kalinovik;

171. Iskazima ovih svjedoka, a koji se odnose na činjenično utvrđenje ove tačke presude, Apelaciono vijeće je u cjelini poklonio vjeru sa izuzetkom svjedočenja

pripadnika PS Kalinovik u dijelu koji se odnosi na njihov položaj u toj stanici, a sve iz razloga što bi njihovim detaljnim svjedočenjem u odnosu na tu okolnost sebe izložili riziku samoinkriminacije.

172. Svjedoci Fehma Kadić, svjedok W, Enesa Hasanbegović i svjedok E1, su na identičan način opisali kako su se početkom jula 1992. godine zatekli na lokalitetu sela Tuhobići gdje je grupu od njih najmanje 200 civila, zarobila vojska, potom potovarila na kamione i zatvorila u školu u Ulogu.

173. Na osnovu iskaza svjedoka Fehme Kadić, kao i iskaza svjedoka Dragana Cerovine, Vijeće je zaključilo da je u čuvanju zatvorenih civila u školi u Ulogu sudjelovala i policija, a zatočeni civili su, narednog dana prebačeni u OŠ „Miladin Radojević“ u Kalinoviku, gdje ih je čuvala rezervna i redovna policija. Opisana dešavanja su potvrdili i svjedoci Danilo Đorem i Milan Lalović koji su takođe potvrdili da su u OŠ „Miladin Radojević“, nakon što su ranije zatočeni muškarci prebačeni u Barutni magacin, dovedeni civili pretežno iz Gacka, a svjedok Dragan Cerovina je dodatno istakao da je zatočene civile, u školi obezbjeđivao njegov vod policije.

174. Iz svega navedenog jasna je i nesumnjiva involviranost policije, odnosno pripadnika SJB Kalinovik u predmetnim dešavanjima, po već ustaljenom i uhodanom obrascu, za koje je optuženi Savić zasigurno znao, u najmanjem, preko njemu hijerarhijski podređenog lica Boška Govedarice, načelnika ove SJB.

175. Polazeći od navedenog i iskaza svjedoka kojima je Vijeće poklonilo vjeru, Vijeće je izvan svake razumne sumnje zaključilo da je optuženi Savić bio svjestan progona koji su činili pripadnici SJB Kalinovik i htio njegovo izvršenje, čime je i sam izvršilac progona počinjenog zatvaranjem najmanje 200 civila Bošnjaka, sa područja opštine Gacko i Nevesinje.

3. Tačka 3c) (tačka 3d optužnice)-zatvaranjem

176. U pogledu ove tačke optuženja Vijeće je nesumnjivo utvrdilo da su dana 1. avgusta 1992.godine pripadnici SJB Kalinovik učestvovali u napadu na civilno

bošnjačko stanovništvo sela Jelašca, opština Kalinovik, u kojem su u to vrijeme boravile samo žene, djeca i manji broj staraca, policajci SJB Kalinovik opkolili selo i zarobili sve žene i djecu, a zarobljene civile zatočili u OŠ „Miladin Radojević“ u prostorije na spratu škole, da bi istu noć preostali civili, osim staraca koji nisu mogli preko brda pješaćiti, iz Vihovića, Mjehovine i drugih susjednih sela, bježeći od napada napustili opštinu Kalinovik.

177. O dešavanjima u selu Jelašca svjedočili su Fezija Hadžić, Mirveta Pervan, Danilo Đorem, Milivoje Feladžić, Zlatka Hadžić, Dika Suljić, kao i uložena materijalna dokumentacija foto-dokumentacija uništenih muslimanskih objekata u selu Jelašca (T-156) i potvrda da se Dervana Pervan vodi kao nestala osoba (T-200).
178. Slijedom navedenih svjedočenja, Vijeće je za nespornim našlo da su se sami događaji kritičnog dana odvijali na način opisan u tački 3d) optužnice, međutim, upitan je bio doprinos i učešće pripadnika policije u navedenim radnjama, od koje bitne činjenice direktno ovisi i krivica optuženog Savića.
179. Vijeće je u potpunosti poklonilo vjeru iskazu svjedoka Danila Đorema, koji je na veoma uvjerljiv način opisao kako je, zajedno sa grupom policajaca, obzirom da je i on bio policajac, sudjelovao u hapšenju muslimana civila iz sela Jelašaca. Svjedok je tog dana dobio naredbu od načelnika SJB Kalinovik Boška Govedarice da skupa sa još nekoliko pripadnika policije ide hapsiti „žene i starce s Jelašca“. Tom prilikom je vidio pripadnike vojske za koje nije znao koje aktivnosti preduzimaju, osim što su bili prisutni na tom području. Nakon što su lišili slobode civile-muškarce starce, žene i djecu, njih oko 15-20, policajci, među kojima i svjedok, su ih povelili prema logoru zv. Barutni magacin, da bi u jednom momentu, kako to svjedok opisuje, kad su se našli na brdu počela pucnjava iz pravca Badnjarevih kuća i vidjeli su kako gore dvije kuće Pervana u zaseoku Karaula. Zatočeni civili su kod Barutnog magacina potovareni na dva kamiona, prevezeni i zatočeni u OŠ „Miladin Radojević“ u Kalinoviku. O hapšenju civila sela Jelašca je na osnovu svojih posrednih saznanja svjedočio i Cerovina Dragan.¹¹² Iz njegovog

¹¹² Svjedočenje Dragana Cerovine na glavnom preteresu od 1.10.2008. godine.

iskaza se da razabrati da je isti čuo da su neki pripadnici njegovog voda (policije) negdje oko 1. augusta dobili naredbu da „idu u Jelašca i hapse“.

180. Konačno, potrebno je konstatovati da su slijedom svjedočenja Zlatke Hadžić, preostali civili, osim staraca koji nisu mogli pješaćiti preko brda, iz sela Vihovića, Mjehovine i drugih, bježeći od napada napustili opštinu Kalinovik.

181. Vijeće je analizom provedenih dokaza došlo do nesumnjivog utvrđenja da policija jeste preduzimala radnje hapšenja i zarobljavanja civila stanovnika sela Jelašca, po naredbi načelnika SJB Kalinovik Boška Govedarice. Imajući u vidu da su direktnu radnju izvršenja, odnosno zatvaranja civila, preduzeli pripadnici SJB Kalinovik, preko njemu podređenog načelnika Boška Govedarice, to su se na strani optuženog ostvarila sva bitna obilježja progona počinjenog zatvaranjem.

182. Što se tiče navoda ove tačke optuženja u dijelu koji se tiče paljenja kuća i artiljerijskog napada, istinitost tog događaja su dodatno potvrdili i svjedoci Fejzija Hadžić, Milivoje Faladžić, Zlatka Hadžić i Dika Suljić. Neki od ovih svjedoka su naveli kako su vidjeli da 01. avgusta gore kuće u Jelašcima. Prema Fejzijinom kazivanju kuće je granatama zapalio protivavionski top koji je djelovao sa lokaliteta Badnjarevih kuća. Isto tako, svjedokinja Zlatka Hadžić potvrdila da je čula pucnjavu iz Jelašaca i da je vidjela kako kuće gore, a ovo je potvrdila i svjedok Dika Suljić. Svjedokinja Mirveta Pervan, koja je u to vrijeme bila dijete u dobi od oko 5 godina, opisala je kako je prilikom napada na selo Jelašca, stradala njena nana Derviša Pervan, dok je ona lično ranjena i uspjela preživjeti. Međutim, niti jedan od navedenih svjedoka nije potvrdio učešće policije u događaju koji se odnosi na ovaj artiljerijski napad i njegove posljedice.

183. Slijedom navedenog, Vijeće nije moglo sa potrebnom sigurnošću utvrditi involviranost pripadnika policije u navedenom događaju u dijelu koji se odnosi na sam vojni napad uz upotrebu teškog naoružanja, odnosno radnje samovoljno i vojnim potrebama neopravdano uništavanje imovine u velikim razmjerama, primjenjivanje mjere zastrašivanja i terora, te ubistvo Derviše Pervan i ranjavanje njene unuke Mirvete Pervan, kao posljedica takvog artiljerijskog djelovanja, pa je iz činjeničnog opisa predmetne inkriminacije (tačka 3d. optužnice) izostavilo dio „...pri tome paleći kuće Bošnjaka, a pripadnici srpske vjerske sa

protivavionskim topom, kcji je bio lociran u rejonu Brda, kod Badrjarevih kuća, davali artiljerijsku podršku napadu, pri čemu su u zaseoku Karaula ubili Dervišu Pervan, a ranili cjevcjčicu Mirvetu Pervan, te zapaljivim mecima zapalili sve kuće u ovom zaseoku...a tijelo Derviše Pervan sklonjeno na nepoznato mjesto, tako da se i danas vodi kao nestala osoba“ .

184. Ako je ovo Vijeće na osnovu izloženih dokaza na nesumnjiv način utvrdilo hapšenje i zatvaranje lica bošnjačke nacionalnosti sela Jelašca, ono nije moglo izvući zaključak takvog kvaliteta vezano za izostavljene navode činjeničnog opisa iz ove podtačke optužnice. Naime, niti jedan od saslušanih svjedoka na te činjenične okolnosti nije potvrdio učešće policije u paljenju kuća, kao ni konkretnu povezanost pripadnika iste sa vojskom koja je nesumnjivo izvršila opisani artiljerijski napad i posljedicama tog napada.

E. TAČKA 4. – NEVESINJE

1. Tačka a)-ubistvom i zatvaranjem

185. Na osnovu provedenih dokaza, Apelaciono vijeće je zaključilo da optuženi Savić rukovodeći grupom pripadnika SJB Nevesinje došao u dvorište kuće Trebović Redža, gdje je sve prisutne pozvao da izađu, nakon što su učinili isto Redžo Trebović i njegova supruga Bahrija, Bajro Mahinić i Fadil Trebović sa suprugama, Savić Krsto je poveo Redža u pravcu garaže, a zatim iz vatrenog oružja zvanog „Hekler“ pucao u pravcu Redžinih donjih ekstremiteta, od čega je Redžo pao, a potom nije dozvolio duže vrijeme prisutnima da priđu i Redži pruže pomoć, da bi potom Redžinom bratu Fadilu i Redžinoj supruzi Bahriji dozvolio da Redža sa vozilom odvezu do Doma zdravlja Nevesinje, gdje su Redži konstatovali smrt, a tijelo Redža Trebović nikada nije pronađeno i do danas se vodi kao nestala osoba, a zatim istog dana pripadnici policije lišili slobode Bajru i Fadila, te ih zatočili u SJB Nevesinje.

186. Ovako činjenično strukturisan događaj u njegovom bitnom toku su saglasno potvrdili neposredni svjedoci Fadil Trebović i Bahrija Trebović.

187. Tako su oba navedena svjedoka detaljno opisala da je dana 16.06.1992. godine ispred Trebovića kuća, policijskim autom, došao Krsto Savić, u pratnji grupe policajaca PS Nevesinje koji su pozvali prisutne Treboviće da izađu napolje. Ovom prilikom optuženi Savić je bio naoružan. Bahrija je posvjedočila da je Krsto pozvao Redža, a njoj su rekli da oстане, te su Redža pitali za naoružanje. Zatim da je Redža poveo u pravcu garaže gdje je istog rafalom pogodio u nogu. Navedenu radnju ne osporava ni optuženi Krsto Savić, koji je i sam rekao da je instiktivno pucao te da nije znao da je regulator paljbe okrenut na rafalno¹¹³. Tom prilikom optuženi Savić je precizirao da je pucao iz oružja marke „Hekler“, pa je osnovom toga Apelaciono vijeće intervenisalo tako što je u činjenični opis izreke presude umjesto riječi „iz tačno neutvrđenog oružja“ kako to stoji u izreci optužbe, stavilo riječi „iz vatrenog oružja zvanog Hekler“. Uostalom, i svjedok Fadil je identično opisao navedeni događaj, uključujući i opis upotrebljenog oružja, sa riječima: „*nije prošlo ni sekund on (Savić) je već uhvatio malu kratku pušku onu automatsku, moga je brata presjekao tako da je on zavikao - Ubi... Krsto!*“

188. Svjedokinja Bahrija navodi da joj Savić nije dozvolio da priđe Redži već da je kasnije na silu prošla da bi joj optuženi rekao da ode po čaršaf. Zatim je svjedok Fadil otišao po auto da bi Redža ubacili u isti, a da im pritom niko drugi nije htio pomoći od prisutnih. Nakon navedenog, Redžinom bratu Fadilu i Redžinoj supruzi Bahriji optuženi je dozvolio da Redža sa vozilom odvezu do Doma zdravlja Nevesinje, gdje su Redži konstatovali smrt.

189. U odnosu na smrt oštećenog Redža Trebovića odbrana optuženog smatra da se navedena smrtna posljedica ima pripisati prije nesmotrenosti optuženog, a ne njegovoj namjeri da Redža liši života. Međutim, ovakva racionalizacija odbrane vezana za predmetni događaj je za Vijeće neprihvatljiva kod utvrđene činjenice na osnovu izloženih dokaza, da je optuženi oštećenog Redža, koji je, osim toga, bio nenaoružan, opredijelio kao metu pucanjem iz automatskog vatrenog oružja. To što je Redžo kasnije preminuo od iskrvarenja od zadobijenih rana ni u kom slučaju ne mijenja uzročno-poslijedični slijed radnji u djelatnom kompleksu čiji je isključivi vinovnik bio optuženi.

¹¹³ Završne riječi optuženog Krsta Savić od 31.03.2011. godine

190. Kada je riječ o lišenju slobode, o istom svjedoče i sami učesnici događaja Fadil Trebović kao i Bajro Trebović. Fadila je Milko Mučibabić sproveo do MUP-a, a dok je bio smješten u ćeliji doveli su i Bajru Mahinića. Predmetna hapšenja je potvrdila i Bahrija Trebović.

191. Ovo vijeće je iz činjeničnog opisa izreke presude ispustilo navod iz optužnog akta po kome je „... a prilikom napuštanja dvorišta Trebovića pripadnici policije zapalili Redžinu kuću“, odnosno radnju samovoljno i vojnim potrebama neopravdano uništavanje imovine u velikim razmjerama. Naime, svjedokinja Bahrija je izjavila da je po povratku zatekla izgorjelu kuću, da su joj komšije rekly da je to uradio Krsto, pri čemu je dodala da i oni sami nisu znali objasniti kako je do toga došlo. Ocjenjujući ovaj dio njenog svjedočkog iskaza Vijeće nalazi da sama Bahrija nije bila očevidac događaja u kojem je izgorjela Redžova kuća, a to što pominje optuženog Savića kao aktera tog događaja se može pripisati onome što je čula od drugih, to jeste onome što pripada sferi rekly-kazala, pa i to neprecizno, a time i za ovo Vijeće, dakako, neuvjerljivo.

192. Dakle, polazeći od ovako utvrđenih činjenica, Vijeće je isključujući svaku razumnu sumnju zaključilo da su se u opisanim radnjama na strani optuženog Krsta Savića ostvarila sva potrebna obilježja progona počinjenog ubistvom i zatvaranjem.

2. Tačka b)- ubistvom, zatvaranjem, drugim nečovječnim djelima slične prirode i prisilnim nestankom osoba

193. Tužilaštvo je po ovoj tački optuženja, optuženog teretilo da je dana 16. juna 1992. godine i narednih dana komandovao policijskim snagama SJB Nevesinje koje su preduzele napad na bošnjačko civilno stanovništvo opštine Nevesinje, pri čemu je nezakonito uhapšen veliki broj civila, da su ispred zgrade SJB civili koji su dovođeni od policijskih, vojnih i paravojnih formacija, bili razdvajani, a potom, muškarci zatvarani u prostorije SJB, a žene zatvarane u prostorije fabrike alata zv. „Alatnica“; zatvorene muškarce u SJB fizički zlostavljali udarajući ih raznim predmetima po svim dijelovima tijela, pri čemu su Mujo Ćupina, Meho Ćatić i Adem Mrndžić obilato krvarili u predjelu glave, Nafija Ramović pokušao pobjeći, pri čemu

je ubijen u blizini SJB Nevesinje, tijela dva civila nepomično ležala u dvorištu SJB, a tijelo Nafije Ramovića kao i tijela Ćupina Muje, Ćatić Meha i Mrndžić Adema, nikad nisu pronađena i do danas se vode kao nestale osobe, a ostali zatočeni muškarci, njih najmanje 20 (dvadeset) u narednim danima, u pratnji policajaca SJB Nevesinje transportovani i zatočeni u logor Bileća.

194. Navedeno, potvrđuje veliki broj svjedoka, i to: Fadil Trebović, Bahrija Trebović, Fahira Ramović, Zumreta Humo, Mirsad Bajgorić, Esad Humić, Salko Trnovac, svjedok A, svjedok B, Šaćir Kljako, svjedok G, Emir Kljako, Maida Ćupina, Miralem Trebović, svjedok H, Željko Pašajlić, Željko Kovačević, Dušan Soldo, Milan Đerić.

195. Na ovom mjestu Vijeće napominje da je u odnosu na ovu podtačku optuženja, kao i u odnosu na druge u kojima se spominje riječ „komandovao“, tu riječ ispustio iz činjeničnog opisa izreke izreke, na način iz razloga kako je to naprijed pojašnjeno. (para 57.)

196. Kada je riječ o protivpravnom zatvaranju civila, svjedoci Fahira Ramović i Zumreta Humo, su izjavile kako je 16.06.1992. godine u njihovu kuću došla grupa policajaca, istima je vrata otvorio Nafija Ramović koga su bez ikakvog objašnjenja odveli i zatvorili u SJB Nevesinje. Nakon toga su im naredili da izađu iz kuće da bi izvršili pretres. Svjedok Mirsad Bajgorić je takođe opisao kako je 16.06.1992. godine došlo do njegovog hapšenja. Istom su došli na vrata grupa ljudi među kojima je bio Mileta Mučibabić i rekli da su dobili dojavu da je pucano iz pravca njegove kuće, nakon određenog vremena jedan od njih mu je rekao da mora poći sa njima te su ga odveli do PS Nevesinje. Tu su ga ispitivali i pretukli, a potom je pušten iz stanice.

197. Svjedoci Esad Humić, Salko Trnovac su također opisali, kako su istog dana lišeni slobode i zatvoreni u SJB Nevesinje. Po svjedoka Esada Humića došli su policijskim vozilom, stavili mu lisice i prevezli ga u SJB. Nakon ispitivanja (u prostoriji se nalazio i Krsto Savić) pustili su ga kući i upozorili da će ga stalno obilaziti. Svjedoka Mirsada Bajgorića zv. *Điđan* su prema njegovom kazivanju odveli u SJB Nevesinje, gdje je pretučen od strane lica po nadimku Jogi te nakon toga zatvoren u samicu.

198. Svjedok H je naveo kako je 16.06.1992. godine izvršen napad na područje Bakračuške i da je tom prilikom njih, negdje oko 15 uhvaćeno, odvezeno pred SJB Nevesinje gdje je Krsto Savić naredio da se vode u Alatnicu, pri čemu su muškarci skinuti sa kamiona. Dakle, svi svjedoci žrtve su potvrdili da su uhapšeni 16. juna 1992. godine ili narednih dana od strane policije, vojnih ili paravojnih formacija, te da su nakon toga zatvoreni u SJB Nevesinje.
199. Veliki broj svjedoka, među kojima svjedok „H“, Milovan Milović, svjedok „I“, Senad Šarančić, Mirsad Bajgorić, su saglasno izjavili da je optuženi Krsto Savić bio prisutan u SJB Nevesinje u inkriminisanom periodu, te da je lično izdavao komande za razdvajanje civila i zatvaranje žena u „Alatnicu“, a transport muškaraca u logor Bileća, koje navode ovo Vijeće prihvata u cjelosti istinitim. Opisanim radnjama na strani optuženog su se ostvarili elementi krivičnog djela progona počinjenog zatvaranjem.
200. Među zatočenim civilima u SJB Nevesinje nesumnjivo su bili i Mujo Ćupina, Meho Ćatić i Adem Mrndžić, a što su potvrdili Mirsad Bajgorić zv. *Điđan*, isto kao i Fadil Trebović i Bahrija Trebović, koji su takođe bili zatočeni i čuli njihove krike, te bili u prilici da ih vide kako se nalaze u jako lošem stanju. Bahrija Trebović izričito navodi da je prepoznala glas Muje Ćupine dok su ga tukli i dok je vrištao, objašnjavajući da tu nema dvojbe, obzirom da su ga zvali imenom i da je jedini okuisao tj. *“davao ezan”*. Fadil Trebović svjedoči da je prvo čuo Muja u hodniku, a malo kasnije kad su i njih izveli na hodnik da je i lično vidio da Muja Ćupinu izvode dva lica, kojom prilikom je bio toliko premlaćen da je krvario u predjelu glave i da je svjedok imao dojam da nema ušiju i ruke su mu bile svezane. Nakon toga je izašao Mileta Mučibabić, a optuženi Savić mu je nešto rekao. Naknadno su izveli i Meha Ćatića i Adema Mrndžića.
201. Odbrana optuženog je u svojoj završnoj riječi prigovorila kredibilitnosti svjedočenja Fadila Trebovića vezano za njegov opis izvođenja iz zgrade policije Meha Ćatića i Adema Mrndžića. Naime, u iskazu ovog svjedoka na glavnom pretresu stoji kako je policija vukla navedena lica po stepeništu na način da su isti glavama udarali o stepenike, dok je u svojoj izjavi datoj na zapisnik 27.03.2007.godine Fadil iskazivao da su Adem i Meho išli između

policaјaca, i samim tim, da im se glave nisu vukle po stepenicama. Po ocijeni ovoga Vijeća, uočena suprotnost u ukazivanju svјedoka Fadila Trebovića po svom značaju nije takva da kompromituje cjelinu njegovog svјedočenja koje se odnosi na protupravno zatvaranje civila, čemu uostalom ne prigovara ni istaknuti navod odbrane. Uostalom, sporni detalj koji se odnosi na način izlaska iz policije Meha Ćatića i Adema Mrdžića nije relevantan i kao takav nije ni opisan u izreci presude.

202. Mada je odbrana optuženog isticala kako je svјedok Fadil Trebović spominjao svјedoka Dušana Solda koji u svom svјedočenju tvrdi da Mujo Ćupina nikad nije bio doveden u stanicu policije, već je samo čuo kako je neka paravoјna formacija Muja provela kroz Nevesinje, ovo vijeće primjećuje kako je svјedočenje Solda u odnosu na tu okolnost ostalo usamljeno, obzirom da su brojni svјedoci, među kojima su Mirsad Bajgorić, Fadil Trebović i Bahrija Trebović, saglasno potvrdili ovu činjeničnu okolnost, a kako je to naprijed i obrazloženo. Istim takvim vijeće nalazi i iskaz Željka Kovačevića koji tvrdi da je Ćupinu vidio ispred SJB Nevesinje, obzirom da je poklonilo vjeru iskazima onih svјedoka koji su i sami bili žrtve zatvaranja, cijeneći sve detalje njihovih iskaza u kojima na vrlo uvjerljiv i plastičan način iznose pojedinosti koje su ostale urezane u sjećanje.

203. Oštećeni Mujo Ćupina, Meho Ćatić i Adem Mrndžić su nakon opisanog zlostavljanja utovareni na vozilo zvano „pinzgauer“, nakon čega im se gubi svaki trag i nisu pronađeni do danas.

204. S tim u vezi treba pojasniti, kako iz iskaza prije svega tri gore nabrojana svјedoka, jasno i nedvosmisleno proizilazi da je u kritičnom periodu Krsto Savić vidio u kakvom su stanju bili Mujo Ćupina, Meho Ćatić i Adem Mrndžić, i da je umjesto da im osigura pružanje medicinske pomoći, rekao da ih izvedu dok su živi, iz čega jasno proizilazi da je na strani Krste Savića postojao umišljaj za nastupanjem zabranjenih posljedica.

205. Vijeće je iz izvedenih dokaza zaključilo da se opisanim radnjama optuženog prema trojici oštećenih ostvarilo obilježje progona počinjenog drugim nečovječnim djelima slične prirode učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja i prisilnim nestankom osoba, odnosno da se radi o radnji slične težine ostalih radnji iz člana 172. stav 1. KZ BiH;

da su ovakvim namjernim/umišljajnim postupanjem optuženog i njegovih podređenih prema zatočenim civilima prouzrokovali tešku duševnu ili tjelesnu patnju ili ozljedu, odnosno da iste predstavljaju težak napad na ljudsko dostojanstvo. Naime, opisano zlostavljanje i teško premlaćivanje, a uzimajući u obzir njihov status zarobljenih lica, te dominirajući položaj i moć optuženog koje je on u tom trenutku imao u odnosu na njih, svakako predstavlja ne samo teške tjelesne patnje i ozljede, nego i duševne patnje. Optuženi je bio u poziciji da spriječi ovakvo postupanje prema oštećenim od strane njemu podređenih lica. Ovakvo postupanje po sebi uključuje i težak napad na ljudsko dostojanstvo, posebno imajući u vidu bespomoćnost žrtvi.

206. Obzirom da su trojica oštećenih zatvoreni i odvedeni, nakon čega više nisu viđeni živi (za koje radnje je utvrđena krivica optuženog) i da je optuženi u tom momentu i na tom mjestu, personificirao instituciju koja je provodila državnu politiku (dopuštenje ili pristanak države) uz odbijanje da se prizna takvo lišenje slobode ili da se pruži informacija o sudbini tih lica, Vijeće je nesumnjivo utvrdilo da je namjera optuženog u odnosu na odvedene bila da im se uskrati zakonska zaštita na duži vremenski period, nakon čega tijela navedenih lica nisu nikad pronađena i do danas se vode kao nestale osobe, čime su ostvarena obilježja inkriminacije prisilnog nestanka osoba.

207. Nadalje, Vijeće je polazeći od iskaza skoro svih svjedoka koji su saslušani u vezi sa događajima u SJB Nevesinje u kritičnom periodu, čiji se iskazi u svim bitnim elementima podudaraju i potkrijepljuju, čak uključujući i policajce Dušana Solda, Željka Kovačevića i Željka Pašajlića, zaključilo kako je Nafija Ramović prilikom pokušaja bijega iz SJB Nevesinje, gdje je bio nezakonito zatvoren, ubijen. Za utvrđivanje ove činjenične okolnosti nisu bile od značaja određene razlike u iskazima navedenih svjedoka u pogledu dana kada je Nafija ubijen.

208. Isitim takvim Vijeće nalazi i navod odbrane na kojoj udaljenosti u odnosu na zgradu SJB je pronađeno tijelo ubijenog i da ga je ubilo lice koje nije bilo policajac¹¹⁴, nalazeći za dokazanim izvan razumne sumnje da je civil Nafija

¹¹⁴ Para 88. Završnih riječi odbrane

Ramović ubijen neposredno nakon bjekstva iz zgrade SJB, za šta je direktno odgovoran optuženi Krsto Savić.

209. Dakle, polazeći od ovako utvrđenih ključnih činjenica, Vijeće je isključujući svaku razumnu sumnju zaključilo da su opisanim radnjama na strani optuženog ostvarena obilježja progona počinjenog ubistvom, zatvaranjem, drugim nečovječnim djelima slične prirode učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja i prisilnim nestankom osoba.

3. Tačka c)-zatvaranjem i drugim nečovječnim djelima slične prirode

210. U pogledu inkriminiranih događaja vezanih za selo Čanje, Vijeće nije imalo nikakvih sumnji da su dana 16.06.1992.godine u kasnim poslijepodnevima pripadnici SJB Nevesinje, preživjele mještane iz sela Čanje zarobili i po njegovoj naredbi razdvojili i zatočili u Nevesinju i to muškarce u kino-sali, gdje su fizički zlostavljani, a potom transportovani u logor Bileća, a žene i djecu u fabriku alata zv. „Alatnica“. O navedenom su svjedočili Esad Šarančić, Mušan Šarančić, Milovan Milović, Šućro Šarančića, Senad Šarančić, svjedok I, Željko Pašajlić, Dušan Soldo i Milan Đerić.

211. Tako, iz iskaza Esada Šarančića proizilazi kako je on 16.06.1992. godine, zajedno sa grupom od oko 30 lica (žene, djeca i starije osobe) traktorom napustio Čanje, te da su bili zaustavljeni na jednom punktu, gdje su naišli na naoružanu patrolu. U pogledu lica koja su ih zaustavila, treba istaći da je svjedok vjerovao da se radilo o „Šešeljovcima“, jer nije nikoga poznavao i oni su ih dopratili do kino sale (Dom JNA) u Nevesinju gdje su izdvojili žene i djecu i odvezli ih za „Alatnicu“, a svjedok Esad Šarančić je zatvoren u SJB Nevesinje. Narednog dana su ih izveli na hodnik i postrojili da bi im Krsto Savić rekao da idu za Bileću.

212. Ostatak mještana iz Čanja, među kojima su Mušan Šarančić, Šućro Šarančić, Senad Šarančić i svjedok I, nisu sa prethodno pomenutom grupom napustili Čanje, već su ostali u selu i skrivali se. Dodatno, oni mještani Čanja koji su se uspjeli sakriti i pobjeći od napadača, su se narednog dana

predali i tada ih je policija, uz pratnju njihovih komšija Milovana i Anđelka Milovića, koji su se trudili da ih zaštite, sproveli do pred Dom JNA (tu je bila smještena vojna komanda) gdje su zarobljene mještane Čanja uveli u Dom, a žene i djecu su odvojili za „Alatnicu“.

213. Prilikom razdvajanja, koje je, što proizilazi iz iskaza svih svjedoka dovedenih narednog dana (17.06.1992. godine) pred Dom JNA, optuženi Krsto Savić je određivao ko će ići za „Alatnicu“ a ko za Bileću. Tako je Savić, na molbu Milovana Milovića odlučio da tad bolesni Muamer Šarančić, bude izdvojen za „Alatnicu“ umjesto da ide za Bileću.

214. O fizičkom zlostavljanju i premlaćivanju zarobljenih muškaraca u kino-sali (Dom JNA) detaljno su posvjedočili gotovo svi mještani Čanja, a među kojima Mušan Šarančić, Senad Šarančić i svjedok “1”, koji su potvrdili da su civili nakon premlaćivanja bili krvavi, te da su tragovi krvi bili vidljivi svuda. Takođe, svjedok Milan Đerić je potvrdio da je bio u Komandi (Dom JNA) kada je došla grupa iz Čanja i da su tražili njegovu pomoć.

215. Dakle, kod ovakvih činjeničnih utvrđenja, Vijeće je našlo u potpunosti dokazanim navode tužilaštva koji se odnose na zatvaranje izbjeglih lica – civila iz sela Čanje, obzirom da su isti u svojim iskazima, kako je to naprijed navedeno, na uvjerljiv način potvrdili da je razdvajanje vršio optuženi Savić i na taj način opredijelio njihovu sudbinu, upućujući žene i djecu u fabriku alata zv. „Alatnica“ a muškarce u kino-salu, gdje su fizički zlostavljani, odnosno prema kojima je nečovječno postupano, čime je ostvareno biće inkriminacije druga nečovječna djela, da bi potom bili transportovani u logor Bileća.

216. Dakle polazeći od ovako utvrđenih odlučnih činjenica, Vijeće je zaključilo da su se u opisanim radnjama optuženog ostvarili elementi progona počinjenog zatvaranjem i drugim nečovječnim djelima slične prirode učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja.

217. Međutim, kada se analiziraju iskazi svjedoka – mještana sela Čanje koji su preživjeli napad ne može se izvan razumne sumnje izvući zaključak kojim bi se na bilo koji način doveo u vezu optuženi Krsto Savić sa napadom na to selo.

Naime, gore navedeni svjedoci niti ijednom riječju ne navode da su vidjeli optuženog tokom napada na selo, niti pripadnike policije, posebno ne iz SJB Nevesinje kako to tvrdi optužba, već se izjašnjavaju o licima koja su napadala na selo da su bila u maskirnim uniformama. Tako, svjedok Senad Šarančić navodi da je u vrijeme kad se počelo pucati primijetio vojnike kako prilaze njihovim kućama.

218. Kada se njihovo svjedočenje dovede u vezu sa onim što su svjedočili policajci Pašajlić i Soldo, koji su kategorični u navodima da su u selo Čanje stigli tek nakon napada na to selo, odnosno da su prethodno bili informisani da se iz pravca sela Čanje vidi dim i čuje pucnjava, a zatim kako to navodi svjedok Dušan Soldo, upućeni od nekog od starješina da vide šta se to dogodilo, onda Apelaciono vijeće nije moglo izvan razumne sumnje povući zaključak o učešću pripadnika SJB Nevesinje u napadu na civilno stanovništvo sela Čanje, koji napad kao i ubistva civila su se nesporno desili¹¹⁵.

219. Kod takvog utvrđenja, nije dokazana niti veza optuženog Savića, kako sa aspekta njegovog intelektualno – voljnog elementa, tako ni njegove radnje, u događaju koji se odnosio na napad na selo Čanje kojom prilikom je došlo do ubistva (9) devet civila bošnjačke nacionalnosti, te je iz činjeničnog opisa izreke ove presude sud ispustio navode iz optužnice u dijelu kako slijedi: „...učestvovali u napadu na selo Čanje, opština Nevesinje iako u istom nije bilo legitimih vojnih meta niti naoružanih mještana, pri čemu je ubijeno devet civila bošnjačke nacionalnosti i to Kuvelj Ibro, Šarančić Munta, Kijako Bega, Šarančić Suad, Šarančić Bajro, Šarančić Bajro, Šarančić Fadil, Šarančić Nefa, Mutilović Mujo i Mutilović Advja, a svi preživjeli zarobljeni...a devet ubijenih mještana Čanje uz pomoć građevinske mašine u zajedničku grobnicu ukopao policajac SJB Nevesinje Pašajlić Željko.“

¹¹⁵ Na okolnost ukopavanja tijela 9 ubijenih civila-mještana sela Čanje je svjedočio policajac SJB Nevesinje Pašajlić Željko, koji ih je lično uz pomoć građevinske mašine ukopao u zajedničku grobnicu, kao i materijalna dokumentacija.

4. Tačka d)- zatvaranjem i prisilnim nestankom osoba

220. Tužilaštvo je teretilo optuženog da su u periodu od 19.06.1992.godine do 24.06.1992.godine u SJB Nevesinje nezakonito zatočeni civili Duraković Ismet, Čustović Mirzo i Toporan Rašid koji su tu dovedeni iz svojih domova, Duraković Ismeta i Toporan Rašida pripadnici SJB Nevesinje predali nepoznatim pripadnicima paravojskih formacija znajući da ih time izlažu smrtnoj opasnosti, nasilju i psihičkim patnjama, nakon čega su ovi vojnici Duraković Ismeta odveli na Boračko jezero gdje je od posljedica premlaćivanja preminuo, a njegovo tijelo je pronađeno i identifikovano u jami „Borisavac“ opština Konjic, Toporan Rašid do danas nije pronađen i vodi se kao nestala osoba, a nakon što je Krsto Savić naredio da ga vrata u podrum i tako spriječio da bude transportovan u logor Bileća, a Čustović Mirzi se iz SJB Nevesinje gubi svaki trag i do danas se vodi kao nestala osoba;

221. Međutim, provjeravajući dokazanost navedene tačke optuženja od strane tužilaštva, ovo Vijeće je ocjenom provedenih dokaza izvelo u određenoj mjeri drugačije činjenične zaključke, odnosno, da su periodu od 19.06.1992. godine do 24.06.1992.godine u SJB Nevesinje nezakonito zatočeni civili Ismet Duraković, Mirzo Čustović i Rašid Toporan i nakon što je Krsto Savić naredio da Rašida Toporana vrata u podrum i tako spriječio da bude transportovan u logor Bileća radi razmjene, pripadnici SJB Nevesinje predali ga nepoznatim pripadnicima paravojskih formacija, nakon čega tijelo Rašida Toporana do danas nije pronađeno i vodi se kao nestala osoba, potvrđuju svjedoci Behidža Čustović, Kemo Bulić, svjedok D, Šaćir Kljako, Emir Kljako i Željko Kovačević, kao i materijalna dokumentacija T-41(Obdukcioni zapisnik za tijelo Ismeta Durakovića), T-88(Potvrda da se Toporan Rašid vodi kao nestala osoba).

222. Apelaciono vijeće nalazi da iz iskaza svjedoka Behidže Čustović, svjedoka D i Emira Kljake proizilazi kako su Mirzo Čustović, Rašid Toporan i Ismet Duraković, protivpravno lišeni slobode i zatočeni u SJB Nevesinje. Prvenstveno, svjedokinja Behidža je opisala da su pri pokušaju odlaska iz stana tri osobe uletile na vrata i pitali ko je Mirzo Čustović, kada je isti ustao i rekao da je to on, jedan od tih lica, koji je govorio ekavicu, stavio mu pištolj na leđa i izveo ga iz zgrade i odveo u zgradu MUP-a. Svjedokinja dalje navodi da je oštećeni Čustović nakon izvjesnog vremena

iz Stanice odveden do zgrade Doma JNA. Od tada mu se gubi svaki trag.

223. Nadalje, svjedokinja D je navela da su oštećenog Ismeta Durakovića uhapsila tri nepoznata vojnika u šarenim uniformama (za koje je Vijeće slijedom njenog opisa zaključilo da se radi o pripadnicima paravojnih formacija), koji je nesumnjivo odveden i zatočen u SJB. Njegovo zatočenje u SJB je potvrdio svjedok Kemo Bulić.

224. U odnosu na zatvaranje Rašida Toporana, svjedok Emir Kljako je potvrdio da je Rašid dobrovoljno došao u SJB Nevesinje, kako bi primio plaću. Umjesto toga, oštećeni Toporan kao i ostala dvojica su zadržani u ovoj SJB, tako da nisu skupa sa ostalim zatočenim muškarcima iz SJB prebačeni u Bileću.

225. Navedeno potkrijepljuje svjedok Kemo Bulić koji je izjavio da je u MUP-u u podrumu zatekao Rašida Toporana koji je tu već bio nekoliko dana, dok je Ismet Duraković došao kasnije u noći u odnosu na svjedokov dolazak (svjedok ih je poznavao od ranije), te da su navedena dvojica, kritičnog dana, kada su svi zatočeni ušli u kamione i transportovani za Bileću, i dalje ostali u tim prostorijama.

226. Dakle, Vijeće je van svake sumnje zaključilo da su sva trojica civila nezakonito zatočena u SJB Nevesinje, bez obzira na način kako su se tu našli (uhapšeni od nepoznatih lica ili došli dobrovoljno) i vrijeme koje su tu proveli, i to oštećeni Duraković i Toporan, kako navodi većina svjedoka, u periodu od 19.-24.6.1992. godine, a oštećeni Čustović znatno kraće (što slijedi iz iskaza Željka Kovačevića i Behidže Čustović), gdje su držani bez ikakvog pravnog osnova ili objašnjenja od strane pripadnika SJB Nevesinje, koji su bili pod direktnom kontrolom optuženog Savića.

227. Dakle, iz naprijed utvrđenih činjenica Vijeće je nesumnjivo zaključilo da se u istim stekla obilježja krivično-pravne radnje zatvaranja navedene trojice lica .

228. U pogledu daljeg slijeda događaja vezano za oštećenog Toporana, Vijeće je utvrdilo da je isti očigledno zadržan u SJB po naredbi optuženog Savića, a zatim predat paravojnim formacijama i odveden na Boračko jezero, od kada mu se gubi svaki trag. Navedeno utvrđenje Vijeće zasniva na iskazu Kljako

Šaćira, koji je date prilike bio u grupi zatočenih lica koja su bila izvedena iz ćelija i čekala transport za Bileću. Po njegovom svjedočenju on je vidio kako se oštećeni Toporan popeo iz podruma do prizemlja Stanice u kom momentu nailazi Krsto Savić i govori „vodite govna dole“, što je svjedok shvatio na način da se te riječi odnose na Toporana pošto su se prethodno ostali zatočenici već bili popeli do prizemlja Stanice, te obzirom da su Toporana nakon ovih riječi zaista i odveli u podrum. Osim toga, Vijeće nalazi da ovakvo viđenje događaja u osnovi potvrđuje i svjedok Kljako Emir, koji je izjavio da je Rašida Toporana dobro poznao, te da ga je sreo kada su ih pripremali za Bileću i u jednom trenutku kada je nastala pometnja Toporana nisu vezali kao ostale već su ga odveli dole u podrum.

229. O predaji oštećenog Toporana nepoznatim paravojnim formacijama svjedočila je svjedokinja C, koja je takođe u vrijeme dovođenja zarobljenih civila boravila na Boračkom jezeru, navodeći da je u toj grupi vidjela i Rašida Toporana, kojeg je lično od ranije poznavala.

230. Krivicu optuženog Savića po ovoj podtački je Vijeće utvrdilo na osnovu iskaza navedenih svjedoka koji su se očitovali u odnosu na predmetni događaj. Naime, oštećeni Toporan je i prije kritičnog događaja bio odvođen na ispitivanje kod Savića kojom prilikom je bio i premlaćivan (iskaz svjedoka Keme Bulića); optuženi Savić je evidentno tih dana bio prisutan u SJB Nevesinje; oštećeni je po naredbi optuženog vraćen u podrumске prostorije kada su svi zatočenici bili izvedeni iz istih, na koji način je onemogućeno da bude upućen u Bileću radi razmjene, što je u daljem uzročno-poslijedičnom lancu dešavanja omogućilo da Toporan bude predat pripadnicima paravojnih formacija koje su ga odvele na Boračko jezero od kada mu se gubi svaki trag. Temeljem navedenog, Vijeće je stvorilo čvrst indicijalni lanac koji isključuje svaku razumnu sumnju da se događaj odigrao na drugi način od onog kako je to utvrđeno u izreci osuđujućeg dijela presude.

231. Opisanim radnjama i iskazanom namjerom optuženog da se oštećenom uskrati zakonska zaštita na duži vremenski period izvršena je krivično-pravna radnja prisilni nestanak osoba.

232. Dakle, Vijeće je isključujući svaku razumnu sumnju zaključilo da su se u opisanim radnjama optuženog ostvarili elementi progona počinjenog

zatvaranjem i prisilnim nestankom osoba.

233. Međutim, Vijeće nije moglo sa potrebnom sigurnošću utvrditi umiješanost optuženog Savića u dešavanjima vezanim za dalju sudbinu oštećenih Durakovića i Čustovića, kao što je to bio slučaj sa Rašidom Toporanom. Naime, oštećeni Duraković je nesumnjivo završio na Boračkom jezeru i tamo ubijen (potvrdili svjedoci C i D), međutim, u potpunosti izostaju dokazi koji bi na bilo koji način potvrdili učešće optuženog Savića vezano za ovaj događaj. Nadalje, oštećeni Čustović je, po svjedočenju njegove supruge Behidže Čustović, iz SJB Nevesinje nakon određenog vremena odvezen od strane lica koja su ga prvobitno uhapsila, a o njegovoj daljoj sudbini nema dokaza. Da je zaista tačno takvo viđenje događaja proizilazi iz sadržaja iskaza svjedoka Kovačevića, koji je opredijeljeno naveo da su oštećenog Čustovića, sa kojim je svjedok inače bio u dobrim odnosima, u jednom momentu, kad nije bilo policije, iz zgrade SJB odveli pripadnici paravojne jedinice. Svjedok tvrdi da ne zna za dalju sudbinu oštećenog Čustovića.

234. Dakle, u nedostatku dokaza ili u najmanjem čvrstih indicija ostaje nerazjašnjeno pod kojim okolnostima i po čijem odobrenju ili naredbi su navedena dvojica oštećenih odvedeni iz SJB Nevesinje, odnosno kakva je uloga optuženog Savića bila u tome, a samim tim i njegov umišljaj, te je iz činjeničnog opisa valjalo ispustiti krivično pravne radnje koje se odnose na ubistvo Ismeta Durakovića i prisilnog nestanka osobe Čustović Mirza.

5. Tačka e)- zatvaranjem

235. Da su dana 24.06.1992.godine ili približno tog datuma, u prostorije SJB Nevesinje, pritvoreni svi mještani zaseoka Šarica, MZ Zijemlje, koje su zarobili pripadnici paravojnih formacija, njih oko 30 (trideset), a među kojima je bilo muškaraca, žena i djece, pritvorene civile pripadnici SJB dva dana držali u neuslovnim podrumskim prostorijama, nakon čega su ih transportovali i predali u logor Bileća opisuju svjedoci Kemo Bulić i svjedok G.

236. Oba ova svjedoka su potvrdila kako je 24.06.1992. godine ili oko tog datuma,

od strane lica koja su na sebi imala vojne uniforme, izvršen napad na njihovo selo. Svjedok Kemo Bulić je opisao detalje u vezi sa njegovim lišavanjem slobode. Zbog napada na selo navedena grupa ljudi pobjegla je od kuća u obližnju šumu gdje ih je ubrzo našla grupa vojnika koja ih je zarobila. Nakon toga su ih vratili u selo i tada su počela ispitivanja, da bi nakon toga stigao kamion na koji su ih potovarili i odvezli za Nevesinje. Navedene činjenice je potvrdio i svjedok G, navodeći kako su njih mještane, Muslimane, skupili i odveli do dvije srpske kuće u Šaricama, gdje su pozvali žitelje tih kuća, da bi im oni pomogli oko utvrđivanja identiteta zarobljenih lica (jer su vojnici kod sebe imali određeni spisak) i dali druge potrebne informacije.

237. Nakon što su neki od zarobljenih bili izloženi maltretiranju i premlaćivanju, većina ih je prebačena u SJB Nevesinje i tu zatočena u podrumskim prostorijama, gdje su ih čuvali pripadnici navedene SJB. Odmah po ulasku u SJB zlostavljani su u prisustvu policajca Milka Mučibabić, odnosno kako to navodi svjedok Bulić identifikujući da ih je jedan od vojnika „*mnogo nas je udarao nogama, kundacima, svačim. Bio je gospodin Mučibabić prisutan.*“ Oba svjedoka su saglasna kako se radilo o grupi od oko 30 civila i da u njihovom selu nije bilo legitimnih vojnih ciljeva. Oba svjedoka su nadalje potvrdila, da su u SJB Nevesinje bili zatvoreni i muškarci i žene sa djecom i starija lica, ali da su oni boravili odvojeno, te odvođeni na ispitivanja narednih dana. Po iskazu svjedoka Bulića ispitivanja je vršio neki čovjek u maskirnoj uniformi za koga je od drugih zatvorenika čuo da je Krsto Savić.

238. Zatočeni civilu su držani u neuslovnim podrumskim prostorijama, a kako navodi svjedok Bulić on je bio smješten u jednu malu podrumsku prostoriju, koja je po njegovom mišljenju najvjerovatnije bio toalet i gdje se „nije moglo od smrada ostati“. Nakon približno dva dana svi mještani Zijemalja (Šarica) bili su potovareni na kamion i prebačeni u Bileću. Njihovo svjedočenje, koje osim toga od nikog nije bilo osporeno, ovo Vijeće je cijenilo u potpunosti kredibilnim i uvjerljivim.

239. Što se pak tiče navoda odbrane koji se odnose na događaj vezano za selo Šarice i nakon toga, opisan pod tačkom 4e) izreke optužnice, i koja tačka je u potpunosti prihvaćena kao dokazana u izreci ove presude, ista je isticala da se radi o nepreciznom opisu događaja, da nije navedeno niti jedno od imena zarobljenih mještana za koje se navodi da ih je bilo oko 30, da je zatvaranje i odvođenje civila bilo u isključivoj ingerenciji vojske, Apelaciono vijeće je stanovišta da su

ti navodi neosnovani. Naime, ako je i za sud prihvatljiva tvrdnja da je paravojska vršila zarobljavanje civila bošnjačke nacionalnosti, stoji činjenica da je njihovo zatvaranje bez ikakvog pravnog osnova vršeno od strane pripadnika SJB Nevesinje. O prisutnosti optuženog Krste Savića, tokom ispitivanja u SJB, čak šta više da je on u tome lično učestvovao, opredjeljeno se izjasnio svjedok Kemo Bulić.

240. To se da vidjeti iz opšteg obrasca koji se ponavlja i u drugim tačkama činjeničnog opisa izreke, tj. da nakon zarobljavanja civila od strane pripadnika paravojnih formacija, civili su sprovedeni do zgrade SJB gdje su zatvarani i čuvani od strane policije, da su tu držani privremeno do upućivanja u logor u Bileći.

241. Iz ovako utvrđenog činjeničnog stanja, polazeći od zaključka da u Šarici nije bilo legitimnih vojnih ciljeva uprkos čemu je vojska izvršila napad na ovo selo, te da su vojnici bez bilo kakvog pravnog osnova doveli sve mještane Muslimane pred SJB Nevesinje gdje su i zatočeni, a potom nakon približno dva dana kasnije prebačeni u Bileću, Vijeće je zaključilo kako su se u ovakvim postupcima na strani optuženog Savića nesumnjivo ostvarila sva potrebna obilježja progona počinjenog zatvaranjem.

6. Tačka f)- drugim nečovječnim djelima slične prirode

242. Zaključci u vezi sa ovim događajem od dana 19.06.1992 .godine ili približno tog datuma u zgradi SJB Nevesinje odnosno o ispitivao zatočenog civila Emira Kljake pri čemu je koristio bajonet i prijeteći zatočeniku bajonetom ga ubadao po tijelu, nanoseći mu psihičke patnje i izazivajući kod civila strah za sopstveni život temelji isključivo na iskazu svjedoka Emira Kljaka.

243. Emir Kljako je potvrdio kako je za vrijeme dok je bio zatočen u prostorijama SJB Nevesinje, izveden u drugu kancelariju gdje ga je ispitivao optuženi Krsto Savić. Oštećeni je izjavio da je doveden na razgovor kod optuženog Savića, kojeg je inače dobro poznavao i koji ga je odmah pitao za oružje. Kada je oštećeni iznenađeno upitao o kakvom je oružju riječ, optuženi je počeo da ga udara, čiji intenzitet svjedok opisuje riječima „*je li to jako udaranje, je li to*

provociranje...je li to strah...uglavnom ja ne osjećam to provociranje, to možda bajonetom ono udaranje... mislim u taj momenat nije bolilo, ali mog'o mi je ruku kidat' znači, to je možda i jako bilo, ali ja nisam osjetio bol tada. Jednostavno nisam osjećao bol. Vjerovatno sam poravnio mrtav, gotovo je.“

244. Vijeće je u cijelosti prihvatilo iskaz svjedoka Emira Kljaka vezano za navedeni događaj, a izvjesne nesigurnosti koje svjedok ispoljava vezano za opis kojim je optuženi Savić upotrebljavao bajonet se mogu pripisati više njegovom stanju straha, kojeg je očigledno trpio nego li neuvjerljivosti njegovog kazivanja. Dakle, iskaz Kljaka nije linearan, već je rezultat njegovog napora da rekonstruiše događaj onako kako se zaista i desio, te suprotno tvrdnji odbrane da nisu izvedeni dokazi na okolnost pretrpljenih psihičkih patnji, Vijeće je zaključilo obzirom na sve okolnosti slučaja, optuženi, korištenjem bajonete, te ozbiljnim prijetnjama, prilikom ispitivanja Emira Kljake, imao namjeru da mu nanese ozbiljne, prije svega psihičke povrede i traume.

245. Prilikom izvođenja pravnih zaključaka Apelaciono vijeće je zaključilo da su se u opisanim radnjama optuženog stekli elementi inkriminacije „druga nečovječna djela slične prirode, učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja” u osnovi krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, a ne inkriminacije “mučenja”, kako je to optužba pravno kvalifikovala.

246. Kao i svaki zločin iz člana 172. KZ BiH, nečovječno djelo mora biti počinjeno u okviru širokog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo i počinitelj mora znati da njegova djela ulaze u okvir takvih napada. Da bi se neko djelo kvalifikovalo kao zločin protiv čovječnosti, potrebno je da je ozbiljnije prirode, odnosno da je težina djela slična težini zločina protiv čovječnosti koji su izričito navedeni na listi zločina u okviru zločina protiv čovječnosti.

247. U konkretnom slučaju, radnje koje je preduzeo optuženi Savić tokom ispitivanja svjedoka Kljaka nisu, po mišljenju ovog Vijeća, dosegle prag koji se traži za mučenje, odnosno nivo “nanošenja snažnog tjelesnog ili duševnog bola ili patnje”, kako se to za ispunjenje ove inkriminacije zahtijeva. Međutim, to ne znači da one nisu dosegle minimalan stepen okrutnosti kojim bi se

konstituisalo krivično djelo koje je po svojoj težini slično mučenju. Kad tako zaključuje, Vijeće je imalo u vidu upotrijebljeno sredstvo izvršenja – bajonet, ulogu optuženog kao lica u čijim je rukama date prilike bio život oštećenog, da je optuženi preduzeo opisane radnje sa direktnim umišljajem i u kontinuitetu obzirom da je te prilike oštećenog ispitivao, što je kod istog, mada su izostale fizičke posljedice, svakako dovelo do osjećanja straha za vlastiti život.

248. Tim prije, ako se ima u vidu njegov inferioran položaj i kontekst u kojem su se tih dana događala opisana zbivanja u kojima život Bošnjaka nije puno vrijedio, jer za počinjena zlodjela nad njima koja su se uveliko dešavala, niko nije ni pozivan na odgovornost. Na kraju, ako se ima u vidu svjedočenje Kljaka koje je i nakon toliko vremena ostalo nepovezano, da isti od uboda bajoneta nije osjećao neki bol, to govori, ne samo o uvjerljivosti njegovog kazivanja, nego i o intenzitetu straha kojeg je date prilike trpio, i bez sumnje osjećaja poniženosti, upravo zbog potpune nemoći u kojoj se kao zreo čovjek nalazio, što svakako govori u prilog zaključku da je date prilike Emir Kljako pretrpio teške povrede duševnog integriteta.

249. Dakle, polazeći od ranije opisanog, odnosno od činjeničnog zaključka da je korištenjem bajoneta, te ozbiljnim prijetnjama, optuženi Krsto Savić, prilikom ispitivanja Emira Kljaka, imao namjeru da mu nanese ozbiljne, prije svega psihičke povrede i traume, Vijeće je zaključilo da su ostvareni elementi progona počinjenog drugim nečovječnim djelima slične prirode učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja.

7. Tačka g)- zatvaranjem

250. Da su krajem juna 1992. godine policajci SJB Nevesinje civile Abaza Osmana, Jozu Jaraka i civila „F“ zatočili u podrumске prostorije SJB Nevesinje, a nakon više dana zatočenja predali ih nepoznatim pripadnicima paravojnih formacija, nakon čega su odvedeni na Boračko jezero opština Konjic potvrđuju svjedoci Irfan Ćatić, Kemo Bulić i svjedok F.

251. Svi navedeni svjedoci su potvrdili prisustvo Osmana Abaza i Joze Jaraka u

prostorijama SJB Nevesinje. Istina, svjedoci Irfan Ćatić i svjedok F, ne navode da je u SJB bio zatočen Jozo Jarak, već *neki* Marko, koji je kasnije zajedno sa svjedokom F i Osmanom Abazom prebačen na Boračko jezero. Međutim, Vijeće je nesumnjivo utvrdilo identitet ovog lica cijeneći sve okolnosti u njihovoj međusobnoj vezi, i to iskaz Keme Bulića, koji je mnogo bolje poznao Jozu Jaraka (radio sa njim u Medicinskom centru u Mostaru), te činjenicu da je tijelo ovog oštećenog pronađeno upravo zajedno sa tijelom Osmana Abaza, kao i pojedinosti koje su iznijeli svjedok F i Irfan Ćatić i koje se u cjelosti poklapaju sa navodima svjedoka Bulića, osim u pogledu imena, odnosno da je lice koga F i Irfan nazivaju Marko, bio zapravo Jozo Jarak.

252. Pa tako, svjedok Kemo Bulić opisuje kako su, nakon što je on otišao za Bileću, u SJB Nevesinje ostali Jozo Jarak i Rašid Toporan, a koje navode je potvrdila i svjedokinja F, pojašnjavajući kako je, u vrijeme kad je zatočena u SJB Nevesinje, tamo zatekla Osmana Abaza i Marka (tj. Jozu). Nadalje, svjedok F je potvrdila kako je u SJB Nevesinje vidjela Krsta Savića, što je potkrijepio i Irfan Ćatić, uz napomenu da je on bio prisutan kad je optuženi Savić počeo iste ispitivati ko je glavni u Nevesinju za oružje, a kada su rekli da ne znaju isti je ošamario njegovog brata Džemu.

253. Navedenim radnjama, uz nesumnjivo prisustvo optuženog Savića u to vrijeme u Policijskoj stanici, te rukovođenja i ispitivanja o kojima su mnogi zatvoreni posvjedočili, su po ocjeni Vijeća na strani optuženog Savića ostvareni elementi krivično-pravne radnje zatvaranja.

254. Po mišljenju ovoga Vijeća tužilaštvo nije van razumne sumnje dokazalo tačnost navoda iz optužnice koji se odnose na znanje optuženog Savića šta će se dogoditi oštećenim Osmanu Abazu, Jozi Jarku i civilu „F“, nakon što su iz SJB Nevesinje odvedeni od strane pripadnika paravojnih formacija. Naime, ne vidi se jasno iz čega je tužilaštvo izvelo zaključak o svijesti optuženog da će predajom oštećenih od strane pripadnika SJB Nevesinje pripadnicima paravojske prouzrokovati zabranjene posljedice opisane ovom tačkom optužnice, a pogotovu ničim nije dokazano njegovo htijenje istih. Naime, sud nije mogao sa sigurnošću utvrditi da je na lokalitetu Boračkog jezera u vrijeme izvršenja predmetnih inkriminacija bilo pripadnika policije ili da su isti imali bilo kakve veze sa

radnjama počinjenim od strane vojske i paravojnih formacija. Predmetni lokalitet je bio pod isključivom kontrolom navedenih snaga (vidjeti razmatranje u para 79-81. presude gdje se govori o paralelnom i nezavisnom djelovanju vojske i paravojnih formacija u odnosu na policiju).

255. Premda je vijeće prihvatilo kao tačan navod svjedokinje F da je optuženi Savić izjavio, „... *grjeh je ovo poslati na razmjenu, ovo mi nećemo poslati na razmjenu, ovo će biti naše, mi ćemo je prekrstiti, nacjenućemo joj ime Mileva i ovo će biti naše.*“, ono nije moglo van razumne sumnje izvesti afirmativan zaključak o povezanosti optuženog sa daljnim posljedicama vezanim za seksualno ropstvo koje je pretrpila ova svjedokinja.

256. Naime, iako je izjavio da će svjedokinju zadržati i da će biti njihova, u formiranju potrebnog *nexus-a* između njegove izjave i nastupjelih posljedica, izostaju njegove konkretne radnje i dokazanost učešća u bilo kojoj daljoj fazi realizacije predmetnog krivičnog djela, kao i znanja da će oštećena od strane paravojnih formacija biti odvedena na Boračko jezero. Ovo pogotovo, što je sama oštećena izjavila da je nakon zatočenja u prostorijama MUP-a, skupa sa Jozom Jarakom i Osmanom Abazom, odvedena od strane pripadnika paravojnih formacija na Boračko jezero, te da prilikom izlaska iz stanice nije vidjela niti jednog policajca. Odmah po dolasku na navedeni lokalitet ista je prevezena u kamp gdje se nalazila komanda Crvenih beretki i gdje je nesumnjivo držana u seksualnom ropstvu sa izmjenjenim identitetom narednih sedam i pol mjeseci.

257. Međutim, opisujući vlastito stradanje, svjedokinja je izričito označila lice koje je kasnije, za vrijeme dok je boravila u kampu, a to je Radivoje Soldo, odvelo na pokrštavanje sa argumentacijom da je to za njeno dobro kako bi ostala živa, nakon čega je boravila sa izmijenjenim identitetom-pod imenom Biljana Jovanović (a ne Mileva, kako je rekao optuženi-op. suda). Dakle, oštećena F je nakon odvođenja iz Policijske stanice bila „u rukama“ i pod isključivom kontrolom navedenih paravojnih formacija, koje se u konkretnom ne mogu dovesti u vezu sa bilo kakvim radnjama Krste Savića.

258. Iz navedenih razloga sud je iz činjeničnog opisa tačke g) izreke ispustio dio koji se odnosi na radnje ubistva Abaza Osmana i Jarak Joza i

seksualnog ropstva oštećene F, odnosno ..“znajući da ih time izlažu smrtnoj opasnosti, nasilju i psihičkim patnjama...”“gdje su i ubijeni, tjela Abaz Osmana i Jarak Joze ekshumirana i identifikovana u jami „Borisavac“, a civil F nakon što joj je Krsto Savić saopštio da je grijeh poslati je na razmjenu i da će je pokrstiti, držana u seksualnom ropstvu sa izmjenjenim identitetom i uspjela je preživjeti rat.“

259. Dakle, iz prethodno utvrđenih ključnih činjenica, Vijeće je zaključilo da su radnjama optuženog ostvareni elementi progona počinjenog zatvaranjem.

8. Tačka h) (tačka i) optužnice)- drugim teškim oduzimanjem fizičke slobode i mučenjem

260. Da su krajem juna 1992.godine civila Esada Čopelja fizički zlostavljali pripadnici vojske i policije ispred SJB Nevesinje, pri čemu su mu odsjekli i jedno uho, nakon čega su ga predali nepoznatim pripadnicima paravojnih formacija koji su ga doveli na Boračko jezero i ubili, a njegovo tijelo pronađeno je i identifikovano u jami Borisavac, Vijeće temelji na iskazu svjedoka C.

261. Ključni dio iskaza svjedoka C, koji se odnosi na ovu tačku optužnice tiče se prizora kojeg je ona vidjela ispred SJB Nevesinje u momentu kad se kamion-hladnjača (u kome se svjedokinja vozila) zaustavio ispred SJB Nevesinje, gdje je ona vidjela kako Esada Čopelja premlaćuju pripadnici policije i vojske, da bi potom vidjela, u momentu kad se Esad okrenuo, kako krvari u predjelu ušiju.

262. Vijeće je u cjelosti povjerovalo iskazu svjedoka C, nalazeći ga kredibilnim i u svim pojedinačnim dijelovima potkrijepljenim iskazima drugih svjedoka. Prije svega, svjedok C je vrlo jasno opisala da kada su prolazili kroz Nevesinje vozač se nakratko zaustavio ispred Nevesinjskog MUP-a kako bi nešto preuzeo, a pored nje je u kamionu bio i Mile Pejić zv. *Zmija* za koga se nije mogla izjasni da li je u trenutku kad je kamion stajao parkiran ispred SJB Nevesinje, bio prisutan u kamionu ili ne, te da je ispred Stanice bilo osvjetljenje, gdje je prepoznala Esada Čopelja, momka iz Presjeke koji je imao 20-ak godina i kojeg je poznavala od ranije. Vidjela je kako su ga udarali šakama, rukama i kundacima od pušaka i u

jednom momentu kada se on okrenuo vidjela je veliku ranu u predjelu glave i bio je sav krvav.

263. Ocjenjujući iskaz ove svjedokinje Apelaciono vijeće je imalo u vidu kratkoću vremena u kojem je svjedokinja percipirala opisani događaj, što opet, ni u čemu ne oduzima na kredibilitetu njenog svjedočenja. Naime, svjedokinja je u svom kazivanju iznijela dovoljno detalja vezanih za bitne momente samog događaja onako kako ih je vidjela i doživjela i koji su bez sumnje i poslije protoka toliko vremena za nju ostali dovoljno upečatljivi, a time i za ovo Vijeće itekako ubjedljivi. Konačno, ovakvo uvjerenje suda odbrana nije poljuljala sa svojom primjedbom da se svjedokinja date prilike nalazila u kabini vozila, jer po mišljenju Vijeća ta činjenica ni u kom slučaju ne isključuje mogućnost da svjedokinja nije mogla vidjeti sa te pozicije opisani događaj.

264. U tom smislu, tokom unakrsnog ispitivanja nije narušen kredibilitet iskaza svjedoka C, već je on dodatno ojačan posebno, pitanjem branioca Prodanovića, koji ja tražio od svjedoka C da pojasni kako je mogla vidjeti šta se dešava ispred SJB Nevesinje, kada je ona odgovorila da je sjedila u kabini. Ovakav navod je potpuno uvjerljiv i logičan, kontrolisan drugim okolnostima, prvenstveno u odnosu na činjenicu da je navela da je pored nje sjedio *Zmija*, jer je sasvim jasno da on kao jedan od istaknutijih pripadnika paravojsnih formacija, ne bi vozio u prikolici kamiona-hladnjače, a zatim i da je sa tog položaja (iz kabine) mogla vidjeti šta se dešava ispred navedene policijske stanice.

265. Navodi ovog svjedoka dodatno su potkrijepljeni iskazom svjedokinje Nure Mičijević, koja je navela da je za vrijeme zatočenja na Borcima, između ostalih civila, sa njom bilo i lice koje se predstavilo kao Esad Čopelj koji je ispričao da su mu u Nevesinju odsjekli jedno uho i natjerali ga da ga proguta.

266. Apelaciono vijeće je utvrdilo da su se opisanim radnjama ostvarila bića inkriminacija drugo teško oduzimanje fizičke slobode i mučenje, a ne inkriminacija lišenje druge osobe života i druga nečovječna djela po navodima optužbe. Naime, Vijeće je utvrdilo da je oštećeni lišen fizičke slobode bez ikakvog legitimnog osnova na samovoljan način, dakle teškim kršenjem osnovnih pravila međunarodnog i domaćeg prava.

267. Nadalje, radnje fizičkog zlostavljanja oštećenog Čopelja, po ocjeni Vijeća su dosegle prag snažnog tjelesnog bola i patnje, obzirom da se radilo o snažnom udaranju šakama, rukama i kundacima od pušaka i da je istom odsječeno jedno uho, uslijed čega je krvario u predjelu ušiju. Navedeno ispunjava elemente inkriminacije mučenja, a ne drugih nečovječnih djela. Opisane radnje su se dešavale ispred Policijske stanice čiji je načelnik bio Krsto Savić nad osobom koja je zadržana od strane i pod nadzorom lica podređenih optuženom i bile su samo karika u lancu dešavanja i realizacije zločinačkog plana progona. Dakle, isti je postupio umišljajno kao učesnik UZP-a i bio svjestan nastupanja zabranjene posljedice projektovane tim planom.

268. Suprotno tome, Vijeće nije utvrdilo dokazanost niti subjektivnog niti objektivnog elementa na strani optuženog za inkriminaciju lišenje druge osobe života oštećenog Čopelja, kojom bi počinio progon, a koje lišenje života navedene osobe se nesporno desilo¹¹⁶, na lokalitetu koji je bio pod kontrolom paravojnih formacija, te za istu nije utvrdilo krivicu optuženog.

269. Polazeći od prethodno utvrđenih odlučnih činjenica Vijeće je zaključilo da su opisanim radnjama ostvarena sva bitna obilježja progona počinjenog drugim teškim oduzimanjem fizičke slobode i mučenjem.

9. Tačka i) (tačka j) optužnice)-zatvaranjem, prisilnim nestankom osobe i drugim nečovječnim djelima slične prirode

270. Da je u toku juna 1992.godine Krsto Savić, učestvovao u formiranju logora u fabrici alata zv. „Alatnica“ u Nevesinju, tako što su po njegovom naređenju od zarobljenih civila odvajane i u „Alatnicu“ koja je bila pod kontrolom nepoznate paravojne formacije zatočeni žene, djeca i bolesni, držani u nehumanim uslovima, izloženi fizičkom i psihičkom zlostavljanju, zatočenim ženama Šarančić Zejmi i

¹¹⁶ Tijelo Čopelj Esada je pronađeno i identifikovano u jami „Borisavac“, nedaleko od Boraka, a što potvrđuju materijalni dokazi tužilaštva Zapisnik o ekshumaciji, Fotodokumentacija ekshumacije i Obdukcioni zapisnik (vidjeti u Prilogu dokazi:T- 38, 39 i 40).

Šarančić Sabiri se odatle gubi svaki trag i do danas se vode kao nestale osobe vijeće je pošlo od iskaza svjedoka Esada Humića, Aiše Kazazić, Emire Volodera, svjedoka H, Mušana Šarančića, Milovana Milovića, Senada Šarančića, Alekse Kravića, svjedoka I, Dušana Solde, Milka Mučibabića.

271. Ovo vijeće je utvrdilo da su iskazi svih svjedoka koji se odnose na ovu tačku optužnice kompatibilni i međusobno se nadopunjuju. Svi oni, uključujući i službenike policije u kritičnom periodu su potvrdili da imaju određena saznanja o boravku žena i djece u „Alatnici“.

272. Jako je bitna uloga samog optuženog Krsta Savića koji je evidentno bio veoma aktivan u formiranju ovog logora, a što jasno proizilazi iz iskaza većeg broja svjedoka, koji Krstu Savića definišu kao lice koje je određivalo ko će biti zatvoren u „Alatnicu“, koju je držala paravojna formacija. Kao najbolji primjer može se uzeti iskaz svjedoka Milovana Milovića koji je rekao da je Krsto Savić napravio podjelu tako da je rekao da žene idu u „Alatnicu“. Ovi navodi svjedoka Milovana Milovića se u potpunosti podudaraju sa iskazom svjedoka Senada Šarančića koji je takođe potvrdio kako je Krsto Savić naredio da bolesni Muamer Šarančić bude prebačen u „Alatnicu“, zajedno sa ženama i djecom. Svjedok H u svom svjedočenju navodi da je čula kad je neko rekao vratite se i u tom trenutku stigao je Krsto Savić, izašao je iz zgrade na stepenice, imao je vojničku torbicu koja je bila obješena, vojnu policijsku uniformu, i pitao je odakle je ovaj narod rečeno mu je, i on je rekao da ih vode u Alatnicu¹¹⁷.

273. Dakle, svi navedeni svjedoci su potvrdili aktivno i umišljajno učešće optuženog Savića u zatvaranju žena, djece i bolesnih u „Alatnicu“ iz čega jasno proizilazi njegov doprinos u formiranju ovog zatočeničkog centra.

274. Iz iskaza Emire Voloder kao i svjedokinje Aiše Kazazić proizilazi da su lica koja su činila jedinicu čije je sjedište bilo u „Alatnici“ bila njima nepoznata i da nisu bila sa područja Nevesinja, dok su svjedoci Aleksa Kravić i Dušan Soldo pojasnili

¹¹⁷ Ovaj navod upućuje na činjenični zaključak da optuženi nije imao prerhodno saznanje o napadu vojske i paravojske na selo Čanje, koji napad je činjenično predstavljen pod tačkom c) optužnice. Da je on, u protivnom, imao o tome saznanje, ne bi pitao za izbjegle stanovnike Čanja odakle dolazi taj narod.

da su čuli šta se dešavalo tamo i da je bilo pritvorenih civila, a što se tiče formacije koja je bila smještena tamo obojica su rekla da se radi o jedinici koju su nazivali „Vukovarci“.

275. Nadalje, kada je riječ o zatočenim civilima u navedenom objektu, Vijeće je nesumnjivo utvrdilo da su isti držani u nehumanim uslovima (iskaz svjedoka H, Mušana Šarančića i materijalni dokaz T-6), izloženi fizičkom i psihičkom zlostavljanju. O navedenom je detaljno svjedočila svjedokinja “H”, koja je detaljno opisala zlostavljanja u Alatnici, navodeći da su bili maltretirani, udarani čizmama *“kako sjediš, kako te zakači, dal’ te udario u nogu ili negdje u izvišega...”*. Svjedokinja je potvrdila da su žene odvođene od strane vojnika, a za jednu od njih zna da im je čistila po kućama. U pogledu atmosfere straha koji je vladao u Alatnici, svjedokinja ističe kako su svi prisutni vojnici bili naoružani, da su među njima stalno oštrili oružje na posebnim spravama, i govorili da će ih sa tim oružjem klati *“ovako-onako”*. Jednom prilikom su odveli jednu od zatočenih koja se više nije vratila, a neki od vojnika koji su je odveli se po povratku obratio zatočenim ženama rekavši *“vako će vam biti, ko i ovcj gospođi, na parčad smo je isjekli”*. Svjedokinja je potvrdila da je optuženi Savić dolazio u “Alatnicu”.

276. O dešavanjima u „Alatnici“ posvjedočio je i Mušan Šarančić, čije su supruga, majka i sestra bile zatočene, a njegova saznanja potiču od sestre koja je uspjela preživjeti. Svjedok je naveo da mu je sestra ispričala da su se u početku krile pod dekama, ali su vojnici to otkrili i onda su ih počeli izvoditi.

277. Opisane radnje su nesumnjivo bile obuhvaćene umišljajem optuženog Savića, obzirom da je aktivno učestvovao u relizaciji zajedničkog plana-zatvaranja civilnog Bošnjačkog stanovništva, na način da je u okviru ove inkriminacije odvojio žene, djecu i bolesne i naredio njihovo odvođenje u „Alatnicu“, potpuno svjestan da je ista pod kontrolom paravojnih formacija, i da će civili biti u nehumanim uslovima pod samovoljom razularenih pojedinaca koji će se izživljavati na njima, te se i lično pojavljivao u „Alatnici“, dakle znao i pristao na zabranjenu posljedicu-u konkretnom- nanošenje velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja zatočenim civilima, čime su se ostvarila obilježja krivično-pravne radnje druga nečovječna djela slične prirode učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja.

278. Kada je riječ o Zejni Šarančić i Sabiri Šarančić većina svjedoka je potvrdila da su nepoznati vojnici u "Alatnici" iste maltretirali naročito Sabiru, koja je bila u petom mjesecu trudnoće, i da su ih odveli jedan dan i od tada im se gubi svaki trag. Nadalje, u vezi sa prisilnim nestankom lica iz „Alatnice“ treba dodati kako su svjedok H, Mušan Šarančić, Senad Šarančić i svjedok I, potvrdili da su Zejna i Sabira Šarančić odvedene iz „Alatnice“, odakle im se gubi svaki trag. Uz opisanu ulogu optuženog, kao i za prethodnu inkriminaciju, navedenim radnjama je ostvareno biće inkriminacije prisilni nestanak osoba, a ne ubistva obzirom da se navedene osobe i danas vode kao nestale.

279. Dakle, polazeći od ovako utvrđenih ključnih činjenica Vijeće je zaključilo da su ostvareni elementi progona počinjenog zatvaranjem, prisilnim nestankom osobe i drugim nečovječnim djelima slične prirode učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja.

280. Nasuprot navedenom, Vijeće nije moglo utvrditi odgovornost optuženog u pogledu inkriminacije vezane za Hatu Mehremić. Nesporno je da je Hata išla na ugovaranje razmjene na suprotnu stranu po zahtjevu optuženog Savića, što potvrđuje njen iskaz kojeg je dala pripadnicima Državne agencije za istrage i zaštitu, kao i iskazi optuženog Milka Mučibabića i svjedoka H, međutim, uz ponuđenu dokaznu građu Vijeće nije moglo sa potrebnom sigurnošću utvrditi subjektivni element, odnosno namjeru optuženog za nečovječno postupanje. Stoga je iz činjeničnog opisa predmetne inkriminacije izostavilo dio:

“...a Hata Mehremić je bila prinuđena da preko borbenih linija pređe na teritoriju pod kontrolom Armije BiH kako bi ugovorila razmjenu zatočenih žena za poginule srpske vojnike.”

10. Tačka j) (tačka k) optužnice)- prisilnim preseljenjem stanovništva

281. Da su u više navrata u dane 23. i 24. juna ili približno tih datuma, pripadnici SJB Nevesinje megafonom pozivali sve preostale Bošnjake iz Nevesinja da se okupe ispred zgrade stare opštine, pa kada su se isti okupili i to uglavnom žene,

djeca i starije osobe, iste natovarili u autobuse i teretna vozila i u pratnji policajaca SJB Nevesinje, transportovali ih u pravcu Mostara u rejon Buska, na prostor između borbenih linija svjedoče Bahrija Trebović, Emira Voloder, svjedoka D, Maida Ćupina, Aleksa Kravić, Željko Pašajlić, Hasan Tanković i Milko Mučibabić.

282. Svi svjedoci koji su dali iskaz na ovu tačku optužnice su potvrdili kako je bio organizovan konvoj za civile koji su htjeli da pređu na suprotnu stranu. Ove činjenice su dodatno potvrdili optuženi Milko Mučibabić i Željko Pašajlić, koji su čitali proglas, a Aleksa Kravić je potvrdio kako je bio u pratnji konvoja. Bahrija Trebović je pojasnila kako se muslimanski narod okupio pred opštinom i čekali su da dođu autobusi, a u pratnji je bio policajac Željko Pašajlić.

283. Da su organizovana najmanje dva konvoja jasno proizilazi iz iskaza svjedoka Emire Voloder, Maide Ćupine i Bahrije Trebović. Emira je opisala kako je konvojem kojeg su činila dva autobusa prebačena do regiona Buska odakle je na suprotnu stranu prešla pješice dok je Šerifa Eminović sa kojom je ona došla, ostala na lokalitetu Buska između linija razdvajanja, iz razloga što je bila nepokretna. Ovaj dio iskaza Emire Voloder se u potpunosti podudara sa iskazom Maide Ćupine koja je očigledno konvojem koji je kasnije uslijedio prebačena do regiona Buska gdje je, kako je istakla, vidjela Šerifu Eminović koja je došla ranijim konvojem.

284. Odbrana se pozivala na svjedočenja svjedoka D, H, i drugih, koji su potvrdili da su prilikom odlaska kamiona za Bileću bili zaustavljani od strane vojske i da ih je policija spašavala, te da policija ni u kojoj mjeri ne može biti odgovorna za pogibiju civila koji su stradali prilikom prelaska borbene linije, kao i za silovanje dvije žene od strane vojnika.

285. Apelaciono vijeće je utvrdilo odgovornost pripadnika SJB Nevesinje za prisilno preseljenje stanovništva, obzirom da su isti protivno svojoj volji, pod konstantnim pritiscima uz prijetnju za vlastiti život bili primorani da napuste svoja ognjišta u Nevesinju. Iako je cjelokupna akcija provedena pod izgovorom da se organizuju konvoji za lica nesrpske nacionalnosti koja su htjela napustiti Nevesinje, Vijeće cijeni da pod opisanim okolnostima, nema niti jednog elementa dobrovoljnosti u napuštanju vlastitih ognjišta. Kod civila je nesumnjivo svim dešavanjima i radnjama počinjenim u okviru širokog i sistematičnog

napada (zatvaranja, mučenja, ubistva), prethodno stvorena atmosfera straha i bojazni da u svakom momentu mogu biti meta napada (što se i desilo u velikom broju slučajeva), da bi zatim u okviru zajedničkog zločinačkog plana bili preseljeni sa navedene teritorije samo zato što nisu pripadnici srpskog naroda. Policija iz Nevesinja nije poduzela ništa kako bi zaštitila svoje građane, što joj je bio primarni zadatak, već naprotiv učestvovala ili omogućavala vršenje zlodjela nad istima, a među kojima je zasigurno i aktivnost organizovanja zajedno sa lokalnim vlastima dva konvoja za prisilno preseljenje preostalog bošnjačkog stanovništva u cilju stvaranja etnički čiste teritorije.

286. Navode odbrane o izostanku dokazanosti učešća optuženog Vijeće je djelomično našlo osnovanim. Naime, sud nije mogao nesumnjivo utvrditi povezanost optuženog sa događajima vezanim za prelazak civila između borbenih linija kojom prilikom su navedena lica smrtno stradala, više lica ranjeno, i dvije žene silovane od strane srpskih vojnika, a sve iz razloga deficitarnosti dokaza koji bi izvan razumne sumnje potvrdili ove navode optužbe kojim bi na starni optuženog Savića bila očuvana svijest i iskazana volja za nastupile posljedice, koje same po sebi nisu sporne.

287. Dakle sud je iz činjeničnog opisa izreke izostavio dio koji se odnosio na kasniji slijed događaja kada su civili već dovezeni u pratnji policije u rejon Buska i gdje po mišljenju vijeća prestaje njihova involviranost, obzirom da se radilo o liniji razgraničenja gdje se nalazila vojska, a što proizilazi i iz iskaza svjedoka-oštećenih. Tako, svjedokinja Maida Ćupina, kojoj je Vijeće u cjelosti poklonilo vjeru, navodi da je nju i još dvije žene iz grupe izdvojio vojnik za kojeg će kasnije saznati da je Milan Andrić i kojeg označava kao svog silovatelja. Svi navedeni civili su nesumnjivo preživjeli opisane grozote i stradanja, međutim, počinioi istih su pripadnici vojske, a ne policije, pa je Vijeće iz činjeničnog opisa izostavilo dio: *“...ugrožavajući tako njihove živote usjed vatre sa borbenih linija, pa su prilikom takvih prelazaka borbenih linija ubijeni Tanković Duda, Bećir Šikalo, kcji je stao na minu, Handžar Husref i Rotim Dargica, a Pendar Mejra i Eminović Šerifa se i danas vode kao nestale osobe, a više civila je ranjeno, a pri prelasku borbene linije izdvcjene kcje su tom prilikom silovane od strane srpskih vcnjnika.”*

288. Dakle, imajući u vidu ovakva činjenična utvrđenja, Vijeće je

nesumnjivo zaključilo da su se opisanim radnjama na strani optuženog Krsta Savića ostvarila sva potrebna obilježja progona počinjenog prisilnim preseljenjem stanovništva.

F. PRAVNI ZAKLJUČAK

289. Tužilaštvo je optuženog teretilo za počinjenje krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama a), b), d) e), f), g), i) i k) i u vezi sa članom 173. stav 1. tačka c), e) i f) KZ BiH, a sve u vezi sa članom 180. stav 1. i članom 29. KZ BiH.
290. Dakle, u pravnoj kvalifikaciji radnji izvršenja krivičnog djela Zločina protiv čovječnosti progonom iz člana 172. stav (1) tačka h), tužilac je iste, a kako je to bilo prisutno u dosadašnjoj praksi Suda BiH, pravno kvalifikovao "u vezi" sa radnjama izvršenja opisanim u tačkama od a) do k) člana 172. stav (1) KZ BiH i navedenim tačkama člana 173. stav (1).
291. Prevažhodno, Apelaciono vijeće zaključuje da u smislu odredbe člana 172. stav (1) tačka h) KZ BiH krivično djelo Zločini protiv čovječnosti učinjeno progonom predstavlja samostalno, alternativno postavljeno djelo, koje može biti učinjeno na jedan od načina pobrojanim u tačkama 172. stav (1) a) do k) KZ BiH, bilo kojim krivičnim djelom propisanim u ovom zakonu ili bilo kojim krivičnim djelom u nadležnosti Suda Bosne i Hercegovine.
292. Slijedom toga, prilikom definisanja pojedinih krivično-pravnih radnji, i ovo Apelaciono vijeće smatra da nije neophodno za svaku pojedinu tačku izreke presude navesti u kojem krivičnom djelu ili stavu je definisana radnja kojom je izvršen progon. Kao što je već naglašeno, progon predstavlja samostalno djelo, i osnova inkriminacije i pravne kvalifikacije jesu Zločini protiv čovječnosti progonom, stoga u pogledu jasnoće i preciznosti izreke dovoljno je i ujedno pravilno pozivanje na član 172. stav (1) tačka h) KZ BiH uz opisno definisanje kako je taj progon

učinjen, kako je to ovo Vijeće i učinilo, a kako je to uostalom zauzelo stav i Apelaciono vijeće u predmetu ovog suda *Bundalo i dr.*¹¹⁸

293. Naime, Vijeće je nakon što je nesumnjivo utvrdilo dokazanost pojedinih činjeničnih utvrđenja (osuđujući dio presude), iste podvelo pod krivična djela u osnovi koja su propisana u članu 172. stav (1) tačke od (a) do (k), konkretno a), d), e), f), i) i k), navodeći ih opisno kao radnje izvršenja progona, bez potrebe njihovog kvalifikatornog označavanja, dok je iz činjeničnog opisa izostavilo određene radnje izvršenja iz ovoga člana kao i člana 173. stav 1. c), e) i f) (uslijed nedokazanosti), a kako to u nastavku slijedi.

294. Apelaciono vijeće je zaključilo da je optuženi Krsto Savić, postupajući u okviru širokog i sistematičnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva na području opština Gacko, Bileća, Kalinovik i Nevesinje, znajući za takav napad i kao učesnik udruženog zločinačkog poduhvata preduzetog u cilju progona cjelokupnog bošnjačkog i hrvatskog stanovništva na, nacionalnoj i vjerskoj osnovi, izvršio progon i to radnjama opisanim u **tački 1)** zatvaranjem; **tački 2)** zatvaranjem i deportacijom; **tački 3a)** zatvaranjem; **tački 3b)** zatvaranjem; **tački 3c)** zatvaranjem; **tački 4a)** ubistvom i zatvaranjem; **tački 4b)** ubistvom, zatvaranjem i drugim nečovječnim djelima slične prirode, učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja i prisilnim nestankom osoba; **tački 4c)** zatvaranjem i drugim nečovječnim djelima slične prirode učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja; **tački 4d)** zatvaranjem i prisilnim nestankom osoba; **tački 4e)** zatvaranjem; **tački 4f)** drugim nečovječnim djelima slične prirode, učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja; **tački 4g)** zatvaranjem; **tački 4h)** drugim teškim oduzimanjem fizičke slobode i mučenjem; **tački 4i)** zatvaranjem, prisilnim nestankom osobe i drugim nečovječnim djelima slične prirode učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja; **tački 4j)** prisilnim preseljenjem stanovništva, počinio krivično djelo **Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h)**

¹¹⁸ Presuda Apelacionog vijeća u predmetu Bundalo i dr. broj: X-KRŽ-07/419 od 28.01.2011. godine.

Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH), a sve u vezi sa članom 180. stav 1. KZ BiH.

295. Vijeće kod ovakve pravne kvalifikacije podsjeća na odredbu člana 280. stav 2. ZKP BiH po kojoj „sud nije vezan za prijedloge u pogledu pravne ocjene djela“, što što znači da sud, ni u kojem slučaju, nije vezan za prijedloge tužioca i da je samostalan u pogledu utvrđivanja činjenica u skladu sa materijalnim krivičnim zakonom, te da, u svakom slučaju, može imati drugačiji stav u pogledu pravne ocjene djela u odnosu na onaj iznesen u optužnici, uz davanje adekvatnog obrazloženja za takav svoj stav.

VII. PRIMJENLJIVI ZAKON

296. Vezano za primjenjivo materijalno pravo, odbrana je prigovorila primjeni Krivičnog zakona BiH ističući da bi trebalo primijeniti Krivični zakon SFRJ, koji je bio na snazi u vrijeme izvršenja radnji koje se kvalifikuju optužnicom, i koji je obzirom na kasnije ukidanje smrtne kazne i zamjenu iste maksimalnom zatvorskom kaznom u trajanju od 20 godina, svakako blaži za optuženog Savića. Nadalje, po stavu odbrane, primjenom člana 4a. KZ BiH dezavuišu se odredbe člana 3. i 4. KZ BiH na koji način se poništavaju dva temeljna pravna principa, načelo zakonitosti i vremenskog važenja krivičnog zakona.

297. Kada je u pitanju materijalni zakon koji treba primijeniti na ovo krivično djelo, u kontekstu vremena izvršenja krivičnog djela, a imajući na umu sve prigovore odbrane u ovom smislu, Vijeće je odluku kao u izreci donijelo uz primjenu slijedećih odredaba:

298. Član 3. KZ BiH reguliše načelo zakonitosti, to jest, da se krivična djela i krivičnopravne sankcije propisuju samo zakonom, te da nikome ne može biti izrečena kazna ili druga krivičnopravna sankcija za djelo koje, prije nego što je učinjeno, nije bilo zakonom ili međunarodnim pravom propisano kao krivično djelo i za koje zakonom nije bila propisana kazna. Uz to, član 4. KZ BiH reguliše da se na počinioca krivičnog djela primjenjuje zakon koji je bio na snazi u vrijeme

učinjenja krivičnog djela, ako se poslije učinjenja krivičnog djela jednom ili više puta izmijeni zakon, primjenjuje se zakon koji je blaži za počinioca.

299. Član 7. stav 1. Evropske konvencije takođe propisuje načelo zakonitosti. U skladu sa članom 2.2. Ustava BiH, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava ima prioritet nad svim zakonima BiH. Nadalje, ova odredba Evropske konvencije propisuje opšte načelo kojim se zabranjuje izricanje kazne teže od one koja je bila propisana u vrijeme počinjenja krivičnog djela, ali ne propisuje primjenu najblažeg zakona. Član 4a. KZ BiH propisuje da član 3. i član 4. KZ BiH ne sprječavaju suđenje i kažnjavanje nekog lica za činjenje ili nečinjenje koje se u vrijeme počinjenja *“smatralo krivičnim djelom u skladu sa opštim principima međunarodnog prava.”* Član 7. stav 2. Evropske konvencije propisuje isti izuzetak ističući da stav 1. ovog člana *“...neće uticati na suđenje i kažnjavanje nekog lica za činjenje ili nečinjenje koje se u vrijeme počinjenja smatralo krivičnim djelom u skladu sa opštim pravnim načelima koja priznaju civilizovani narodi.”* (Vidjeti takođe član 15. stav 1. i 2. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima koji sadrži slične odredbe. Država Bosna i Hercegovina je, kao nasljednik Jugoslavije, ratifikovala ovaj Pakt).

300. Običajni status kažnjivosti zločina protiv čovječnosti i pripisivanje individualne krivične odgovornosti za njegovo počinjenje u periodu 1992. godine, potvrđen je od strane Generalnog sekretara UN¹¹⁹, Komisije za međunarodno pravo¹²⁰, kao i jurisprudencijom MKSJ i Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (MKSR)¹²¹. Ove institucije ocijenile su da kažnjivost zločina protiv čovječnosti predstavlja imperativnu normu međunarodnog prava ili *ius cogens*¹²², pa se čini nespornim da je 1992. godine zločini protiv čovječnosti bili dio međunarodnog običajnog prava.

301. Primjena KZ BiH na konkretno krivično djelo temelji se na naprijed citiranoj odredbi člana 4a. KZ BiH. Ovom odredbom je učinjen izuzetak od opštih načela

¹¹⁹ Izvještaj GS UN-a u vezi sa stavom 2. Rezolucije Vijeća sigurnosti broj. 808, 3. maj 1993. godine, stav 33-34 i 47-48;

¹²⁰ Komisija za međunarodno pravo, Komentar na Nacrt zakona o zločinima protiv mira i sigurnosti čovječanstva (1996), član 18.

¹²¹ MKSR, Pretresno vijeće Akayesu, 2.09.1998, stav 563-577;

¹²² Komisija za međunarodno pravo, Komentar na nacrt teksta članova o odgovornosti država za međunarodna protivpravna djela(2001), član 26.

navedenih u članovima 3. i 4. KZ BiH u smislu da ovi članovi ne dovode u pitanje suđenje i kažnjavanje neke osobe za svako činjenje ili nečinjenje koje predstavlja krivično djelo Zločini protiv čovječnosti, a koje kao takvo nije bilo propisano krivičnim zakonom koji je bio na snazi u vrijeme izvršenja krivičnog djela.

302. Zločini protiv čovječnosti su zločini po međunarodnom pravu u univerzalnom smislu nadležnosti za procesuiranje tako da i osuda za takva djela, prema zakonu koji je naknadno propisao i utvrdio ovo djelo kao krivično djelo i propisao posebnu krivičnu sankciju nije suprotno članu 7. stav (1) EKLJP. Ovakav stav je zauzet i u predmetu broj 51 891/99, *Naletilić protiv Hrvatske*, u kojem predmetu je aplikant isticao iste prigovore kao i odbrana u ovom predmetu, ali u odnosu na MKSJ.
303. Apelaciono vijeće podsjeća da je zakonitost primjene Krivičnog zakona iz 2003. godine u postupcima pred Sudom BiH već podrobno razmotrana i riješena od strane Ustavnog suda u odluci u predmetu *Maktouf*.¹²³
304. Osim toga, Ustavni sud BiH je razmotrio ovo pitanje u svojoj odluci broj AP 1785/06 od 30. marta 2007. godine (*Maktouf*), te u odluci broj AP 408/07 od 11.02.2010. godine (*Dragoje Paunović*).¹²⁴ Ustavni sud BiH se u navedenim odlukama pozvao na primjenu odredbi člana 4a. KZ BiH i člana 7. stav (2) EKLJP, te zaključio da primjena KZ BiH u postupcima pred Sudom BiH ne predstavlja kršenje člana 7. EKLJP. U prilog ovakvog zaključka govori i praksa ESLJP i to predmeti u kojima su uspostavljeni opšti principi pri tumačenju člana 7. EKLJP.¹²⁵
305. Isto tako, primjena KZ BiH je dodatno opravdana činjenicom da je izrečena kazna u svakom slučaju blaža nego smrtna kazna koja je bila na snazi u vrijeme izvršenja krivičnog djela, čime se zadovoljava načelo vezano za vremensko važenje

¹²³ Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP1785/06 od 30. marta 2007. godine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 57/07 (*Maktouf*, Odluka) paragrafi 60-79; Žalbene presude Suda BiH u kojima je razmatrano isto pitanje: X-KRŽ-05/70 Radovan Stanković, X-KRŽ-05/51 Damjanović Dragan, X-KRŽ-05/154 Radisav Ljubinać, X-KRŽ-05/161 Gojko Janković, X-KR-05/165 Nenad Tanasković, X-KRŽ-06/275 Mitar Rašević i dr., X-KRŽ-07/382 Mirko Todorović i dr., X-KRŽ-06/202 Lelek Željko, X-KRŽ-06/200 Željko Mejakić i dr., X-KRŽ-07/478 Momir Savić, X-KRŽ-08/500 Nikačević Miodrag, X-KRŽ-07/442 Predrag Kujundžić, X-KRŽ-05/16 Dragoje Paunović, X-KRŽ-05/40 Nikola Kovačević, X-KRŽ-06/234 Zoran Janković, X-KRŽ-06/290 Jadranko Palija, X-KRŽ-07/405 Ranko Vuković i dr., X-KRŽ-06/236 Božić i dr.

¹²⁴ Vidi *Maktouf* odluka, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 57/07; Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP 408/07 od 11. februara 2010. godine, (*Paunović*, Odluka) paragrafi 50-52

¹²⁵ Vidi: EKLJP, *Konov protiv Latvije*, presuda od 24. jula 2008. godine, aplikacija broj 36376/04 i *August Kolk i Petr Kislyiy protiv Estonije*, presuda od 17. januara 2006. godine, aplikacije br. 23052/04 i 24018

krivičnog zakona, tj. primjena zakona blažeg za učinitelja, po kriteriju zapriječene kazne. Takođe, prema običajnom pravu, apsolutno pravo osumnjičenog je da ne bude pogubljen, a država je dužna osigurati to pravo, što je i učinjeno donošenjem novog Krivičnog zakona 2003. godine.

306. Gore navedeno je isto tako u skladu sa stavom koji je zauzeo Odjel I Apelacionog odjeljenja Suda BiH u svojoj presudi protiv protiv Dragoja Paunovića broj KPŽ 05/16 od 27.10.2006. godine, te odlukom Ustavnog suda Bosne i Hercegovine u predmetu Abduladhim Maktouf¹²⁶.

307. Naime, u zaključku pomenute presude se navodi: „U praksi, ni u jednoj državi bivše Jugoslavije u zakonodavstvu nije postojala mogućnost izricanja doživotnog zatvora niti dugotrajnih zatvorskih kazni, a što je Međunarodni krivični sud za zločine na području bivše Jugoslavije često činio (slučaj Krstić, Galić itd.). Istovremeno, koncept KZ SFRJ je bio takav da nije predviđao postojanje dugotrajnog niti doživotnog zatvora nego je za najteža krivična djela propisivao smrtnu kaznu, a za lakše oblike maksimalne zatvorske kazne do 15 godina zatvora. Dakle, jasno je da se ne može odvojiti jedna sankcija od cjelokupnosti cijele kazne se želio postići kaznenom politikom u vrijeme važenja tog zakona.“

308. „U vezi s tim, Ustavni sud smatra da nije moguće jednostavno «odstraniti» jednu sankciju i primijeniti druge, blaže sankcije i time praktično ostaviti neadekvatno sankcionirana najteža krivična djela.

309. Prema tome, Apelaciono vijeće smatra da se primjenom KZ BiH iz 2003. godine ni na koji način ne povrijeđuje primjena principa legaliteta i principa zabrane retroaktivnosti.

¹²⁶ Odluka donesena dana 30. marta 2007. godine

VIII. ODLUKA O KRIVIČNO-PRAVNOJ SANKCIJI

310. Prilikom odlučivanja o kazni Vijeće se rukovalo opštim pravilima za odmjeravanje kazne sadržanim u odredbi člana 48. KZ BiH, kao i svrhom kažnjavanja propisanom članom 39. KZ BiH, pa je uvjerenja da će se sa izrečenom kaznom zatvora u trajanju od sedamnaest (17) godina optuženom Krstu Savić u cjelosti ostvariti predviđena svrha kažnjavanja. Vijeće je imalo u vidu zakonske okvire za izricanje kazne za predmetno krivično djelo, pa tako, za djelo za koje je optuženi oglašen krivim predviđena je kazna zatvora u trajanju od najmanje 10 godina ili kazna dugotrajnog zatvora, te je imalo u vidu opšta pravila o izboru vrste i mjere kazne, i to svrhu kažnjavanja, a osobito stepen krivične odgovornosti optuženog, okolnosti pod kojima je djelo počinjeno, jačinu ugrožavanja, odnosno povrede zaštićenog dobra, te raniji život učinitelja, njihove osobne prilike, držanje nakon učinjenog djela i motiv za počinjenje istog.

311. Kako je već iz svega prethodnog vidljivo, Krsto Savić je oglašeni krivim za progona, krivičnopравnim radnjama u osnovi Zločina protiv čovječnosti -ubistvima, deportacijom i prisilnim premještanjem stanovništva, zatvaranjem i drugim teškim oduzimanjem fizičke slobode, mučenjem, prisilnim nestankom i drugim nečovječnim djelima slične prirode učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja, što s obzirom na količinu ispoljene kriminalne energije sadržane u tim zabranjenim radnjama, implicira strožiju kaznu u odnosu na zakonski minimum.

312. Kao otežavajuće okolnosti na strani optuženog cijenjene su okolnosti pod kojima je krivično djelo počinjeno- naime, da su od strane policije izvođeni bespomoćni civili iz njihovih domova, ne govoreći im za razlog njihovog odvođenja niti gdje ih vode, umjesto da im kao građanima pruže sigurnost, što je zasigurno kod istih izazvalo visok intenzitet pretrpljenog straha. Takođe, sud je imao u vidu stav oštećenih (posebno predstavnika porodice Redža Trebovića) izražen tokom postupka izražen kroz njihovu zainteresovanost za strožije kažnjavanje optuženog.

313. Pored samog stepena težine djela za koje je Krsto Savić osuđen treba takođe napomenuti da se plan progona odnosio na prostor četiri

opštine (Gacko, Bileća, Kalinovik i Nevesinje), i da je taj plan u suštini i ostvaren. Posljedice tih dijela se i danas osjete sa jedva manjim intenzitetom u odnosu na vrijeme neposredno poslije izvršenja, i što je ključno, teško je očekivati da će te posledice u budućnosti biti prevaziđene. Takođe, u pogledu povrede zaštićenog dobra, Vijeće je cijeno svojstvo i broj žrtava, odnosno da se radilo o civilima ženama, djeci i muškarcima, koji ni na koji način nisu doprinijeli izvršenju zločina. Naime, sigurno je da će oštećeni-preživjele žrtve, sa doživjelim patnjama osjećati trajne i duboke posljedice tokom života u smislu njihove traumatizacije, psihičkog i fizičkog bola, te gubitaka svojih najmilijih.

314. Nadalje, MUP Srpske Republike Bosne i Hercegovine je na ovom području imao puni kontinuitet od proljeća pa do kraja 1992. godine, a time i optuženi kao njegov čelni čovjek, imao veoma važnu i u određenim momentima i presudnu ulogu u progonu nesrpskog stanovništva na području Istočne Hercegovine.

315. Apelaciono vijeće je od olakšavajućih okolnosti na strani optuženog našlo činjenicu da isti, ako se izuzme Nevesinje, nije bio neposredni izvršilac djela za koja je oglašen krivim. Ovim se njegov stepen krivice, u određenoj mjeri umanjuje ali u svakom slučaju i ne isključuje (kako je to opisano u dijelu koji se odnosi na članstvo optuženog Savića u udruženom zločinačkom poduhvatu). Osim toga, Vijeće je prilikom odlučivanja o visini kazne prema optuženom, imalo u vidu navode branioca optuženog po kojima je u organizaciji činjenične građe optužnice jedan događaj predstavljen u više tačaka (što je svakako pravo tužioca, - op. Suda) kako bi se kroz brojnost tačaka optuženja stvorila impresija o težini stepena krivice optuženog.

316. Sud je cijenio opšte okolnosti predstavljene u atmosferi opšteg haosa, osvetoljubivog ponašanja izbjeglog srpskog stanovništva iz doline Neretve prema lokalnom bošnjačkom civilnom stanovništvu u Nevesinju, uz djelovanje paravojnih grupa, što je dodatno otežavalo položaj tog stanovništva, ali i policije da koliko-toliko uspostavi red.

317. Apelaciono vijeće je od olakšavajućih okolnosti na strani optuženog, kada je riječ o njegovim ličnim prilikama, našlo činjenicu da je on otac jednog malodobnog djeteta, što podrazumijeva određene odgovornosti i obaveze u izdržavanju i odgoju.

318. Takođe, Vijeće je imalo u vidu njegovo ljudsko postupanje kada je bolesnog Muamera Šarančića, na molbu Milovana Milovića smjestio u „Alatnicu“, zajedno sa ženama i djecom, te posebno činjenicu da je svojim autoritetom prevenirao situaciju kojom bi zarobljeni bošnjački civili prilikom njihovog prebacivanja u logor u Bileći, bili izvjesno likvidirani od strane paramilitarne grupe da su istoj bili predati prilikom epizode kod Koričke jame (para 54.), a što je, svakako po optuženog značajna olakšavajuća okolnost.
319. Imajući u vidu sve navedeno, kao i stepen učešća optuženog, i njegov doprinos u izvršenju krivičnog djela za koje je oglašen krivim, sud smatra da je izrečena kazna odmjerenjena u skladu sa odredbama člana 48. stav 1. KZ BiH, kao i da će se izrečenom kaznom postići svrha kažnjavanja predviđena članom 39. KZ BiH.
320. Na osnovu primjene zakonskog propisa iz člana 56. KZ BiH, vrijeme koje je optuženi proveo u pritvoru i to u periodu od 06.09.2007. godine pa do 23.01.2009. godine, te od 24.03.2009.godine pa do upućivanja optuženog na izdržavanje kazne zatvora, ima se uračunati u izrečenu kaznu zatvora.

IX. ODLUKA O TROŠKOVIMA I IMOVINSKO-PRAVNOM ZAHTJEVU

321. Vijeće je odlučujući o troškovima krivičnog postupka, cijenilo sve relevantne okolnosti na strani optuženog i primjenom člana 188. stav 4. ZKP BiH istog oslobodilo obaveze plaćanja troškova krivičnog postupka obzirom na slabo imovno stanje, jer bi njihovim plaćanjem bila dovedena u pitanje egzistencija osobe koju je optuženi dužan da izdržava, te isti padaju na teret budžetskih sredstava Suda.
322. Vijeće je na osnovu odredbe člana 198. stava 2. ZKP BiH porodicu oštećenog Trebović Redža sa postavljenim imovinsko-pravnim zahtjevom uputilo na parnicu s obzirom da bi utvrđivanje činjenica u pogledu visine imovinsko-pravnog zahtjeva iziskivalo duže vrijeme.

X. OSLOBADAJUĆI DIO

323. Apelaciono vijeće je optuženog oslobodilo za radnje detaljno opisane u tačkama II.1. a, b, c, d i II.2. izreke presude (3 a, e, f, g i 4h optužnice) , obzirom da tužilaštvo nije van razumne sumnje dokazalo krivicu optuženog za navedene inkriminacije. Inkriminacije pod tačom 1. se odnose na dešavanja u Kalinoviku, a inkriminacija pod tačkom 2. na Nevesinje.

A. TAČKE II.1. A, C I D

324. Vijeće je već u dijelu oko širokog i sistematičnog napada utvrdilo i detaljno obrazložilo da inkriminirani period za koji se vezuje umišljaj optuženog počinje u drugoj polovini juna 1992. godine, a ne početkom maja iste godine kako je to optužbom postavljeno. Imajući u vidu ovakvu vremensku odrednicu, Vijeće je oslobodilo optuženog za sve radnje koje su se desile prije utvrđenog inkriminiranog perioda-tj. prije 16.06.1992. godine, obzirom da nije moglo sa potrebnom sigurnošću utvrditi njegov umišljaj da iste počini, odnosno njegovu svijest i volju koji bi se vezali za naznačeni period.

325. Apelaciono vijeće nalazi da ni na koji način nisu upitni događaji koji su se zbili na području Kalinovika, a kako je to činjenično predstavljeno pod podtačkama 1. a), c) i d) izreke presude, tj. zatvaranje oko 280 civila iz MZ Jeleč, opština Foča, od strane srpske vojske i pripadnika SJB Kalinovic; korištenje zatočenih bošnjačkih civila za otkrivanje mina; i formiranje zatvora u OŠ "Miladin Radojević" od strane srpske vojske i pripadnika SJB Kalinovic, u kojoj je držano zatočeno oko 300 bošnjačkih civila, o kojim činjeničnim utvrđenjima postoje brojni kako subjektivni tako i objektivni dokazi. Navedene događaje uostalom nije osporavala ni sama odbrana optuženog.

326. Međutim, nije izveden niti jedan dokaz od strane tužilaštva iz kojeg bi se vidjelo ne samo fizičko učešće optuženog Krsta Savića u opisanim događajima, nego ni postojanje njegovog saznanja vezano za te događaje u vrijeme kada su se oni nesumnjivo zbili. Naime, iz dokaza tužilaštva T-153 koji se

odnosi na izvještaj o radu SJB Kalinovik od 18.8.1992. godine potpisan od strane načelnika SJB Kalinovik Govedarica Boška, govori se o aktivnostima opštinskih i vojnih vlasti na području te SJB u periodu od 1.4.-15.8.1992. godine, ali se iz tog dokaza ne vidi da je o istim bio upoznat optuženi Savić *tempore criminis*. Ovo vijeće ne samo da je utvrdilo odsustvo *mens rea* kod optuženog u odnosu na spomenute inkriminacije nego ono nije moglo izvan razumne sumnje utvrditi u svjetlu raspoloživih dokaza, postojanje bilo kakve radnje na strani optuženog ili bar njegovo fizičko prisustvo *tempore criminis* koje bi predstavljale njegov nesumnjivi *actus reus*. Optuženi saslušan kao svjedok je naveo da je samo jednom posjetio SJB Kalinovik, a i tada samo kratko, što je u cjelosti potvrdio i svjedok Cerovina. Uostalom, iz relevantnog paragrafa iz pravosnažne presude ovog Suda u predmetu *Bundalo*¹²⁷, koja se suštinski odnosi na iste događaje, se vidi ne samo postojanje autonomnog djelovanja civilnih i vojnih vlasti, pa i policije na području Kalinovika, već i činjenica da Krsto Savić nije uopšte tretiran kao svjesni učesnik UZP-a za tu opštinu.

327. Apelaciono vijeće, u potkrepu ovakvog zaključivanja nalazi i činjenične okolnosti utvrđene na osnovu zabilješki (teze za sastanak) iz Dnevnika (dokaz T-170, signatura N°02971405 i 02971406) iz kojih se ne samo ne spominje u bilo kojem kontekstu SJB Kalinovik u odnosu na naznačeni period nego se vidi pokušaj čvršćeg organizacionog ustroja SJB i njihovih načelnika unutar CSB Trebinje, što u stvari govori o dotadašnjem odsusutvu jače discipline, a time, još uvijek o nedovoljnom uvezivanju tog Centra. Kada se tome dodaju problemi materijalne i tehničke prirode, geografsku udaljenost i rašrtkanost područja koje pokrivalo CSB Trebinje, o čemu su, pored ostalih svjedoka, svjedočili Jovo Čokorilo i posebno, imajući u vidu svjedočenje kredibilnog svjedoka Aleksandra Krulja koji je istakao da je saradnja sa stanicom u Kalinoviku bila otežana, onda je jasno zašto ovo Vijeće

¹²⁷ *Bundalo i dr.*, Presuda Suda BiH broj: X-KR-07/419 od 21.12.2009. godine, "Uvidom u Zaključke Ratnog štaba SO Kalinovik proizilazi da je akcija hapšenja sprovedena na osnovu donijetih zaključaka Ratnog štaba SO Kalinovik sa sjednice održane 17.05.1992. godine, gdje se vidi da je zaključeno da se u periodu od 20.05.do 25.05.1992. godine u Sekretarijat za narodnu odbranu jave svi vojno sposobni muškarci muslimanske nacionalnosti sa mjestom prebivališta u Kalinoviku, a ukoliko se ne jave proglašiće se protivnicima SDS-a, zabraniće im se povratak na teritoriju opštine, te će im biti konfiskovana imovina. Za provođenje ove odluke između ostalih zadužuje se SJB Kalinovik."

nije moglo izvan razumne sumnje povući čvrste zaključke o postojanju saznanja optuženog o vršenju zabranjenih radnji opisanih u predmetnim tačkama .

328. Konačno, u odnosu na navedene inkriminacije za koje je optuženi oslobođen od krivice, Apelaciono vijeće nalazi da se imajući u vidu označeni period, tj. prije 16.6.1992. godine, nije moglo raditi o postojanju širokog i sistematičnog napada, iako bi se moglo donekle govoriti o njegovim obrisima. Naime, brojni svjedoci optužbe su se, kako je to već istaknuto, izjašnjavali da je do tog perioda stanje na području Nevesinja (i Gacka i Bileće) bilo napeto iako relativno mirno, bez sukoba, što u stvari ukazuje da još uvijek nije postojao prepoznatljiv obrazac zločina iz kojeg bi se izvela svijest na strani optuženog. Da bi se zadovoljio uslov koji se odnosi na egzistentnost ovog opšteg elementa zločina protiv čovječnosti a time i za postojanje *mens rea* u odnosu na pojedinične inkriminacije, samom činjenicom da o navedenim radnjama nije bio izvještavan bar ne, na način kako je to kasnije bilo (v.obrazloženje osuđujućeg dijela pod tačkom 3. –Kalinovik).

B. TAČKA II.1.B.

329. U pogledu inkriminacije koja se odnosi na paljenje sela Sočani, Daganj, Bojići, Hotovlje, Luko, Kutine i dr. na području opštine Kalinovik, detaljno opisane tačkom II.1.b. izreke presude, Vijeće je našlo dokazanim da se taj događaj nesumnjivo zbio, ali ne i da se krivica za isti može nesumnjivo pripisati optuženom Saviću.

330. Takav činjenični zaključak proizilazi, iz svjedočenja prvenstveno Dragana Cerovine, te Milana Lalovića i materijalne dokumentacije tužilaštva. Tako je npr. svjedok Dragan Cerovina, čijem iskazu je vijeće poklonilo vjeru, opisao kako su policajci SJB Kalinovik, zajedno sa vojskom, sudjelovali u paljenju sela Kutine, Daganj, Hotovlje, Luko, Sočani i Bojići, na način što su pripadnici policije zapalili selo Sočani, dok je vojska izvršila paljenje ostalih sela.

331. Naime, svjedok Cerovina je veoma detaljno opisao, kako su jednom prilikom pripadnici SJB Kalinovik, predvođeni rukovodnim kadrom ove stanice, među kojima je bio i Boško Govedarica načelnik SJB Kalinovik, izvršili paljenje Sočana, i to na način što su se podijelili u pet timova i potom popalili kuće.

332. Da su ovi navodi svjedoka Cerovine tačni, potvrđuje i fotodokumentacija popaljenog sela Sočani (dokaz T-18), kao i drugih nabrojanih popaljenih sela (T-19 i T-20).

333. Svjedok Dragan Cerovina, kao jedan od učesnika inkriminiranih radnji, navodi: da su dobili naredbu od vojne komande koju je donio kapetan Starčević, da je s njim došao načelnik stanice policije Boško Govedarica, te Mitar Govedarica, Zeljaja Neđo i Pušović Radomir, koji je bio pomoćnik načelnika za odbrambene pripreme. Tom prilikom je načelnik Boško Govedarica rekao da su pismenu naredbu dobili od komande, od komandanta Bundalo Ratka, dok je Gojko Starčević htio da naredbu izvadi iz oficirske torbice da bi je pročitali. Međutim, Boško je rekao da je ne treba čitati jer su je svi već čitali u stanici. Takođe, Boško je objasnio da su oni došli da budu vođe grupa, da policajci ne bi odgovarali. Svjedok je dodao da je pismena naredba komande da se zapale sva ta sela, donijeta iz razloga, kako im je to bilo objašnjeno, da se Muslimani ne bi vraćali i da ne bi noću prilazili, obzirom da se radilo o njihovom selu.

334. Iz detaljnog svjedočenja Cerovine ovo Vijeće je izvelo opredijeljen zaključak da se optuženi Krsto Savić ni na koji način ne može dovesti u vezu sa predmetnom inkriminacijom imajući u vidu utvrđene činjenične okolnosti da je komandu za paljenje sela dao vojni komandant Ratko Bundalo, a operativno provođenje te naredbe je izvršeno od strane Boška Govedarice načelnika SJB Kalinovik koji je za ovu priliku bio prepočinjen vojnoj komandi, odnosno Ratku Bundalu¹²⁸.

335. Navedena situacija se u svijetlu utvrđenih činjenica iz ovog predmeta, može upodobiti slučaju u kojem veliki broj ljudi, obično na većoj teritoriji, djeluje na izvršenju određenog zločina nezavisno jedni od drugih, pri čemu nemaju nikakvu svijest o tome da su postigli saglasnost o vršenju zločina.¹²⁹ U predmetu *Brđanin* vijeće je odbilo da proglasi optuženog kao učesnika u UZP sa neposrednim

¹²⁸ Za opisani događaj po ovoj inkriminaciji je već utvrđena krivična odgovornost u predmetu optuženog Ratka Bundala po pravosnažnoj presudi ovog suda broj X-KRŽ-07/419 od 28.01.2011. godine, detaljno para 158.

¹²⁹ v. presudu Pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Brđanin* (septembar 2004), para. 351.

počiniocima, jer je ocijenilo da su optuženi i fizički izvršioci mogli da nezavisno jedni od drugih formiraju namjeru da čine zločine radi protjerivanja civila druge nacionalnosti sa datog područja, a da pri tome među njima nije postojala saglasnost ili razumijevanje o zajedničkom činjenju zločina.¹³⁰

C. TAČKA II.2.

336. Vezano za inkriminaciju koja se odnosi na zatvaranje žena i djece u SJB Nevesinje pobliže opisanom pod tačkom II.2. izreke presude, Vijeće nalazi da se navedeni događaj nesumnjivo desio. Međutim, Vijeće smatra da je s obzirom na opšti tok tog događaja potrebno izvršiti potpuniju analizu, a sve u kontekstu ispitivanja uloge optuženog u smislu utvrđivanja da li je postojala njegova radnja ili propuštanje koje bi ga dovelo u vezu sa ovim događajem; dakle, njegov *actus reus*, obogaćen sa njegovom svijesti i voljom kako u odnosu na preduzetu radnju tako i njom uzrokovanu posledicu.

337. O opisanim događajima su svjedočili svjedok F, Ćatić Irfan, Mičijević Nura, Dušan Soldo i Kovačević Željko. Tako, naprimjer iz iskaza svjedoka F i Irfana Ćatića proizilazi da su isti nakon zarobljavanja skupa dovedeni u SJB Nevesinje, gdje su bile dovedene još dvije nene, dvije mlađe žene - Mičijević Nura i Izeta Hajdarević, te četvoro maloljetne djece. Zatočenje u SJB Nevesinje su potvrdili u svojim iskazima Mičijević Nura i Izeta Hajdarević, te tadašnji pripadnici SJB Nevesinje Dušan Soldo i Željko Kovačević. Vezano za dalji tok događaja, svjedokinja Mičijević Nura je potvrdila da su ona i Izeta Hajdarević od strane vojnika odvedene na Borke odakle ih je spasio jedan njima naklonjen vojnik i odvezao ih pred SJB Nevesinje, nakon čega su prevezene prema liniji razdvajanja.

338. Vijeće je imalo u vidu cjelinu svjedočenja svjedoka Irfana Ćatića. Isti je u odnosu na prethodne događajne okolnosti, vezano za njegovo zarobljavanje od strane vojske, naveo kako je sljedeće jutro došao kamion, i da je u tome prepoznao komšije iz Lakta Vuković Acu, Žaru i Miću Dabića koji su ušli u sobu gdje su bili i govorili da odvajaju djecu od ovih odraslih i osobu F, da njih osmoro ide na sigurno

¹³⁰ *Ibid.*, para. 351.

mjesto. Slijedom iskaza Irfana Ćatić proizilazi da je policajac Đuro Ivković bio iznenađen kada su isti dovedeni u SJB Nevesinje. Tu činjeničnu okolnost treba dovesti u vezu sa tretmanom prema djeci tokom njihovog boravka u SJB, imajući u vidu da je kćerka Ivkovića istima donosila hranu i bebama mlijeko, da je ona rekla da ju je poslao njen otac da im saopšti da ujutro idu na slobodu do čega je i došlo njihovim prebacivanjem na područje Čapljine.

339. Nadalje, iz svjedočenja Mičijević Nure da se razabralo da ih je vojska po dovođenju u Nevesinje izbacila u čaršiju, pa su nakon izvjesnog vremena dovedeni u SJB Nevesinje, u kojim su prostorijama ostali kraće vrijeme, po navođenju ove svjedokinje sat ili dva, nakon čega su ona i Izeta Hajdarević prevezeni na Borke. Naredni dan nakon što su djeca i nene prebačene na suprotnu stranu, iste su vraćene u SJB Nevesinje. Konkretno, iz iskaza svjedokinje Izete slijedi da ih je jedan vojnik povezo do Nevesinja, te je rekao da sačekaju šofera što je djecu i nene prevezao, do za njih slobodnog teritorija (linija razdvajanja na području Stoca), te da će ih stići vozilom u kojem su se nalazili.

340. Izložena svjedočenja strukturišu događaj na način da njegova analiza ukazuje na činjenicu da je glavnu ulogu u zarobljavanju imenovanih lica, njihovom prevoženju do Nevesinja i nakon očito kraćeg boravka u prostorijama SJB Nevesinje, njihovog prebacivanja do linije razgraničenja prema Stocu također imala vojska. Što se tiče zadržavanja tih lica u SJB Nevesinje isto se prije može pripisati situacionim okolnostima diktiranim opštim prilikama, jer ta lica nisu mogla ostati na ulici, nego postojanju *mens rea* na strani optuženog kojom bi ista bila utvrđena van razumne sumnje.

341. Naime, iz hronologije događaja slijedi zaključak da su lica koja su zaista date prilike bila smještena u SJB Nevesinje, što se posebno odnosi na djecu, bila u tranzitu do njihovog prebacivanja na za njih slobodnu teritoriju. Osim toga, niti jedan ovdje izvedenih dokaza ne upućuje na bilo kakav zaključak da je optuženi Savić preduzeo kakvu aktivnu radnju vezano za ove događaje, niti da je za njih znao, a podredno tome, izvedeni dokazi ne upućuju bliže na radnje policajaca kao njemu podređenih lica u smislu počinjenja nekih od kažnjivih radnji. Čak šta više, iz svjedočenja Irfana Ćatića izveo bi se suprotan zaključak kad je riječ o ponašanju policajca Đure Ivkovića.

342. Prema tome, iako postoji svijest na strani optuženog o postojanju rasprostranjenog i sistematskog napada na nesrpsko civilno stanovništvo na datom području, odnosno, iako postoji njegova *mens rea* koja se odnosi na opšte elemente zločina protiv čovječnosti, pošto ista nije utvrđena izvan razumne sumnje i u odnosu na pojedinačnu krivičnopravnu radnju iz kataloga zločina protiv čovječnosti u odnosu na predmetnu inkriminaciju po ovoj tački optuženja, pa je optuženog Savića valjalo u odnosu na istu osloboditi.

D. PRAVNI ZAKLJUČAK

343. S obzirom na sve navedeno, Vijeće je zaključilo da u pogledu predmetnih inkriminacija oslobađajućeg dijela presude, izvedeni dokazi od strane tužilaštva po svom kvalitetu nemaju potrebnu snagu uvjerljivosti da je optuženi počinio radnje koje mu se optužnicom stavljaju na teret. Stoga je u konkretnom slučaju našlo opravdanim primjenu načela "*in dubio pro reo*", to jeste pravila koje se odnosi na to, da činjenice koje idu na štetu optuženom moraju biti utvrđene sa potpunom sigurnošću, odnosno "van razumne sumnje", a ako postoji sumnja u odnosu na te činjenice, a kako je u konkretnom slučaju je ovo Vijeće našlo da takva sumnja postoji, one se ne mogu uzeti kao utvrđene. Sa druge strane, donja premisa navedenog pravila glasi da činjenice koje idu u korist optuženog se uzimaju kao utvrđene čak i ako su samo vjerovatne.

344. Poštujući citirani princip, Vijeće je uz primjenu člana 284 tačke c) optuženog oslobodilo za opisane krivično-pravne radnje čime bi počinio krivično djelo **Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) KZ BiH**, a sve u vezi sa **članom 180. stav 1. KZ BiH**.

ZAPISNIČAR

Medina Džerahović

PREDSJEDNIK VIJEĆA

S U D I J A

Mr Dragomir Vukoje

POUKA O PRAVNOM LIJEKU: Protiv ove presude žalba nije dozvoljena.

XI. PRILOG I I PRILOG II

PRILOG I

DOKAZI TUŽILAŠTVA

T1	Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-97/06 od 24.05.2007. godine o saslušanju svjedoka Mičijević Ahmeta;
T2	MKCK na ime zaštićenog svjedoka A;
T3	Kartica MKCK br. 014069 na ime Bulić Kemo i Potvrda MKCK od 12.02.2007. godine na ime Bulić Kemo;
T4	Fotodokumentacija SIPA-e-zgrada PS Nevesinje br. 17-14/1-7-03/08 od 29.01.2008. godine;
T5	Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-97/06 od 17.12.2007. godine o saslušanju svjedoka H;
T6	Fotodokumentacija SIPA-e-Fabrika steznih alata "Alatnica" Nevesinje br. 17-14/1-7-05/08 od 11.01.2008. godine;
T7	Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-97/06 od 05.02.2008. godine o saslušanju svjedoka Kravić Alekse;
T8	Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-97/06 od 22.10.2007. godine o saslušanju svjedoka Pašajlić Željka I Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-97/06 od 01.02.2008 o saslušanju svjedoka Pašajlić Željka;
T9	Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-97/06 od 09.10.2007. godine o saslušanju svjedoka Kovačević Željka
T10	Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-97/06 od 09.10.2007 o saslušanju svjedoka Soldo Dušana i Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-97/06 od 05.02.2008. godine o saslušanju svjedoka Soldo Dušana;
T11	Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-97/06 od 04.02.2008. godine o saslušanju svjedoka Radovanović Dragana;
T12	Knjiga uviđaja za 1992/1993/1994/1995/1996/1997/1998/1999/2000/2001/2002 godinu
T13	Spisak radnika SJB Nevesinje koji su primili platu za mjesec april 1992. godine;
T14	Spisak radnika SJB Nevesinje koji su primili platu za mjesec juni 1992. godine;
T15	Fotodokumentacija SIPA-e-Muslimansko groblje Šarića harem-Mostar br. 17-14/1-7-11/08 od 31.01.2008. godine;
T16	Fotodokumentacija SIPA-e-Katoličko groblje Mirkovići-Mostar br. 17-14/1-7-12/08 od 31.01.2008. godine;

T17	Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-97/06 od 21.09.2007. godine o saslušanju svjedoka Pošković Asafa;
T18	Fotodokumentacija SIPA-e od 19.11.2007. godine-selo Sočani-Kalinovik, broj: 17-14/1-7-24/07
T19	Fotodokumentacija SIPA-e od 19.11.2007. godine-sela Bojičići i Daganj-Kalinovik, broj: 17-14/1-7-25/07
T20	Fotodokumentacija SIPA-e od 19.11.2007. godine-sela Kutine i Hotovlje-Kalinovik, broj: 17-14/1-7-26/07;
T21	Fotodokumentacija SIPA-e od 19.11.2007. godine-Vikendica Sabljica M. i selo Mjehovina-Kalinovik broj: 17-14/1-7-31/07;
T22	Zapisnik Tužilaštva BiH br. KT-RZ-80/05 od 28.09.2007. godine o saslušanju svjedoka Cerovina Dragana;
T23	Izjava svjedoka W broj: 17-14/03-1-138/07 od 03.09.2007. godine
T24	Zapisnik Tužilaštva BiH broj: KT-RZ-80/05 od 16.10.2007. godine o saslušanju svjedoka Faladžić Milivoja
T25	Zapisnik Tužilaštva BiH broj: KT-RZ-80/05 od 08.11.2007. godine o saslušanju svjedoka Kadić Fehme
T26	Zapisnik Tužilaštva BiH broj: KT-RZ-80/05 od 18.10.2007. godine o saslušanju svjedoka Lalović Milana;
T27	Naredba Suda BiH X-KRN-07/400 od 06.09.2007. godine
T28	Zapisnik o pretresanju stana, drugih prostorija i pokretnih stvari od 07.09.2007. godine (vlasništvo Mučibabić Milko);
T29	Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta od 07.09.2007.godine
T30	Potvrda o predaji predmeta PS Nevesinje od 07.09.2007.godine
T31	Fotodokumentacija o pretresu kuće sa popratnim dokumentom od 11.10.2007.godine;
T32	Izjava svjedoka E1 data Tužilaštvu BiH od 26.10.2007. godine
T33	Zapisnik Tužilaštva BiH broj: KT-RZ-80/05 i KT-RZ-90/07 od 16.04.2007. godine o saslušanju svjedoka Redžović Džemile
T34	Zapisnik o ekshumaciji Višeg suda u Mostaru broj: Kri: 4/98 od 04.05.1999. godine, općina Nevesinje, selo Odžak-Čanje
T35	Zapisnik o ekshumaciji Višeg suda u Mostaru broj: Kri: 9/99 od 13.05.1999. godine o ekshumaciji u haremu Čanje, opština Nevesinje
T36	Obdukcioni zapisnik Medicinskog fakulteta - Instituta za sudsku medicinu u Sarajevu od 19.11.1999 godine;
T37	Fotodokumentacija lokaliteta Čanje broj: 397/01
T38	Zapisnik o ekshumaciji Kantonalnog suda u Mostaru broj: Kri:9/01 od 27.08.2001. godine na lokalitetu Borici-Konjic
T39	Fotodokumentacija ekshumacije 16 N.N. tijela ekshumiranih iz jame "Borisavac";
T40	Obdukcioni zapisnik - jama Borisavac-Nevesinje tijelo br. 3.
T41	Obdukcioni zapisnik-jama Borisavac-Nevesinje tijelo br. 14
T42	Obdukcioni zapisnik – jama Borisavac-Nevesinje tijelo br. 10.;
T43	Obdukcioni zapisnik-jama Borisavac-Nevesinje tijelo br. 15.;
T44	Fotodokumentacija lokaliteta Gacko-Stanički most broj: 315/99;
T45	Fotodokumentacija broj: 307/99 – lokalitet Gacko-Partizansko groblje
T46	Obdukcioni zapisnik Medicinskog fakulteta-Institut za sudsku medicinu od 19.11.1999. godine;

T47	Prijedlog Kantonalnog tužilaštva Kantona Sarajevo za izdavanje naredbe za ekshumaciju;
T48	Naredba Kantonalnog suda u Sarajevu za ekshumaciju
T49	Zapisnik o ekshumaciji–lokalitet Vjetren brdo, općina Kalinovik od 15.07.2004. godine;
T50	Obdukcioni zapisnik–Kalinovik tijelo br. 1.;
T51	Službena zabilješka Ministarstva unutrašnjih poslova–Sektor kriminalističke policije–odjeljenje za opšti kriminalitet Sarajevo broj: 02/2.2-671/04 od 02.08.2004. godine
T52	Zapisnik o utvrđivanju identiteta leša broj: 02/2-2-234-1/04 od 02.08.2004. godine
T53	Nalaz vještačenja tragova vatrenog oružja–MUP–sektor kriminalističke policije–odjeljenje kriminalističke tehnike broj: 02/2-6-04-09-1988 od 03.03.2005. godine;
T54	Izveštaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta broj: 3100/04 od 15.07.2004. godine
T55	Fotodokumentacija ekshumacije i obdukcije-mjesto Vjetren brdo Kalinovik
T56	Zapisnik Kantonalnog tužilaštva Kantona Sarajevo o vršenju identifikacije broj: KTA-151/07-RZ od 14.12.2007. godine;
T57	Obdukcioni zapisnik Kalinovik tijelo br. 2.;
T58	DNA report;
T59	Službeni izvještaj o postupanju po Naredbi za pretres stana, drugih prostorija i pokretnih stvari broj: 17-04/2-04-02-381-25/07 od 10.09.2007. godine;
T60	Zapisnik o pretresanju stana, drugih prostorija i pokretnih stvari broj: 17-04/2-04-2-14/07 od 07.09.2007. godine;
T61	Zapisnik o pretresanju stana, drugih prostorija i pokretnih stvari broj: 17-04/2-04-2-15/07 od 07.09.2007. godine;
T62	Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta broj: 17-04/2-04-2-24/07 od 07.09.2007. godine;
T63	Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta broj: 17-04/2-04-2-22/07 od 07.09.2007. godine;
T64	Fotodokumentacija broj: 17-14/1-7-17/07 od 04.10.2007. godine–pretres prostorija PS Nevesinje;
T65	Zapisnik o otvaranju i pregledu privremeno oduzetih predmeta i dokumentacije broj: KT-RZ-97/06 od 26.09.2007. godine;
T66	Obavijest izdata od RS Ministarstvo unutarnjih poslova–uprava kriminalističke policije o dostavljanju tražene dokumentacije broj: 02-490/07 od 23.10.2007. godine;
T67	Rješenje MUP-a broj: 10-577 od 01.04.1992. godine o privremenom raspoređivanju Savić Krste;
T68	Rješenje MUP-a o imenovanju Savić Krste za načelnika CSB Trebinje;
T69	Rješenje broj: 10-1907/92 od 22.06.1992. godine o raspoređivanju Savić Krste na poslove i zadatke Načelnika Centra službi bezbjednosti Trebinje
T70	Rješenje broj: 6676 od 27.04.1994. godine o raspoređivanju Savić Krste na poslove i zadatke načelnika Centra javne bezbjednosti Trebinje;

T71	Rješenje broj: 09/3-120-4494/94 od 01.12.1994. godine o raspoređivanju Savić Krste na poslove i zadatke glavnog inspektora MUP-a u kabinetu ministra;
T72	Rješenje broj: 08/1-134-618 o vanrednom unapređenju Savić Krste u neposredno viši čin–čin majora;
T73	Rješenje broj: 09/3-120-935 od 03.03.1997. godine o raspoređivanju Savić Krste na poslove i zadatke šefa operativnog centra Trebinje u sektoru za obavještajne i kontraobavještajne poslove;
T74	Personalni upitnik za Savić Krstu;
T75	Rješenje od 09.04.1997. godine o vanrednom unapređenju Savić Krste u neposredno viši čin–čin potpukovnika;
T76	Rješenje broj: 06/3-126-1343 od 10.03.1999. godine o prestanku radnog odnosa Savić Krsti;
T77	Rješenje broj: 10-952 od 01.04.1992. godine o privremenom raspoređivanju Mučibabić Milka na poslove i zadatke milicionara CJB Nevesinje;
T78	Personalni upitnik za Mučibabić Milka; Rješenje o raspoređivanju Mučibabić Milka na poslove i zadatke šefa smjene u PS Nevesinje;
T79	Rješenje o raspoređivanju Mučibabić Milka na poslove i zadatke šefa smjene u PS Nevesinje;
T80	Rješenje broj: 08/1-134-358 od 20.10.1995. godine o utvrđivanju čina za Mučibabić Milka;
T81	Personalni upitnik Mučibabić Milka za utvrđivanje čina ovlaštenog službenog lica;
T82	Kopija radne knjižice Mučibabić Milka;
T83	Rješenje broj: 03/1-2-120-2659 od 17.04.1999. godine o raspoređivanju Mučibabić Milka na poslove i zadatke šefa smjene u PS Nevesinje, CJB Nevesinje-
T84	Rješenje broj: 03/1-2-126-522/00 od 20.06.2000. godine o prestanku radnog odnosa Mučibabić Milka;
T85	Izvod iz matične knjige umrlih za Tukelija Husu;
T86	Zapisnik Tužilaštva BiH broj: KT-RZ-80/05 od 29.10.2007. godine o saslušanju svjedoka Tukelija Huse;
T87	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-457-E/2007 od 15.11.2007. godine na ime Čustović Mirzo;
T88	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-458-E/2007 od 15.11.2007. godine na ime Toporan Rašid
T89	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-35-E/2008 od 12.02.2008. godine na ime Šarančić Zejna;
T90	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-36-E/2008 od 12.02.2008. godine na ime Šarančić Sabira;
T91	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-30-E/2008 od 11.02.2008. godine na ime Pendan Mejra
T92	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-33-E/2008 od 11.02.2008. godine na ime Eminović Šerifa;
T93	Borbeni izvještaj Glavnog štaba vojske Srpske Republike BiH broj: 147-273 od 03.07.1992. godine;

T94	Izveštaj Ministarstva pravde Srpske Republike BiH upućen Vladi Srpske Republike;
T95	Izveštaj CSB Trebinje broj: 09-1/93 od 13.01.1993. godine o radu CSB Trebinje za period 04.04.-31.12.1992. godine;
T96	Naredba Ministra Stanišić Miće broj: STR. Pov.10-23/92 od 17.08.1992. godine upućena lično načelniku CSB;
T97	Informacija CSB Trebinje broj: St. pov. 01-172/92 od 04.08.1992. godine o djelovanju tzv. paravojnih formacija
T98	Informacija o radu i tekućoj problematici CSB Trebinje;
T99	Procjena političko-bezbjedonosne situacije na području CJB Trebinje;
T100	Spisak lica koja su bila zatočena u logoru Bileća i Gacko
T101	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-29-E/2008 od 11.02.2008. godine na ime Hasanbegović Aziz<,
T102	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-31-E/2008 od 11.02.2008. godine na ime Redžović Enver;
T103	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-32-E/2008 od 11.02.2008. godine na ime Memić Nelman;
T104	Rezime sa radnog sastanka rukovodećih i rukovodnih radnika MUP-a održanog 20.08.1992. godine u Trebinju;
T105	Zapisnik sa sastanka održanog u Banja Luci 11.02.1992. godine;
T106	Spisak radnika SJB Nevesinje za isplatu ličnog dohotka za mjesec oktobar 1992. godine;
T107	Depeša CSB Trebinje broj: 103/92 od 07.08.1992. godine;
T108	Personalni upitnik za Savić Krstu;
T109	Spisak radnika SJB Nevesinje za isplatu ličnog dohotka za septembar 1992. godine;
T110	Dopis SDA Nevesinje–Izvršni odbor–za gsp. Aliju Izetbegovića;
T111	Spisak radnika za isplatu ličnog dohotka za mjesec april 1992. godine;
T112	Obavijest da je Autonomna oblast Hercegovina izabrala vladu;
T113	Spisak radnika CSB Trebinje za isplatu ličnog dohotka za mjesec maj 1992. godine;
T114	Rješenje Sarajevo kojim se Krsto Savić privremeno udaljava iz MUP-a;

T115	Depeša CSB Trebinje stro. pov. od 12.10.1992. godine upućena MUP Republike Srpske Bijeljina;
T116	Depeša CSB Trebinje broj 141/93 od 27.03.1993. godine upućena SJB-Načelniku Rudo;
T117	Depeša CSB Trebinje broj 82/92 od 24.07.1992. godine upućena srpskom MUP Sarajevo;
T118	Depeša CSB Trebinje broj 84/92 od 26.07.1992. godine upućena Ministarstvu SR BiH Sarajevo;
T119	Depeša CSB Trebinje broj str. pov. 88/92 od 29.07.1992. godine upućena Komandi Hercegovačkog korpusa–operativnom centru;
T120	Depeša CSB Trebinje broj 91/92 od dana 31.07.1992. godine upućena MUP Srpske Republike BiH Sarajevo;
T121	Depeša CSB Trebinje broj 99/92 od dana 04.08.1992. godine upućena MUP SR BiH Sarajevo;
T122	Depeša CSB Trebinje broj 103/92 od dana 07.08.1992. godine upućena MUP SR BiH Sarajevo;
T123	Depeša CSB Trebinje od dana 10.09.1992. godine upućena MUP SR Sarajevo;
T124	Depeša CSB Trebinje broj 160/92 od dana 11.09.1992. godine upućena MUP SR Sarajevo;
T125	Depeša CSB Trebinje od 29.09.1992. godine upućena MUP SR Sarajevo;
T126	Depeša CSB Trebinje broj 23/92 od dana 02.10.1992. godine upućena MUP RS Sarajevo;
T127	Depeša CSB Trebinje broj 33/92 od dana 10.10.1992. godine upućena MUP RS Bijeljina;
T128	Dopuna podataka po Ukazu o dodjeli odlikovanja od 26.04.1995. godine;
T130	Nedjeljni glas Banja Luka broj: 6555 od 15.03.1992. godine;
T131	Depeša Centara RDB Banja Luka broj 10-2709 od dana 21.11.1994. godine upućena Odjeljenju RDB–Drvar, M.Grad–Prijevor;

T132	Rezime diskusija – Stojan Župljanin, načelnik CSB Banja Luka;
T133	Prijedlog za vanredeno unapređenje u viši čin Savić Krste od strane Komandanta BP za ATD;
T134	Obavijest SIPA-e broj: 17-04/2-04-2-381-44/07 od 04.02.2008. godine o dostavljanju skice i fotodokumentacija;
T135	Fotodokumentacija Kotlovnice–Kilavci–Nevesinje od 29.01.2008. godine;
T136	Fotodokumentacija Doma kulture Nevesinje od 29.01.2008. godine;
T137	Omot spisa sa naredbom broj: 09-222/92 od 01.09.1992. godine;
T138	Fascikla sa rasporedima službe SJB Nevesinje za 31.10.1992. godine;
T139	Obavijest o dostavi nalaza i mišljenja balističkog vještačenja pištolja, broj: 02-289/92 od 22.09.1992. godine;
T140	Krivična prijava SJB Nevesinje broj: KU: 26/92 od 28.08.1992. godine;
T141	Omot krivičnog spisa na ime Perović Zoran KU broj 12/92 broj: 02-230-22, sa krivičnom prijavom od 17.07.1992. godine;
T142	Omot krivičnog spisa protiv nepoznatog počinioca KU broj: 06/92 broj 16-14/02-230-7/92, sa krivičnom prijavom od 05.03.1992. godine;
T143	Zelena sveska A4 formata;
T144	Uvjerjenje Ministarstva odbrane-Odsjek Nevesinje broj: 8-835-V-80-1037/96 na ime Mučibabić Milka i Vojna knjižica na ime Mučibabić Milka;
T145	Odlikovanje na ime Savić Krsto od 21.11.1993. godine;
T146	Naredba V.D. načelnika SJB Nevesinje broj: službeno od 18.04.1992. godine;
T147	Izveštaj Đogović Nove i Pašajlić Željka sa službe broj 717/92 od 05.05.1992. godine;
T148	Odobrenje SJB Kalinovik broj sl/92 od 25.07.1992. godine za putovanje Tukelija Huse;
T149	Odobrenje SJB Kalinovik broj sl/92 od 10.07.1992. godine za putovanje Tukelija Huse;
T150	Odobrenje SJB Kalinovik za putovanje osam pritvorenih lica broj: sl/92 od 30.06.1992. godine;
T151	Odobrenje SJB Kalinovik za putovanje šest pritvorenih lica sl/92 od 06.07.1992. godine;
T152	Odobrenje SJB Kalinovik za putovanje sedam pritvorenih lica od sl/92 od 18.07.1992. godine;

T153	Izvještaj o radu SJB Kalinovik broj: 17-16/01-211-579/92 od 18.08.1992. godine;
T154	Poziv Opštinskog sekretarijata za odbranu opštine Kalinovik od 25.06.1992. godine;
T155	Fotodokumentacija Farme Pavlovac Kalinovik od 19.11.2007. godine;
T156	Fotodokumentacija Jelašca -Kalinovik od 19.11.2007. godine;
T157	Fotodokumentacija OŠ Ljutica Bogdan Kalinovik od 19.11.2007. godine;
T158	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-450-E/2007 od 15.11.2007. godine na ime Pervan Fatima;
T159	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-449-E/2007 od 15.11.2007. godine na ime Pervan Azemina;
T160	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-451-E/2007 od 15.11.2007. godine na ime Kadrić Almir;
T161	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-453-E/2007 od 15.11.2007. godine na ime Bičo Edin;
T162	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-454-E/2007 od 15.11.2007. godine na ime Hatić Hašim;
T163	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-456-E/2007 od 15.11.2007. godine na ime Hasanbegović Suad;
T164	Potvrda Federalne komisije za nestale osobe broj: 01-41-455-E/2007 od 15.11.2007. godine na ime Kešo Sejdo;
T165	Omot spisa-zahtjev Društvenog preduzeća "Zelengora" Kalinovik broj: 01-335/92 OD 08.07.1992. godine za dodjelu na rad Hodžić Hasana u toku radnog dana;
T166	Službena zabilješka od 01.10.1992. godine sastavljena od strane radnika milicije SJB Kalinovik Mišur Miroslava i Stanković Branka;
T167	Zapisnik o ekshumaciji i obdukciji Kantonalnog suda u Sarajevu broj: Kri-82/98 od 24.06.1999. godine;
T168	Nalaz i mišljenje stalnog sudskog vještaka dr. Kozomara Davorina o zdravstvenom stanju svjedoka Hate Mehremić;
T169	Isplatna lista CSB Trebinje za mjesec juli 1992. godine;
T170	Kopija rokovnika pronađenog prilikom pretresa CSB Trebinje ovjerena od strane MKSJ;

T171	Depeša CSB Trebinje broj: 147/92 od 28.07.1992. godine upućena MUP SR BiH-Ministru;
T172	Redovni borbeni izvještaj Komande Hercegovačkog korpusa str. pov. 147-217 od 11.06.1992. godine;
T173	Dopis SJB Gacko broj: 16-501-421/92 od 29.07.1992. godine Hercegovačkom korpusu;
T174	Spisak aktivnih radnika CSB Trebinje-SJB Gacko koji su tokom mjeseca maja 1992. godine, obavljali poslove u ovoj SM i kojima je isplaćena akontacija ličnog dohotka za isti mjesec;
T175	Informacija CSB Trebinje o radu CSB Trebinje od 01.07. do 15.08.1992. godine;
T176	Naredba o sprovođenju istrage o djelovanju paravojnih grupa na području opština Gacko i Nevesinje broj: 01-223/92 od 03.07.1992. godine;
T177	Dopis Predsjedništva SR BiH Vladi SR BiH broj: 01 456/92 od 07.08.1992. godine;
T178	Proglas Skupštine opštine Gacko upućen Muslimanskom narodu od 11.07.1992. godine;
T179	Bilten dnevnih događaja od 18.08.1992. godine;
T180	Bilten dnevnih događaja MUP Sarajevo broj 5. od 24.04.1992. godine;
T181	Bilten dnevnih događaja MUP Sarajevo broj 6. od 25.04.1992. godine;
T182	Bilten dnevnih događaja MUP Sarajevo broj 7. od 26.04.1992. godine;
T183	Bilten dnevnih događaja broj 70. od 20.07.1992. godine;
T184	Dopis MUP SR BiH broj: strogo pov. 01-2/92 od 16.05.1992. godine upućen CSB Banja Luka, Bijeljina, Doboj, Sarajevo i Trebinje;
T185	Dopis MUP SR BiH Sarajevo str. pov. broj: 10-11/92 od 17.07.1992. godine upućen CJB;
T186	Odluka Predsjednika narodne skupštine broj: 02-130/92 od 12.05.1992. godine o strateškim ciljevima Srpskog naroda u BiH;
T187	Akt MUP SR BiH upućen CJB-lično načelnicima broj: 10-14/92 od 19.07.1992. godine;
T188	Naredba MUP SR BiH strogo pov. 01-1/92 od 15.05.1992. godine;
T189	Naredba MUP SR BiH broj: 01-54/92 od 20.04.1992. godine;
T190	Naredba MUP SR BiH strogo pov. broj: 01-1/92 od 04.05.1992. godine;

T191	Pravilnik o disciplinskoj odgovornosti radnika Ministarstva unutrašnjih poslova Srpske Republike u uslovima ratnog režima;
T192	Zapisnik sa sjednice stručnog kolegija Ministra unutrašnjih poslova Republike Srpske održane 05.11.1992. godine u Bijeljini;
T193	Informacija MUP RS BiH Sarajevo o nekim aspektima dosadašnjeg rada i naredni zadaci;
T194	Zapisnik sa proširene sjednice Kolegija ministra za unutrašnje poslove Srpske Republike održane 09.09.1992. godine u objektu "Košuta" na Jahorini;
T195	Dopis MUP SR broj: strogo pov. 10-22/92 od 17.08.1992. godine upućen Centru službi bezbjednosti i Upravama u sjedištu;
T196	Spisak rez. radnika za isplatu LD za mjesec juli 1992. godine u CSB Trebinje-SJB Gacko;
T197	Isplatna lista za mjesec juli 1992. godine CSB Trebinje-SJB Bileća;
T198	Isplatna lista za mjesec juli 1992. godine u CSB Trebinje-SJB Nevesinje;
T199	Spisak aktivnih radnika SJB Foča za isplatu LD za juni 1992. godine;
T200	Potvrda Instituta za nestale osobe BiH broj: 01-40-CEN-15/2008 od 05.12.2008. godine na ime Dervana Pervan;
T201	Zapisnik Kantonalnog suda Mostar broj: Kri: 1/99 od 20.10.1999. godine o identifikaciji ekshumiranih tijela na području opštine Gacko-Republika Srpska;
T202	Zapisnik o uviđaju Kantonalnog suda Mostar broj: Kri: 1/99 od 19.10.1999. godine;
T203	Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji Ministarstva unutrašnjih poslova u uslovima neposredne ratne opasnosti i rata;
T203A	Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine od 29.01.1990. godine;
T204	Odluka Skupštine SAO Hercegovine broj: 9-12-6-56/92 od 13.07.1992. godine o prestanku rada Vlade SAO Hercegovine;
T205	Zapisnik SIPA-e o saslušanju svjedoka Mehremić Hate broj: 17-13/3-1-04-2-7/08 od 15.01.2008. godine;

PRILOG II

DOKAZI ODBRANE

O1-1	Zapisnik SIPA-e o saslušanju svjedoka B;
O1-2	Informacija Opštinske boračke organizacije Nevesinje broj: 81/08 od 01.09.2008. godine;
O1-3	Dopis Ministra za unutrašnje poslove Stanišić Miće broj: 10-260/92 od 24.08.1992. godine upućen Centru službi bezbjednosti i Stanicama javne bezbjednosti;
O1-4	Uputstvo o postupanju sa zarobljenim licima;
O1-5	Borbeni izvještaj komande Hercegovačkog korpusa str.pov. broj: 147-273 od 03.07.1992. godine;
O1-6	Izvještaj SJB Kalinovik o radu SJB Kalinovik za period april-avgust 1992. godine broj: 17-16/01-211-579/92 od 18.08.1992. godine;
O1-7	Nalaz i mišljenje vještaka dr. Mileta Matijevića;
O1-8	Naredba komande lake pješadijske brigade pov. broj: 44-30 od 29.10.1992. godine za sprovođenje ratnih zarobljenika;
O1-9	Spisak lica koja se otpuštaju iz KPD Foča radi razmjene dana 21.10.1992. godine;
O1-10	Ovlaštenje komande Hercegovačkog korpusa str.pov. broj: 76-647/1 od 22.08.1993. godine za preuzimanje ratnih zarobljenika i Potvrda o preuzimanju ratnih zarobljenika hrvatske nacionalnosti od strane Ranka Višnjevca;
O1-11	Spisak pritvorenih lica koja se otpuštaju iz KPD-a Foča radi razmjene;
O1-12	Spisak ratnih zarobljenika Muslimanske nacionalnosti koji se otpuštaju iz KPD-a Foča radi razmjene za zarobljene Srbe iz Konjica;
O1-13	Naredba komande lake pješadijske brigade pov. broj: 44-61 od 05.12.1992. godine za prevoženje dvanaest ratnih zarobljenika iz garnizona Foča u garnizon Kalinovik;
O1-14	Depeša komande Hercegovačkog korpusa-Odjeljenje za obaveštajno-bezbednosne poslove str. pov. broj 15-137 od 04.10.1994. godine;
O1-15	Informacija o radu CSB Trebinje od 20.08.1992. godine za period od 01.07. do 15.08.1992. godine;

O1-16	Akt Ministarstva unutrašnjih poslova Srpske Republike BiH upućen CJB-lično načelnicima broj: 10-14/92 od 19.07.1992. godine, str.pov.;
O1-17	Izjava svjedoka Trebović Bahrije data istražiteljima MKSJ od 07.11.2001. godine;
O1-18	Podaci o predmetima IT-04-82 –Boškovski i Tarčulovski i IT-04-83 Rasim Delić
O1-19	Pravilnik o načinu vršenja poslova službe javne bezbjednosti
O2-1	Zapisnik SIPA-e o saslušanju svjedoka B;
O2-2	Rješenje MUP Sarajevo broj: 10-952 od 01.04.1992. godine kojim se Mučibabić Milko privremeno raspoređuje na poslove i zadatke milicionara SJB Nevesinje;
O2-3	Personalni upitnik za Mučibabić Milka;
O2-4	Personalni upitnik Mučibabić Milka za utvrđivanje čina ovlaštenog službenog lica broj: 17-4/09-111-13/35 od 14.09.1995. godine;
O2-5	Spisak radnika CSB-SM Nevesinje koji su tokom mjeseca aprila obavljali poslove u ovoj SM i kojima je isplaćena akontacija LD za ovaj mjesec;
O2-6	Raspored službe SJB Nevesinje za 16.06.1992. godine;
O2-7	Informacija CSB Trebinje broj: 01-172/92 od 30.07.1992. godine o djelovanju pripadnika tzv. paravojnih formacija na području SAO Hercegovine;
O2-8	Potvrda Lovačkog društva "Srndać" Nevesinje broj: 195/08 od 12.11.2008. godine;
O2-9	Potvrda SIPA-e o privremenom oduzimanju predmeta broj: 17-04/2-04-2-25/07 od 07.09.2007. godine;
O2-10	Zakon o unutrašnjim poslovima SR BiH;
O2-11	Pravilnik o disciplinskoj odgovornosti radnika MUP Srpske Republike u uslovima ratnog režima